

wspóln@historia

Dlaczego Kolumb odkrył Amerykę? Co Szwedzi mają wspólnego z potopem? Czy królem Polski mogła być kobieta? Zapraszamy cię w podróż w czasie!

- Średniowiecze
 - Średniowieczne miasto
 - Mieszkańcy średniowiecznego miasta
 - Wieś w średniowieczu
 - Polska po śmierci Bolesława Chrobrego
 - Od Polski drewnianej do murowanej – rządy Kazimierza Wielkiego
 - Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego
 - Jadwiga Andegaweńska na polskim tronie
 - Jadwiga i Jagiełło – unia Polski i Litwy
 - Wielka wojna z Krzyżakami
- Nowożytność
 - Świat przed wielkimi odkryciami geograficznymi
 - Wielkie odkrycia geograficzne
 - Skutki wielkich odkryć geograficznych
 - Renesans w Europie
 - Mikołaj Kopernik - człowiek renesansu
 - Na renesansowym dworze Jagiellonów
 - Demokracja szlachecka
 - Polska spichlerzem Europy
 - Rzeczpospolita Obojga Narodów

- Pierwsze wolne elekcje
- Potop szwedzki
- Jan III Sobieski pod Wiedniem

Bibliografia:

- Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografa arabskiego z XII w. Al Indrisi`ego, t. I, tłum. Tadeusz Lewicki, Kraków 1945, s. 142–143.
- Błotniste ulice, [w:] , Encyklopedia „Odkrycia młodych”, t. 41: „Średniowieczne miasta”, Warszawa 1992, s. 644–645.
- Marek Barański, Dynastia Piastów w Polsce, Warszawa 2006, s. 219.
- Kronika katedralna krakowska, [w:] , Kronika Jana z Czarnkowa, tłum. J. Żerbiłło, Kraków 2001, s. 16–17.
- Jan Długosz, Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego, tłum. Karol Mecherzyński, Kraków 1878-1887.
- Unia w Krewie, [w:] , Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia, oprac. Henryk Mościcki, Warszawa-Lublin-Łódź 1919.
- Wydarzenia przed bitwą pod Grunwaldem w opowieści anonimowej kroniki konfliktu z Krzyżakami, tłum. Wojciech Mrozowicz.
- Alvaro Velho, Relacja z wyprawy Vasco da Gamy do Indii, oprac. Stefan Kieniewicz, Gdańsk 1996, s. 50.
- Listy o odkryciu Ameryki, wybór Jan Kieniewicz, Gdańsk 1995.
- Bernal Diaz del Castillo, Pamiętnik żołnierza Corteza czyli prawdziwa historia podboju Nowej Hiszpanii, Łódź 1986.
- Felwiusz Ruggieri, Opis Polski w roku 1565, [w:] Jan Gintel, Cudzoziemcy o Polsce, t. 1, Kraków 1971.
- Volumina Legum.
- Jehan Choisy, Elekcja Henryka Walezego, [w:] Jan Gintel, Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie, t. 1, Kraków 1971, s. 159–160.
- Artykuły henrykowskie, [w:] , Volumina legum II, Warszawa 1733, s. 897–901.

- Andrzej Kazimierz Cebrowski, Roczniki miasta Łowicza pisane w latach 1648–1659, [w:] Marek Ferenc, Epoka nowożytna. Teksty źródłowe. Tematy lekcji i zagadnienia do historii w szkole średniej, Kraków 2001, s. 129–130.
- Jan III Sobieski, List do królowej Marii Kazimiery, oprac. Leszek Kukulski, Warszawa 1962.

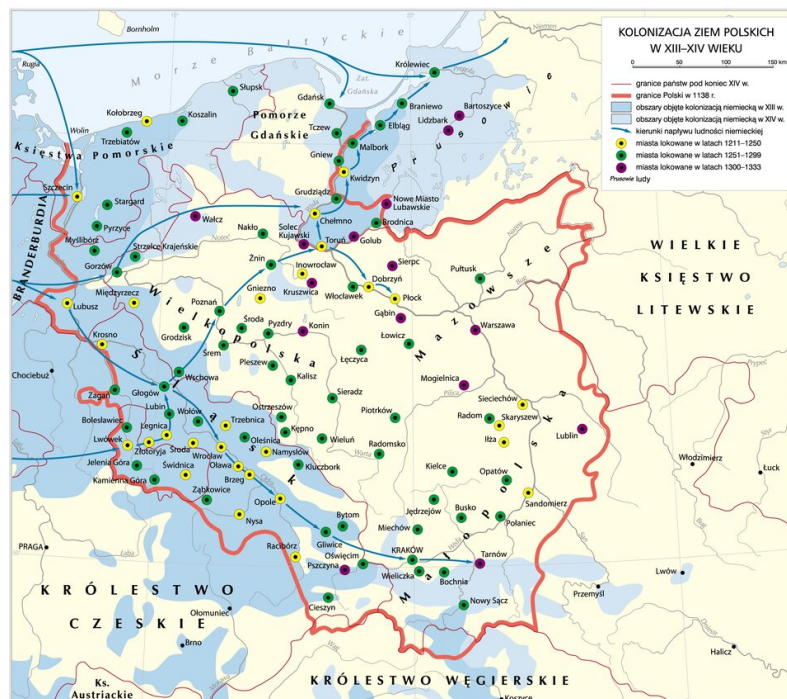
Widok Krakowa w 1493 roku
domena publiczna

Początki średniowiecznych miast

Początki większości współczesnych polskich miast sięgają średniowiecza. Część z nich powstała z przekształcenia **podgrodzi**, które znajdowały się w pobliżu grodów, klasztorów i zamków. Zamieszkiwali je rzemieślnicy i kupcy. W miasta przekształciły się też **osady**, leżące na skrzyżowaniach szlaków handlowych. Odbywały się w nich regularnie targi, gdzie kupcy sprzedawali swoje towary. Wiele miast zostało założonych w nowych miejscach, gdzie nikt wcześniej nie mieszkał. Takie miasta były tworzone na ustalonych zasadach. Grupa osób zakładających miasto zawierała z właścicielem ziemi umowę, która określała prawa i obowiązki mieszkańców. Wybierano miejsce, w którym miał się znajdować rynek i wytyczano układ ulic.

Polecenie 1

- Przeczytaj poniższy tekst i wskaż na mapie wymienione w nim miasta.
- Odczytaj nazwy przynajmniej trzech miast, o których autor nie wspomniał.
- Powiedz, co zwróciło uwagę autora w wyglądzie polskich miast.

Kolonizacja ziem polskich w XIII–XIV wieku
 Krystian Chariza i zespół, Kolonizacja ziem polskich w XIII–XIV wieku,

“ Polska i kraje sąsiednie w świetle "Księgi Rogera" geografa arabskiego z XII w. Al Indrisi`ego

Co się tyczy kraju Polska, [...] to kraj o pięknej ziemi, urodzajny, obfitujący w źródła i w rzeki, o ciągnących się bez przerwy prowincjach i dużych miastach, bogaty we wsie i domostwa [...]. Do miast jego należą: Kraków, Gniezno, Wrocław, Sieradz, Łęczyca, Sanok. [...] Co się tyczy miasta Krakowa, miasta Gniezna i reszty miast polskich, są to miejscowości o blisko siebie stojących budowlach [...]; zbliżają się do siebie swą wielkością, a opisy ich i wygląd są identyczne.

Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera” geografa arabskiego z XII w. Al Indrisi`ego, t. I, tłum. Tadeusz Lewicki, Kraków 1945, s. 142–143.

Kto rządził w mieście

Spółeczność miejska funkcjonowała zgodnie z zasadami prawa, które nadawano średniowiecznym miastom. Mieszkańcy wybierali władze miejskie. Była to **rada miejska** z **burmistrzem** na czele oraz **ława sądowa**. Członkowie rady, nazywani **rajcami**, decydowali

o najważniejszych dla miasta sprawach: ustalali prawa i wysokość podatków, stanowili o sprawach handlu. Burmistrz był najważniejszym urzędnikiem w mieście. Pilnował, by miejskie prawa były przestrzegane. Miejscy ławnicy sądzili przestępców schwytanych w mieście. Te organy władzy miejskiej nazywamy samorządowymi. To mieszczanie sami decydowali o losie swoim i swojego miasta.

Samorząd miejski przetrwał do naszych czasów. Dziś w wielu miastach władzę sprawuje rada miasta, a burmistrz jest najważniejszym urzędnikiem.

Polecenie 2

Opisz scenę przedstawioną na ilustracji.

Obrady rady miejskiej
domena publiczna

Ćwiczenie 1

Połącz w pary nazwy urzędników miejskich z wykonywanymi przez nich obowiązkami.

ławnik miejski

nadzoruje przestrzeganie praw

burmistrz

ustala prawa

rajca

sądzi

Rynek – centrum średniowiecznego miasta

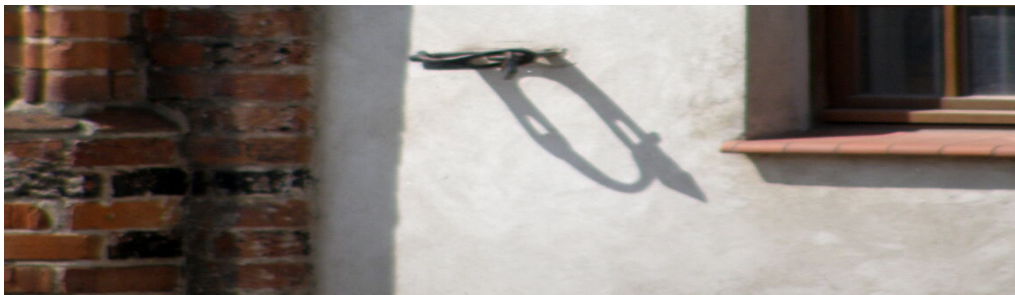
Zawsze pośrodku nowo zaplanowanego miasta znajdował się **rynek**. Tam powstawały najważniejsze budowle: **ratusz** – siedziba władz miejskich – i **kościół**, w którym koncentrowało się życie duchowe mieszkańców miasta. Obok ratusza znajdował się **dom wagi miejskiej**, w którym kupcy mogli sprawdzić ciężar sprzedawanych towarów, a kupujący, czy kupiony towar został uczciwie zważony lub zmierzony. Rynek otaczały kilkupiętrowe **kamienice**, należące do najbogatszych mieszkańców. Na rynku odbywały się **targi**, na których okoliczni chłopcy sprzedawali produkty rolne, a rzemieślnicy swoje wyroby. Do handlu służyły też budowane w niektórych miastach **sukiennice**. Znajdowały się w nich stoiska z różnymi towarami, a zwłaszcza z suknom (stąd nazwa), czyli rodzajem wełnianej tkaniny. Z każdego rogu rynku odchodziły ciasno zabudowane **ulice**.

Pręgierz na rynku we Wrocławiu. Dawniej wykonywano przy nim kary (na przykład chłosty), a dziś to ulubione miejsce spotkań młodzieży. Był to słup, do którego przywiązywano złoczyńców (na przykład złodziei lub oszustów). Pręgierze były stawiane w centrum miasta na rynku

Lestat, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Kuna na rynku we Wrocławiu, czyli żelazna obręcz, do której przykuwano skazańców za drobne przestępstwa i wystawiano na widok publiczny

Hiippo, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0

Ciekawostka

Do dziś funkcjonuje powiedzenie „stać pod pręgierzem” i oznacza wystawienie kogoś na publiczny osąd.

Polecenie 3

Przeczytaj uważnie tekst o średniowiecznym mieście. Pod tekstem zostały zamieszczone zdania. Wybierz właściwe zakończenia tych zdań.

“**Błotniste ulice**

Zarojone [ludźmi], zastawione wozami, pełne kłębiącego się drobiu i prosiaków, ulice były miejscem pracy i spotkań. Kramiki rzemieślników stały na ulicy otworem, stragany kupieckie tarasowały drogę. Wokół fontanny czy studni wymieniano ploteczki i nowiny. Żebracy żyli i spali na ulicach. Były one ich schronieniem. Piesi brodzili w labiryncie błotnistych uliczek, mało bowiem było ulic brukowanych. Nie było ścieków, odpadki wyrzucano na ulicę. Aby uchronić się od przykrych zapachów i chorób, miasta zleciły dozorcóm ulicznym usuwanie śmieci. Oni też czuwali nad bezpieczeństwem nieoświetlonych ulic.

Błotniste ulice, [w:], Encyklopedia „Odkrycia młodych”, t. 41: „Średniowieczne miasta”, Warszawa 1992, s. 644–645.

Ćwiczenie 2

Ulice średniowiecznego miasta były...

...szerokie i pełne zieleni.

...czyste i puste.

...zatłoczone i brudne.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Na ulicach średniowiecznego miasta można było spotkać...

...tramwaje i samochody.

...eleganckie powozy.

...zwierzęta, kramy i stragany.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Żebracy nocowali...

...na ulicy.

...w hotelach.

...w swoich domach.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5

Dozorcy uliczni...

- ...wyrabiali beczki.
- ...sprzedawali swoje towary.
- ...sprząтали śmieci i pilnowali bezpieczeństwa na ulicach.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

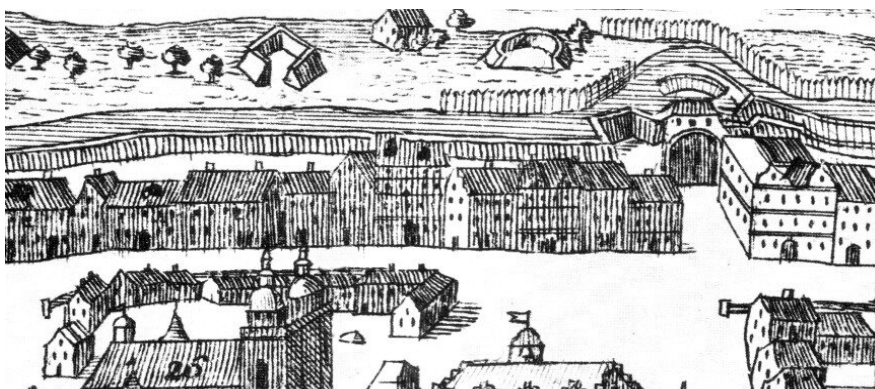
Polecenie 4

Przyjrzyj się zamieszczonym ilustracjom. Wskaż te, które przedstawiają średniowieczny rynek.

Osada w Biskupinie

Fazer, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Wittenberga
domena publiczna

Stare Miasto w Warszawie
domena publiczna

Osiedle Gaj we Wrocławiu

Shaqspeare , Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Jak dostać się do miasta?

Średniowieczne francuskie miasto Carcassonne

Jondu11, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0

Wiele średniowiecznych miast było otoczonych murami obronnymi i fosą. Mieszkańcy miasta byli z nich dumni. Obwarowania chroniły ich przed najazdem obcych wojsk i napadami rabusiów. Do miasta można było wjechać przez bramę, którą na noc zamykano. Często wjazd do miasta prowadził przez zwodzony most, a bramę dodatkowo zabezpieczano opuszczaną kratą. Bezpieczeństwa strzegli miejscy strażnicy.

Polecenie 5

- Wskaż na poniższej ilustracji elementy obronne miasta, które chroniły jego mieszkańców przed atakiem wroga.
- Wyjaśnij, dlaczego dziś nie otacza się miast murami obronnymi.

Widok XVIII-wiecznego miasta Ziębice, które zachowało układ ulic miasta średniowiecznego.

Źródło: Rysunek F.B. Wernera, Topographia Seu Compendium Silesiae. Pars II., domena publiczna.

Podsumowanie

Ćwiczenie 6

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W XIII wieku w Polsce nastąpił wielki rozwój . Część z nich powstała z przekształcenia istniejących lub targowych. Założono też wiele miast. Życie miejskie skupiało się na , czyli centralnym placu w mieście. Miasta miały swój .

samorząd, miast, rynku, osad, nowych, grodów

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Powiedz, kto sprawował władzę w mieście. Opisz organy władzy średniowiecznego miasta.

2. Wymień najważniejsze budynki w mieście i powiedz, do czego i komu służyły.
3. Opowiedz, jakie funkcje pełnił miejski rynek.
4. Porównaj wygląd współczesnych miast z miastami średniowiecznymi. Zwróć szczególną uwagę na wygląd ulic i domów, wielkość miast, rozwiązania komunikacyjne, sklepy.

Kupcy

Kupcy należeli do najbogatszych mieszkańców średniowiecznych miast. Mieszkali w pięknych i bogato zdobionych kamienicach, ubierali się w kosztowne stroje. Mieli wpływ na zarządzanie miastem, ponieważ zasiadali w radzie miejskiej. Żyli z handlu towarami, które często sprowadzali z dalekich stron. Sprzedawali swoje towary głównie na targach miejskich lub w sukiennicach. W miastach można było spotkać drobnych kupców, którzy sprzedawane towary nosili ze sobą na plecach i docierali bezpośrednio do domów mieszczan.

Kupcy wiozący towary mogli się poruszać po wyznaczonych drogach. Jeżeli wiodły one do miasta, które miało tak zwane prawo składu, musieli się w nim zatrzymać i wystawić cały swój towar.

Polecenie 1

Przyjrzyj się ilustracji i wymień towary, które oferują sprzedawcy.

Średniowieczny targ
domena publiczna

Ciekawostka

Kupcy, podróżując od miasta do miasta, narażali się często na niebezpieczeństwo. Dlatego przed wyruszeniem w drogę ostrzegali się nawzajem, na przykład przed wilkami, gdy droga wiodła przez lasy, albo przed napadami rozbójników. Na polskich drogach obowiązywało prawo zwane **mirem drogowym**. Zgodnie z nim władca za pośrednictwem swoich ludzi miał zapewnić podróżującym bezpieczeństwo. Każdy, kto napadał na drodze, musiał się liczyć z poważną karą. Mir drogowy był jednak często łamany.

Rzemieślnicy

Najliczniejszą grupę mieszkańców miast stanowili **rzemieślnicy**. Należeli do nich między innymi: piekarze, rzeźnicy, krawcy, szewcy, garncarze, tkacze. W średniowieczu, nie tak jak obecnie, większość towarów była wytwarzana w małych warsztatach i w niewielkich ilościach. Wytwarzane przez rzemieślników towary były potrzebne mieszkańcom miast. Zakłady rzemieślnicze znajdowały się na parterach kamienic. Bogaci rzemieślnicy zajmowali mieszkania nad swoimi warsztatami, biedniejsi mieszkali na strychach.

Ćwiczenie 1

Dopasuj przedmioty zrobione przez rzemieślników do nazw rzemioł.

Rzeźnictwo	zbroje
Kowalstwo	chleb
Bednarstwo	suknie
Krawiectwo	skóry
Garbarstwo	nakrycia głowy
Szewstwo	buty
Piekarstwo	beczki
Kapelusznictwo	wyroby mięsne
Płatnerstwo	garnki z gliny
Garncarstwo	podkowy dla koni

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Piekarz przy pracy (karta ze średniowiecznego kalendarza – miesiąc grudzień)
domena publiczna

Cechy

Od XIII wieku rzemieślnicy przy wsparciu władz miejskich zaczęli zakładać własne organizacje, nazywane **cechami**. Do cechu należeli rzemieślnicy jednej lub kilku pokrewnych specjalności. Cechy dbały o wysoką jakość wytwarzanych towarów, chroniły swoich członków przed nieuczciwą konkurencją, ustalały płace, godziny pracy (na przykład zabraniały pracy nocą). W razie złamania regulaminu rzemieślnik stawał przed sądem cechowym. Członkowie cechów opiekowali się też rodzinami zmarłych rzemieślników, które były w potrzebie.

Rzemieślnicy tej samej specjalności często mieszkali obok siebie na tych samych ulicach. Świadczą o tym zachowane do dziś nazwy niektórych ulic.

Polecenie 2

Przyjrzyj się planowi Starego Miasta w Stargardzie Szczecińskim i odzyskaj przynajmniej trzy ulice, których nazwy wskazują na rodzaj znajdujących się tam zakładów rzemieślniczych.

Od ucznia do mistrza

Żeby dostać uprawnienia rzemieślnicze i móc prowadzić swój warsztat, trzeba było zostać **mistrzem**. Droga do zdobycia tytułu mistrza była długa, trwała nawet kilka lat. Najpierw **uczeń** pod okiem doświadczonego rzemieślnika zdobywał podstawowe umiejętności. Następnie zostawał **czeladnikiem**. By zostać mistrzem, czeladnik musiał wykonać samodzielnie przedmiot związany z rodzajem wykonywanego rzemiosła, na przykład krawiec musiał uszyć suknię, szewc zrobić buty. Jakość takiej pracy, zwanej **majstersztykiem**, oceniali mistrzowie cechowi. Dobrze wykonana potwierdzała zdobyte umiejętności. Po przyjęciu majstersztyku czeladnik mógł zostać mistrzem.

Ciekawostka

Dzisiaj majstersztykiem określamy szczególnie udane dzieło, na przykład pięknie wykonany mebel.

Pracownia krawiecka
domena publiczna

Mieszkańcy miast

Mieszkańców średniowiecznych miast nazywamy **mieszczanami**. Należeli do nich głównie kupcy i rzemieślnicy. Jednak w mieście mieszkali też księża, pełniący swe posługi

w kościołach, i zakonnicy (na przykład franciszkanie i dominikanie), którzy zakładali swoje klasztory w obrębie miejskich murów. Miasto przyciągało również licznych żebraków i włóczędów.

Ciekawostka

W średniowiecznym mieście istniały tak zwane uliczne zawody. Ci, którzy je wykonywali, zarabiali bardzo mało. Ich praca była jednak bardzo potrzebna mieszkańcom. Należeli do nich czyszciciele ubiorów umazanych ulicznym błotem czy nosiciele wody, którzy targali wiadra wody na piętra kamienic.

Kupcy i rzemieślnicy płacili podatki, przeznaczone na potrzeby miasta, na przykład na budowę murów miejskich, utrzymanie porządku i czystości. Byli też zobowiązani do obrony miasta w razie najazdu nieprzyjaciela.

Elementem murów obronnych były wieże, zwane basztami. Cechy były zobowiązane do obrony wyznaczonych fragmentów miejskich murów i wież. Z tego powodu baszty często określano nazwami cechów.

Polecenie 3

Powiedz, jaki cech musiał bronić basztę przedstawioną na zdjęciu.

Baszta Stolarzy w Krakowie.
domena publiczna

Podsumowanie

Ćwiczenie 2

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Najbogatszą i najbardziej wpływową grupą mieszkańców średniowiecznego miasta byli

. Trudnili się . Zasiadali w . Najliczniejszą grupę stanowili . By móc prowadzić swój trzeba było zdobyć uprawnienia mistrza. Uczeń najpierw zdobywał umiejętności, by stać się . Dopiero po doskonałym wykonaniu specjalnej pracy, zwanej majstersztykiem, otrzymywał tytuł . to stowarzyszenia skupiające rzemieślników wytwarzających te same towary. Rzemieślnicy i kupcy byli nazywani .

handlem

mistrza

Cechy

radzie miejskiej

rzemieślnicy

warsztat

czeladnikiem

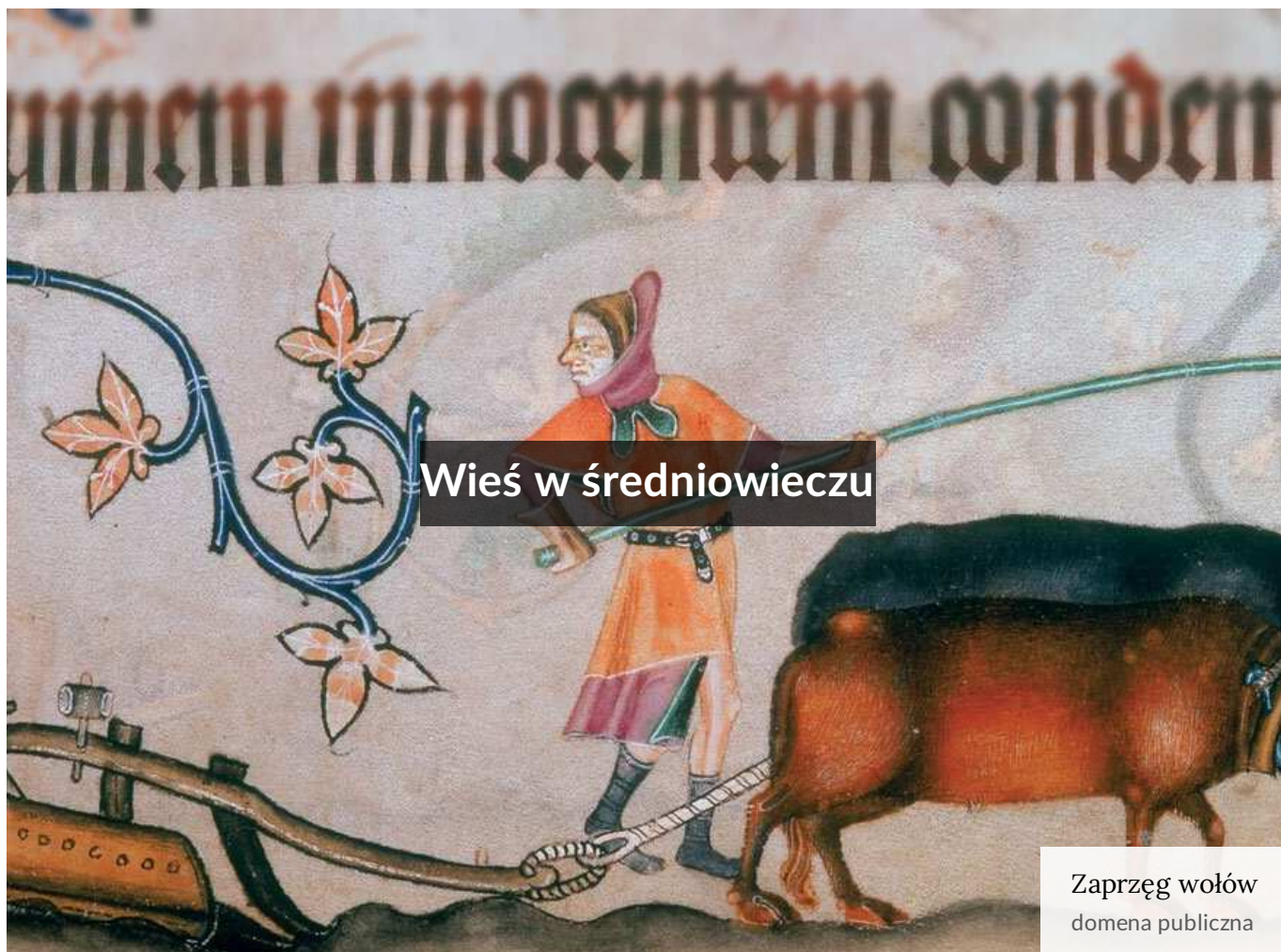
mieszczanami

kupcy

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Scharakteryzuj mieszkańców średniowiecznego miasta.
2. Powiedz, czym zajmowały się cechy.

Kto mieszkał na wsi i czym się zajmował?

W średniowiecznej Polsce większość ludzi mieszkała na wsi i utrzymywała się z pracy na polu i hodowli zwierząt. Byli to chłopci, nazywani też **kmieciami**. Dzięki ich pracy mieszkańcy wsi, zamków i miast mieli jedzenie. Praca na wsi była ciężka, wymagała wielu umiejętności oraz narzędzi. Uprawiano przede wszystkim różne rodzaje zboża: **żyto, jęczmień, proso, pszenicę i owies**. W ogrodach koło domu chłopci sadzili: **cebulę, bób, soczewicę, groch**. Ze zboża robiono mąkę do wypieku chleba lub wykorzystywano je jako paszę dla zwierząt. Hodowano **świnie, owce, krowy, kozy, gęsi, kury**. Mięso zwierząt było drogie i trafiało na stoły najzamożniejszych. Ze skóry zwierzęcej wyrabiano buty i pasy. Z gęsi pozyskiwano pierze na poduszki i pierzyny, a z owiec wełnę do wyrobu tkanin. Hodowano też **woły**, rzadziej konie, potrzebne do prac polowych.

Ćwiczenie 1

Połącz w pary zwierzęta z produktami, które pozyskiwano dzięki nim.

kura	mleko i mięso
krowa	pierze i mięso
owca	mięso i skóra
świnia	jajka i mięso
gęś	wełna i mleko

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Wskaż te owoce i warzywa, których chłopi nie uprawiali w średniowiecznej Polsce.

☐ bób
☐ cebula
☐ ziemniak
☐ kukurydza
☐ groch
☐ soczewica
☐ ananas

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Praca na polu

Zanim chłop zasiał zboże, najpierw musiał przygotować pole, czyli je **zaorać**. Początkowo do orki wykorzystywano drewniane **radło**, które najczęściej ciągnęły woły. Z czasem radło zastąpił **plug**, którym spulchniano ziemię głębiej niż radłem, przez co stawała się ona żyzniejsza. Po orce **wysiewano zboże**. Gdy już dojrzało, **żęto** je (to znaczy ścinano). Używano do tego **sierpa** lub **kosy**. Następnie zboże było **młócone** przy użyciu **cepów**. Dopiero z ziarna otrzymanego w wyniku takiej młocki można było zrobić mąkę. W domach używano do tego urządzenia zwanego **żarnami**. By otrzymać większe ilości mąki, ziarno wieziono do **młyna**.

Sierp

Christopher Walker, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Kosa

Izvora, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0

Cep

domena publiczna

Żarna

Lestat, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Miniatura wykonana w XV wieku przedstawia chłopa pracującego na polu. Prace polowe były, tak jak dziś, wykonywane co roku o tej samej porze. Okresem odpoczynku była zima. Jednak już wczesną wiosną zaczynały się przygotowania do zasiewu zbóż.

Polecenie 1

Przyjrzyj się ilustracji i powiedz, jaką czynność wykonuje przedstawiony na niej chłop.

Chłop przy pracy
domena publiczna

Ćwiczenie 3

Ułóż we właściwej kolejności etapy uprawy roli.

młocka

orka

siew

żniwa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W młynie

Zboże wieziono do młynów, w których je mielono. W średniowieczu znane były dwa rodzaje młynów – młyny wodne, poruszane nurtem rzeki, i wiatraki poruszane siłą wiatru.

Polecenie 2

Wskaż elementy charakterystyczne młyna wodnego i wiatraka.

Wiatrak

domena publiczna

Średniowieczny młyn wodny

Flore Allemandou, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

W chłopskiej zagrodzie

Zagroda była niemal całym światem chłopa i jego rodziny. W skład zagrody wchodziły: chata, budynki gospodarcze dla zwierząt i przeznaczone do przechowywania zebranych z pola plonów oraz potrzebnych w gospodarstwie narzędzi. Zabudowania rozmieszczone były wokół podwórza. Całość, do której należał jeszcze niewielki ogródek, otaczał płot.

Rekonstrukcja chaty w Będkovicach pod górą Ślężą (woj. dolnośląskie)

Kapacytron, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Średniowieczna chata była zbudowana z drewna. Przykrywał ją słomiany dach. Była urządzona bardzo skromnie. W głównym pomieszczeniu - **izbie** - znajdowały się miejsca do spania oraz skrzynie na ubrania i inne przedmioty. Obok izby była jeszcze **komora**, która służyła jako spiżarnia, czyli miejsce przechowywania jedzenia. W ubogich zagrodach chłopskich zwierzęta trzymane w tym samym budynku, w którym mieszkali ludzie.

Zebrane w polu plony były przechowywane w specjalnych budynkach zwanych **stodołami**. Nie we wszystkich chatach były kominy. Czasem zastępował go otwór w dachu, przez który dym wydostawał się na zewnątrz. Chatę z takim otworem nazywamy **kurną**. Bydło hodowane przez chłopów trzymane było w **oborze**, świnie w **chlewiku**, a drób w **kurniku**.

Życie rodziny chłopskiej wypełniała ciężka praca. Mężczyźni pracowali na roli i w lesie przy wyrębie drzew oraz zajmowali się zwierzętami na pastwisku. Obowiązkiem kobiety była praca w zagrodzie. Nieco mniej pracy było zimą, kiedy prawie wszystkie prace polowe zamierały.

Polecenie 3

Opisz scenę przedstawioną na ilustracji.

Zagroda chłopska

Johann Ludwig Ernst Morgenstern, Gospodarstwo, 1794, domena publiczna

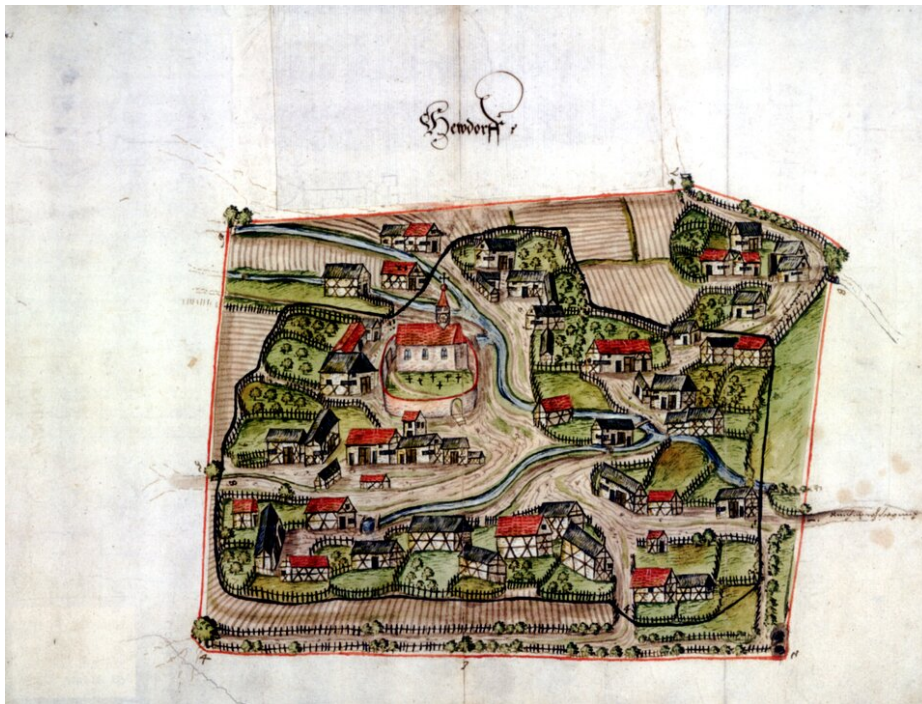
Wieś i powinności jej mieszkańców

Położone obok siebie zagrody chłopskie tworzyły **wieś**. We wsiach zwykle był **kościół**, w którym mieszkańcy spotykali się na mszach i z okazji innych świąt kościelnych. Obok kościoła był **cmentarz**. Czasem we wsi znajdował się **plac targowy**, gdzie sprzedawano między innymi płody rolne. Mieszkańcy spotykali się też w **karczmie**, gdzie urządzano zabawy lub omawiano ważne dla wsi sprawy.

W średniowieczu ziemia uprawiana przez chłopów należała do władców, rycerzy, kościołów lub klasztorów. Za jej użytkowanie (**dzierżawę**) chłopci płacili właścicielowi ziemi **daninę**, oddając mu część plonów.

Polecenie 4

Opisz wieś przedstawioną na ilustracji. Używaj określeń wyróżnionych w tekście powyżej.

Widok niemieckiej wsi Heudorf w XVI wieku
domena publiczna

Czas świętowania

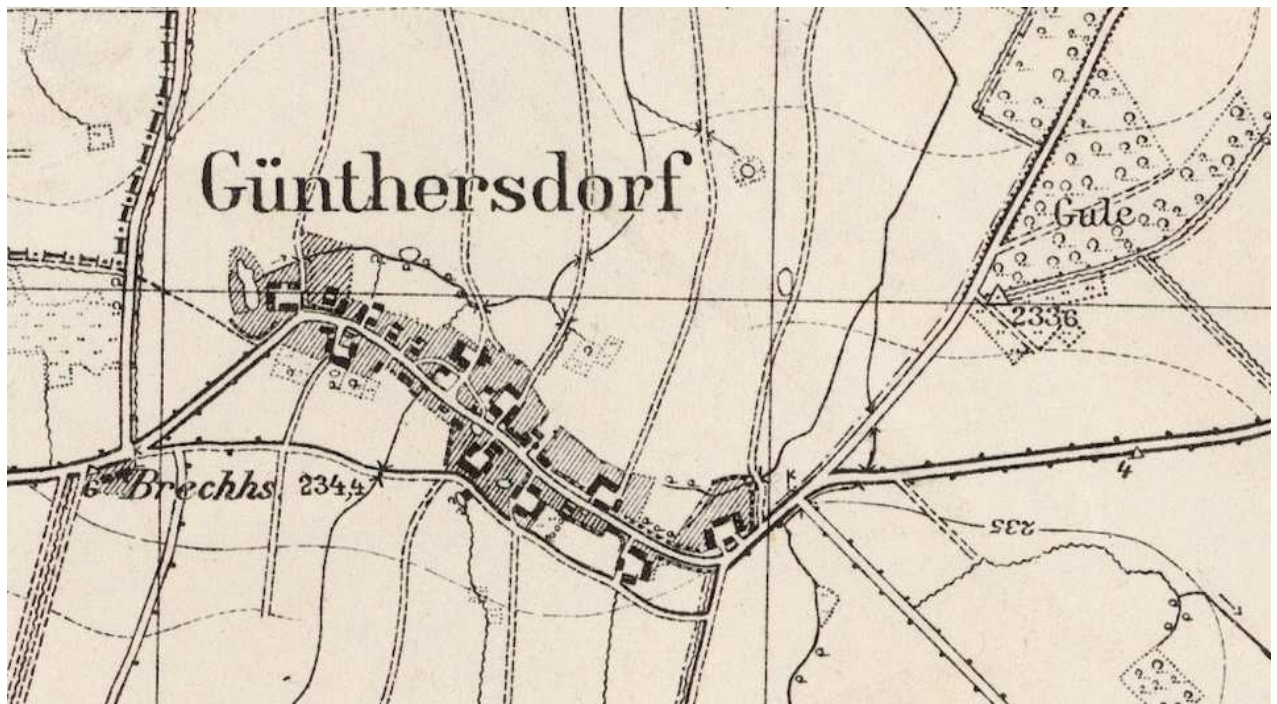
Poza pracą w życiu ludności wiejskiej ważne miejsce zajmowały święta. Był to czas przeznaczony na modlitwę w kościele, ale również czas odpoczynku i zabawy. Ze świętami łączyły się liczne obrzędy. Pod koniec **karnawału** (przed **Wielkim Postem**) organizowano tańce, które miały zapewnić dobre plony.

Dla zainteresowanych

Od XIII wieku na ziemiach polskich powstało wiele nowych wsi, liczących od kilku do około 30 zagród. Zakładali je przybysze z zagranicy, głównie z Niemiec. Wsie te były urządzone bardzo regularnie: każdy chłop dostawał ziemię, którą miał zagospodarować. Budował zagrodę i wyznaczał pola uprawne. Najlepsze pola przypadają w udziale temu, kto był głównym organizatorem takiej wsi. Zostawał on najważniejszą osobą we wsi, nazywaną **sołtysem**. Wsie średniowieczne miały różne kształty. Najpowszechniejsze były łańcuchówki. Ciągnęły się one wzdłuż biegnącej w dolinie drogi, przy której znajdowały się zagrody. Od tej drogi odchodziły pasy pól zwane łanami, które sięgały aż do pobliskich lasów.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji i powiedz, jaki typ wsi został na niej przedstawiony.

Wieś Godziszówek pod Świdnicą (woj. dolnośląskie) na niemieckiej mapie topograficznej z 1936 roku

domena publiczna

Podsumowanie

Ćwiczenie 4

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W średniowiecznej Polsce większość ludności mieszkała na . Chłopi żyli z uprawy i hodowli . Ziemia przez nich uprawiana należała do właściciela, któremu za jej użytkowanie płacili lub oddawali część . Mieszkali w , składających się z i budynków gospodarczych.

plonów

zagrodach

zbóż

zwierząt

chaty

wsi

pieniądze

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Scharakteryzuj życie codzienne mieszkańców wsi.
2. Wymień uprawiane rośliny i zwierzęta hodowane w średniowiecznej polskiej wsi.
3. Opisz wygląd średniowiecznej wsi.
4. Opowiedz, czym różniło się życie chłopa na wsi od życia kupca i rzemieślnika w mieście, rycerza na zamku. Weź pod uwagę, gdzie i jak mieszkali, ich codzienne zajęcia, sposób utrzymania.

Polska po śmierci Bolesława Chrobrego

Replika Korony Chrobrego

Gryffindor, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Czas buntów i wojen

Po śmierci Bolesława Chrobrego na tronie polskim zasiadł jego syn **Mieszko II**. Został on koronowany w 1025 roku w katedrze gnieźnieńskiej. W czasie jego panowania Polskę najechały wojska ruskie i niemieckie, a w kraju zbuntowali się jego przeciwnicy. Wszystko to doprowadziło państwo do głębokiego kryzysu. Polska utraciła ziemie przyłączone przez Bolesława Chrobrego. Korona królewska została odesłana cesarzowi.

Z tego bardzo trudnego położenia wydobył Polskę jedyny syn Mieszka II, książę **Kazimierz Odnowiciel**. Opanował sytuację w kraju i odzyskał utracone wcześniej ziemie (Mazowsze i Śląsk). Jednak nie zdołał odbudować zniszczonego najazdem czeskim Gniezna, dlatego wybrał na swoją siedzibę zamek na Wawelu. Od tej pory **Kraków** pełnił funkcję nowej stolicy.

Mieszko II Lambert
Jan Matejko, domena publiczna

Kazimierz Odnowiciel
Jan Matejko, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Ustaw w kolejności chronologicznej władców Polski.

Kazimierz Odnowiciel

Mieszko II

Mieszko I

Bolesław Chrobry

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Wskaż tych władców Polski, którzy byli koronowani.

Kazimierz Odnowiciel

Mieszko I

Bolesław Chrobry

Mieszko II

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Wybierz właściwe dokończenie zdania. Książę Kazimierz otrzymał przydomek Odnowiciel, ponieważ...

...odnowił państwo polskie po latach kryzysu.

...odnowił zamek królewski.

...odnowił kontakty Polski z papieżem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Zaznacz te miasta, które były pierwszymi stolicami Polski

Gniezno

Warszawa

Wrocław

Gdańsk

Kraków

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polska podzielona – rozbięcie dzielnicowe

Bolesław Krzywousty

Jan Matejko, domena publiczna

Jednym z kolejnych władców z dynastii piastowskiej był **Bolesław III Krzywousty**. Pod koniec swojego życia (zmarł w 1138 roku) sporządził dokument, w którym zdecydował o podziale Polski między swoich synów. Nie chciał, by doszło do bratobójczej walki o tron, dlatego każdemu z synów przydzielił dzielnicę. Dla uniknięcia chaosu Bolesław Krzywousty

postanowił, by najstarszy z książąt – senior – sprawował władzę nad pozostałymi. W jego władaniu pozostawała też dzielnica senioralna.

Niestety, książęta spierali się między sobą, co prowadziło do wojen domowych. Nie potrafili się porozumieć nawet wtedy, gdy Polsce zagrażało niebezpieczeństwo z zewnątrz. Państwo pozostało rozbite na dzielnice przez ponad 200 lat.

Polecenie 1

- Wskaż na mapie dzielnice senioralną, którą rządził najstarszy z synów Bolesława Krzywoustego.
- Powiedz, w której dzielnicy znalazły się miasta: Gniezno i Kraków. Jaką funkcję pełniły te miasta w dawnej Polsce?

Rozbicie dzielnicowe

Krystian Chariza i zespół, Rozbicie dzielnicowe,

Polecenie 2

Zapoznaj się z tekstem na temat podziału Polski przez Bolesława Krzywoustego, a następnie wykonaj ćwiczenie.

☞ Marek Barański

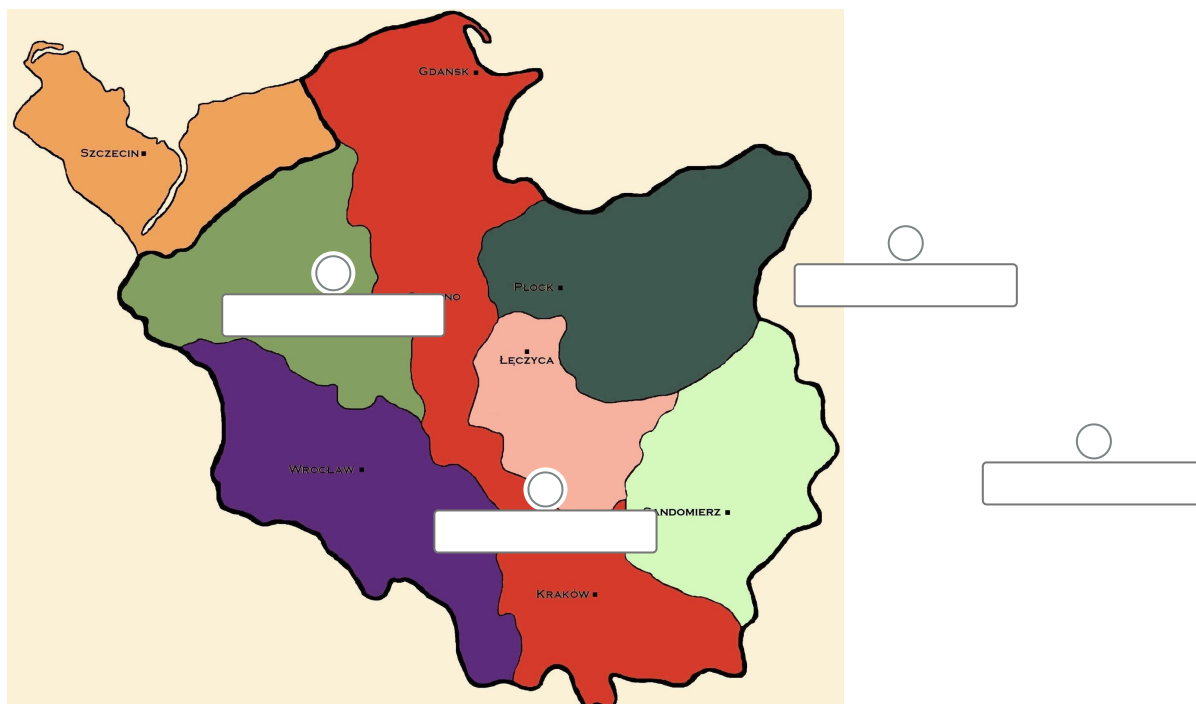
Dynastia Piastów w Polsce

Synowie Bolesława otrzymali poszczególne polskie prowincje. Najstarszy Władysław dostał Śląsk i ziemię radomsko-raciborską, [...] Bolesław Kędzierzawy otrzymał Mazowsze, Mieszko, zwany później Starym, odziedziczył Wielkopolskę, najprawdopodobniej tylko zachodnią, ze stolicą w Poznaniu. Henryk [...] miał włączyć ziemię sandomierską. [...] Stary książę nie przewidział tylko dzielnic dla swego najmłodszego syna, Kazimierza. Niektórzy sądzą, że Kazimierz urodził się już po śmierci swego ojca, nie mógł więc zostać uwzględniony. Być może miał on uzyskać to, co Bolesław zostawił dożywotnio swej żonie Salomei [ziemię łęczycką]. Została też wyznaczona dzielnica centralna [senioralna], której stolicą był Kraków. W jej skład wchodziła ziemia krakowska, a także Pomorze Gdańskie [...]. Najprawdopodobniej należała do niej wschodnia Wielkopolska z Gnieznem.

Marek Barański, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2006, s. 219.

Ćwiczenie 5

Przeciągnij na mapę imiona książąt, którzy władali poszczególnymi dzielnicami.

Władysław II Wygnaniec

Bolesław IV Kędzierzawy

Mieszko III Stary

Henryk

Władysław II Wygnaniec
Jan Matejko, domena publiczna

Bolesław IV Kędzierzawy
Jan Matejko, domena publiczna

Mieszko III Stary

Jan Matejko, domena publiczna

Książę Henryk Sandomierski a Warszawska Syrenka

[Film dostępny na portalu epodreczniki.pl](#)

Materiał dodatkowy: Warszawska Syrenka

Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0

Materiał dodatkowy: Warszawska Syrenka Materiał dodatkowy: Warszawska Syrenka

Źródło: Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0.

Konrad Mazowiecki i sprowadzenie do Polski Krzyżaków

Na początku XIII wieku Mazowsze było nękane ciągłymi najazdami pogańskich Prusów. Książę mazowiecki Konrad nawiązał kontakt z zakonem rycerskim, który słynął z doskonale wyszkolonych i uzbrojonych rycerzy. Jak pamiętacie z poprzednich lekcji, zakon został utworzonym w 1190 roku w Ziemi Świętej. Jego pełna nazwa brzmiała **Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie**. Około 1226 roku Konrad Mazowiecki poprosił Krzyżaków o pomoc w obronie Mazowsza przed najazdami Prusów. W zamian nadał zakonowi ziemię chełmińską, ale nie zrezygnował z władzy zwierzchniej nad tym terenem. Wbrew umowie Krzyżacy przywłaszczyli sobie nadaną ziemię i podbite tereny pogańskich Prusów. Utworzyli na nich swoje państwo, które zaczęło zagrażać Polsce.

Polecenie 3

Przyjrzyj się zdjęciu przedstawiającemu współczesną rekonstrukcję stroju krzyżackiego i powiedz, dlaczego rycerzy tego zakonu powszechnie nazywano Krzyżakami.

Tak wyglądali rycerze zakonu krzyżackiego
Marcin Polak, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 2.0

Odnowione Królestwo Polskie

Zjednoczenie wszystkich księstw okazało się bardzo trudne. Kilku książąt piastowskich podjęło takie próby, ale udało się to dopiero na początku XIV wieku **Władysławowi Łokietkowi**. Jego sukcesem było połączenie dwóch dzielnic, Wielkopolski i Małopolski.

Uwieńczeniem działań zjednoczeniowych była koronacja Władysława Łokietka na króla Polski w **1320** roku. Koronacja odbyła się w katedrze na Wawelu w Krakowie.

Władysław Łokietek
Jan Matejko, domena publiczna

Insygnia koronacyjne królów polskich

[Film dostępny na portalu epodreczniki.pl](#)

Materiał dodatkowy: Insygnia królewskie
Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0

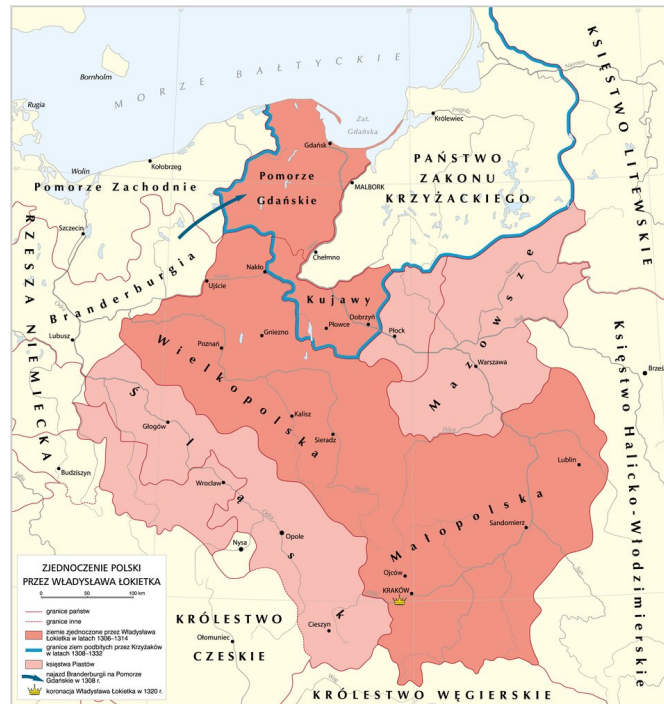
Materiał dodatkowy: Insygnia królewskie Materiał dodatkowy: Insygnia królewskie Źródło:
Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0.

Spór z Krzyżakami

Jeszcze w czasie przygotowań do koronacji Władysław Łokietek wytoczył Krzyżakom proces o zwrot **Pomorza Gdańskiego**, które najechali i zagarnęli. Pomimo pomyślnego wyroku dla Polski, którego Krzyżacy nie uznali, doszło do konfliktu. W jego wyniku zakon zagarnął, oprócz Pomorza Gdańskiego, **ziemię dobrzyńską i Kujawy**.

Polecenie 4

- Odczytaj z mapy nazwy największych miast, które znalazły się w granicach państwa Władysława Łokietka.
- Podaj nazwę dużego polskiego miasta, które znalazło się w rękach Krzyżaków po zajęciu przez nich części Pomorza.

Zjednoczenie Polski przez Władysława Łokietka

Krystian Chariza i zespół, Zjednoczenie Polski przez Władysława Łokietka,

Ćwiczenie 6

Ustaw w kolejności chronologicznej wydarzenia z dziejów Polski. Zaczynij od najwcześniejszego wydarzenia.

Testament Bolesława Krzywoustego.

Panowanie Kazimierza Odnowiciela.

Sprowadzenie Krzyżaków do Polski.

Panowanie Mieszka II.

Koronacja Władysława Łokietka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 7

Określ wiek i jego połowę.

1025 to połowa wieku

1138 to połowa wieku

1190 to połowa wieku

1226 to połowa wieku

1320 to połowa wieku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Po śmierci [] w Polsce nastął czas buntów i najazdów. W czasie najazdów zostało zniszczone [], dlatego [] przeniósł swoją siedzibę do Krakowa. Bolesław Krzywousty podzielił Polskę między swoich synów i w ten sposób zapoczątkowany został długi okres []. W pierwszej połowie XIII wieku zostali sprowadzeni do Polski [], którzy stali się dla niej zagrożeniem. Ziemie polskie zjednoczył [], który został koronowany na króla Polski.

Krzyżacy

Bolesława Chrobrego

rozbicia dzielnicowego

Władysław Łokietek

Kazimierz Odnowiciel

Gniezno

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wyjaśnij, w jakim celu Bolesław Krzywousty podzielił Polskę na dzielnice.
2. Opisz okoliczności sprowadzenia Krzyżaków do Polski.
3. Przypomnij, o jakie ziemie Władysław Łokietek toczył spór z Krzyżakami.
4. Dlaczego Pomorze Gdańskie było ważne dla Polski?

A photograph of the Chęciny Castle, a stone fortress with two prominent towers, situated on a hilltop. The foreground is filled with dense trees in autumn colors (yellows, oranges, and greens). The sky is a clear, deep blue. A dark semi-transparent banner is overlaid on the upper part of the image, containing the title text. A small white box in the bottom right corner of the image contains the caption and license information.

Od Polski drewnianej do murowanej – rządy Kazimierza Wielkiego

Zamek w Chęcinach

Tomasz Czaplą, licencja: CC BY 4.0

Kazimierz Wielki zostaje królem

Władzę po królu Władysławie Łokietku w Królestwie Polskim odziedziczył jego syn **Kazimierz** (nazwany później Wielkim). Został on koronowany w katedrze wawelskiej. Władca musiał uporać się z wieloma problemami. Państwo było wyniszczone długotrwałymi wojnami, co nie sprzyjało rozwojowi gospodarczemu. Jednak król okazał się dobrym gospodarzem. Za jego długiego panowania (panował w latach 1333–1370) Polska stała się silnym państwem z dobrze rozwiniętą gospodarką. Był ostatnim władcą z dynastii piastowskiej na polskim tronie.

Polecenie 1

Wskaż atrybuty, które świadczą o tym, że Kazimierz był królem.

Kazimierz Wielki

Marcello Bacciarelli, domena publiczna

Wielka przebudowa

Król Kazimierz Wielki zadbał przede wszystkim, by dla lepszego zagospodarowania jego kraju powstały nowe osady. Tak pisał na ten temat anonimowy kronikarz krakowski: *za czasów tego króla, w lasach, gajach i dąbrowach tyle założono wsi i miast, ile bodaj nie powstało kiedy indziej w Królestwie Polskim*. W miastach powstało wiele nowych budowli murowanych (ratusze, kościoły, domy mieszkalne). Były one bezpieczniejsze niż wcześniejsze konstrukcje drewniane, które łatwo mogły się zapalić. Wiele miast otoczonych zostało murami obronnymi.

Król dbał o bezpieczeństwo państwa, dlatego finansował budowę zamków. Powstawały one wzdłuż granic Polski i w ważnych dla obronności kraju miejscach.

Polecenie 2

- Odczytaj z mapy nazwy pięciu przygranicznych zamków, które zostały zbudowane za czasów króla Kazimierza Wielkiego.
- Wskaż na mapie Kraków.

Zamki wzniesione i przebudowane przez Kazimierza Wielkiego

Krystian Chariza i zespół, Zamki wzniesione i przebudowane przez Kazimierza Wielkiego,

Ćwiczenie 1

O Kazimierzu Wielkim mówiono, że „zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną”. Jak należy rozumieć słowa „zastał Polskę drewnianą”?

Budynki w Polsce były w większości z drewna.

Polska była krajem porośniętym lasami.

Polska była państwem słabym.

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Przyjrzyj się zamieszczonym zdjęciom i porównaj budowle z Olkusza i Będzina. Wskaż podobieństwa i różnice.

Mury obronne w Olkuszu

Ufoizba, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Jeden z licznych, okazałych zamków wybudowanych za czasów Kazimierza Wielkiego powstał w Będzinie

Ludan, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 4

Przeczytaj uważnie tekst i powiedz, jakie zasługi króla Kazimierza dla kraju opisał kronikarz.

“ **Kronika katedralna krakowska**

[Kazimierz Wielki] murował miasta, zamki, domy. Naprzód ozdobił zamek krakowski podziwu godnymi domami, wieżami, rzeźbą, malowidłem, dachami wielkiej piękności. Naprzeciw zaś zamku krakowskiego, po drugiej stronie Wisły [...] wymurował miasto, które od imienia swego nazwał Kazimierzem, jak również wiele innych miast, jako to Wieliczkę i Skawinę, Lanckoronę, zamek Olkusz, Będzin, Lelów, miasto i zamek Czorsztyn, zamek Niepołomice, zamek Ojców, zamek Krzepice [...].

Kronika katedralna krakowska, [w:] , Kronika Jana z Czarnkowa, tłum. J. Żerbińto, Kraków 2001, s. 16-17.

Miasto Kazimierz założone przez króla Kazimierza Wielkiego (grafika z kroniki świata Hartmana Schedela). Dzisiaj Kazimierz jest dzielnicą Krakowa.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji i powiedz, co chroniło miasto przed najezdami wroga. W jaki sposób można było się przedostać z Kazimierza do Krakowa?

Kazimierz
domena publiczna

Dobry gospodarz

Kazimierz Wielki wspierał rozwój rzemiosła, rolnictwa i handlu. Kraków otrzymał od króla przywilej zwany **prawem składu**. Prawo to zobowiązywało każdego podróżującego kupca do zatrzymania się w Krakowie i wystawienia swoich towarów. W dalszą podróż mógł się udać z towarem, którego nie sprzedał.

Król wspierał też wydobywanie surowców naturalnych. Do najcenniejszych należała **sól**, której używano do zabezpieczenia mięsa przed zepsuciem. Bogate złoża soli znajdowały się w Wieliczce i Bochni. Wydobywana w tamtejszych **żupach** sól wystarczała na potrzeby Królestwa Polskiego, a nadwyżki sprzedawano za granicę. Zyski ze sprzedaży szły do skarbu królewskiego. Skarb królewski czerpał również dochody ze sprzedaży **rud ołowiu**. Ołów był dawniej ważnym materiałem budowlanym, wykorzystywanym na przykład do pokrywania dachów albo do łączenia szkła okiennego.

Kazimierz Wielki, by usprawnić handel, nakazał bicie własnej **srebrnej monety – grosza krakowskiego**. Na nowych monetach zostały umieszczone symbole ważne dla

mieszkańców polskich ziem – ukoronowany orzeł oraz korona.

Z inicjatywy króla zostało uporządkowane i ujednolicone prawo. Jednolite prawo na całym obszarze państwa było jednym z warunków jego sprawnego funkcjonowania. Najpierw ogłosił on zbiór praw dla Wielkopolski, później dla Małopolski. Zbiory te zostały nazywane **statutami Kazimierza Wielkiego**.

Definicja: Żupa

Dawne określenie kopalni, głównie soli.

Moneta, tzw. grosz krakowski Kazimierza Wielkiego. Napis łaciński na awersie głosi: *Kazimierz pierwszy, z łaski Bożej król Polski*, a na rewersie – *Grosze krakowskie*.

Grosz krakowski – awers
mzopw, licencja: CC BY-SA 3.0

Grosz krakowski – rewers
mzopw, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Co przedstawiają rysunki zamieszczone na monecie?

smok

zamek

korona

orzeł w koronie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Kiedy nie były jeszcze znane lodówki, mięso mogło się bardzo szybko psuć i nie nadawało się do jedzenia. Jak można było ochronić mięso przed zepsuciem?

Wkładając je do skrzyni.

Zakopując je w ziemi.

Chowając je na strychu.

Soląc je.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Król Kazimierz Wielki nadaje nowe prawa

Karol Marconi, domena publiczna

Założenie uniwersytetu w Krakowie

Do XIV wieku polscy studenci mogli się kształcić jedynie w zagranicznych szkołach zwanych uniwersytetami. Król doceniał wagę wykształcenia. Zależało mu, by w państwie było wielu wykształconych prawników, lekarzy, urzędników. Postanowił otworzyć własny uniwersytet w Krakowie. W 1364 roku została otwarta pierwsza polska wyższa uczelnia – **Akademia Krakowska**. Wola królewska została ogłoszona podczas uroczystości na Wawelu.

Polecenie 6

Powiedz, w jaki sposób artysta nawiązał do dokonań i zamiłowań króla.

Kazimierz Wielki
Jan Matejko, domena publiczna

Dla zainteresowanych

Za rządów Kazimierza Wielkiego doszło również do ważnych zmian wśród mieszkańców jego królestwa. Zaczęły powstawać tak zwane stany, to jest grupy społeczne, różniące się między sobą swoimi prawami. Wytworzyły się podstawy kilku stanów – szlacheckiego (rycerskiego), mieszczańskiego i duchownego. Każdy z tych stanów starał się o uzyskanie dla siebie dalszych praw, zwanych przywilejami. Przykładem takiego przywileju może być zobowiązanie władcy wobec szlachty do nienakładania nowych podatków albo do płacenia uczestnikom zagranicznych wypraw wojennych. Dzięki tego rodzaju prawom, stany stawały się coraz ważniejsze w państwie i mogły wywierać wpływ na króla.

Podsumowanie

Ćwiczenie 4

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Kazimierz Wielki był ostatnim polskim królem z dynastii . Za jego panowania zostało uporządkowane i ujednoczone . Król wspierał rozwój kraju i przywiązywał wagę do zapewnienia krajowi . W 1364 roku Kazimierz Wielki założył w Krakowie .

bezpieczeństwa

uniwersytet

piastowskiej

prawo

gospodarczy

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Przypomnij, w jaki sposób król wzmocnił obronność kraju.
2. Podaj przykłady działań, które wpłynęły na rozwój gospodarczy kraju.
3. Wyjaśnij, dlaczego królowi Kazimierzowi już za życia nadano przydomek „Wielki”.
4. Powiedz, w jakich okolicznościach i po co król założył uniwersytet w Krakowie.
5. Sprawdź, czy na współczesnych polskich monetach zostały umieszczone symbole narodowe. Jeżeli tak, to powiedz które.

Polityka zagraniczna Kazimierza Wielkiego

Uczta u Mikołaja Wierzyńka w Krakowie w 1364 roku

Józef Simmler, Uczta u Mikołaja Wierzyńka w Krakowie w 1364 roku, domena publiczna

Zręczny polityk

Kazimierz Wielki postanowił rozwiązać problemy z sąsiadami na drodze pokojowej, a nie zbrojnej. W **1335** roku doszło do spotkania trzech monarchów: czeskiego, węgierskiego i polskiego w **Wyszehradzie** na Węgrzech. W zamian za sporą sumę pieniędzy Kazimierz Wielki uzyskał od władcy czeskiego zrzeczenie się prawa do używania tytułu króla Polski (władca ten uzyskał je w czasie rozbitcia dzielnicowego w Polsce).

W **1343** roku polski król zawarł w **Kaliszu pokój z Krzyżakami**, nazwany „**wieczystym**”. Na jego mocy Krzyżacy zwrócili Polsce **ziemię dobrzyńską** i **Kujawy**, ale zatrzymali **Pomorze Gdańskie**. Obszar państwa został powiększony przez przyłączenie na południowym wschodzie **Rusi Halickiej**, obszaru cennego gospodarczo, z takimi miastami jak Lwów i Halicz. Do Polski została też przyłączona część **Mazowsza z Płockiem**, a pozostała część dzielnicy stała się lennem pod zwierzchnictwem króla polskiego.

Jeszcze za życia Władysława Łokietka siostra Kazimierza Wielkiego wyszła za mąż za króla węgierskiego z rodu **Andegawenów**. By zyskać poparcie Węgier na arenie międzynarodowej, Kazimierz Wielki ustanowił Andegawenów swoimi spadkobiercami na tronie polskim na wypadek, gdyby nie zostawił syna.

Mimo wielu zabiegów nie udało się Kazimierzowi Wielkiemu odzyskać **Śląska**.

Polecenie 1

- Wskaż ziemie, które zostały przyłączone do Królestwa Polskiego za czasów Kazimierza Wielkiego.
- Wskaż państwa, z którymi sąsiadowało Królestwo Polskie.
- Wymień i wskaż największe miasta w Polsce za czasów Kazimierza Wielkiego.
- Wskaż ziemie, które Krzyżacy zwrócili Polsce na mocy pokoju zawartego 1343 roku w Kaliszu.
- Przyjrzyj się mapie i powiedz, dlaczego Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki zabiegali tyle lat o odzyskanie Pomorza Gdańskiego. Dlaczego utrata tych ziem była taka dotkliwa dla państwa polskiego?

Polska Kazimierza Wielkiego

Krystian Chariza i zespół, Polska Kazimierza Wielkiego,

Zjazd monarchów. Uczta u Wierzyńka

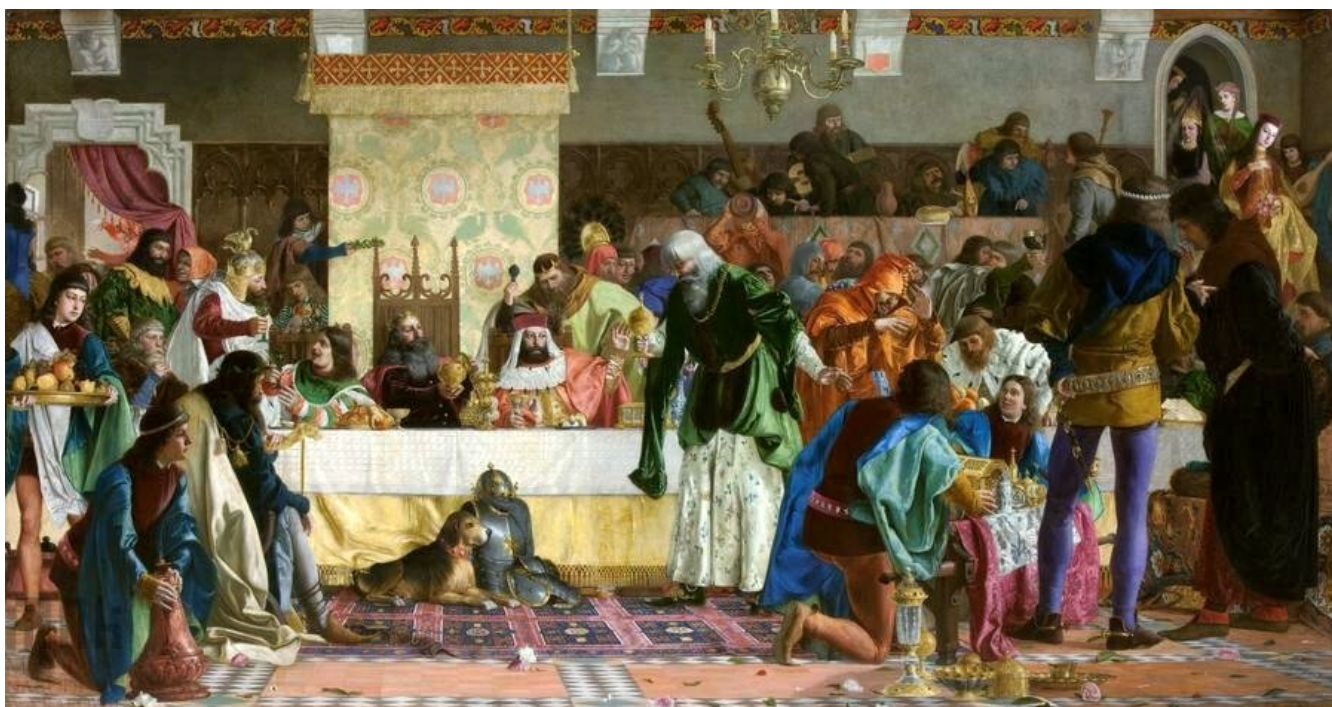
Kazimierz Wielki
Leopold Löffler, 1864, domena publiczna

Polityka Kazimierza Wielkiego umocniła Polskę na arenie międzynarodowej. Z Polską liczono się w Europie. Wyrazem tego był zjazd monarchów w Krakowie, do którego doszło w **1364** roku. Przybyli wtedy na zaproszenie Kazimierza Wielkiego liczni władcy europejscy, by porozumieć się w sprawach politycznych. Byli wśród nich między innymi władcy: Niemiec, Danii, Czech, a nawet Cypru. Dostojni goście nie tylko rozmawiali o sprawach politycznych, ale też oglądali turnieje rycerskie i brali udział w polowaniach w podkrakowskich lasach. Do historii przeszła wspaniała uczta, którą zostali podjęci. Ucztę tak opisali kronikarze: *chcąc więc okazać chwałę swojego Królestwa [...], [Kazimierz] wydał w mieście Krakowie wielką ucztę [...]. Jaka była wesołość na tej uczcie, jaka wspaniałość, sława i obfitość, opisać niepodobna, chyba powiedzieć tylko, że wszystkim dawano więcej niż sami sobie życzyli.* Tradycja głosi, że ucztę tę zorganizował mieszczanin krakowski Mikołaj Wierzynek. Uczta była tak wspaniała, że

opowiadano o niej w całej Europie, rozślawiła imię króla i Polskę.

Polecenie 2

Opowiedz, jaki nastrój panuje na uczcie. Gdzie malarz umieścił na swoim obrazie władców. Po czym można ich poznać?

Uczta u Wierzyńka
Bronisław Abramowicz, 1876, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Oblicz, jak długo panował król Kazimierz Wielki.

33 lata

27 lat

40 lat

37 lat

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj fragment listu podróżnika, który odwiedził państwo Kazimierza Wielkiego. Niestety, pewne informacje mu się pomyliły. Zaznacz je w tekście.

czerwony

Drogi bracie, przybyłem do państwa księcia Kazimierza Wielkiego. Władca ten bardzo dba o swój kraj. Zlecił budowę wielu zamków. Jego siedziba znajduje się na zamku w Chęcinach . Naprzeciw swego zamku, po drugiej stronie Odry , król kazał zbudować miasto i nazwał je Kazimierzem. Niezwykłe wrażenie zrobił na mnie zjazd monarchów w Poznaniu . Na cześć króla i jego gości Paweł Włodkowiec wydał wspaniałą ucztę.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Uzupełnij podane zdania.

Zjazd monarchów w Krakowie odbył się w połowie wieku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Rozwiąż krzyżówkę i w zaznaczonej pionowej kolumnie odczytaj hasło.

1.												
2.												
3.												
4.												
5.												
6.												

1. Przydomek ojca Kazimierza Wielkiego.
2. Ptak w godle Królestwa Polskiego.
3. Urządził wielką ucztę w Krakowie.
4. Moneta bita przez Kazimierza Wielkiego.
5. Dynastia, z której pochodził król Węgier.
6. Kopalnia soli.

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 5

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami i datami.

Kazimierz Wielki prowadził politykę []. W [] roku zawarł pokój z Krzyżakami i odzyskał ziemie dobrzyńską i Kujawy. Przyłączył do Królestwa Polskiego [] i część []. [] pozostało we władaniu zakonu krzyżackiego, a [] pod zwierzchnictwem czeskim. W [] roku odbył się w Krakowie zjazd monarchów. Szerokim echem w Europie odbiła się [] wyprawiona na cześć króla Kazimierza Wielkiego przez Mikołaja Wierzyńka.

Pomorze Gdańskie

Śląsk

uczta

1343

Ruś Halicką

pokojową

Mazowsza

1364

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wyjaśnij, co to znaczy, że Kazimierz Wielki prowadził politykę pokojową.
2. Powiedz, o czym świadczył zjazd monarchów w Krakowie i uczta u Wierzyńka.

Jadwiga Andegaweńska – król Polski

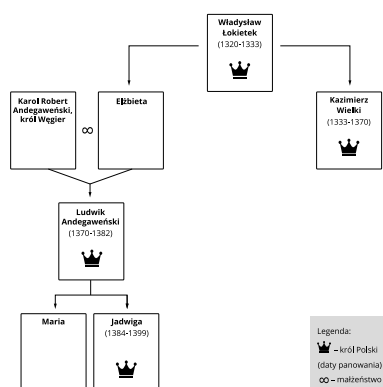
Król Kazimierz Wielki nie pozostawił męskiego potomka. W związku z tym po jego śmierci w 1370 roku tron objął, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, jego siostrzeniec Ludwik Andegaweński, król Węgier. W imieniu Ludwika rządy w Polsce sprawowała jego matka Elżbieta Łokietkówna, gdyż król przebywał często za granicą. Gdy Ludwik zmarł, tron objęła jego córka Jadwiga Andegaweńska. Gdy przybyła z Węgier do Polski, miała zaledwie 10 lat. Niedługo po przyjeździe w 1384 roku została koronowana, za zgodą panów polskich, i przyjęła po ojcu tytuł króla Polski (nie królowej!). Mimo młodego wieku Jadwiga musiała się odnaleźć w obcym dla niej kraju.

Ludwik Andegaweński
Jan Matejko, domena publiczna

Polecenie 1

Przyjrzyj się drzewu genealogicznemu Jadwigi Andegaweńskiej, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Drzewo genealogiczne Jadwigi Andegaweńskiej

Contentplus.pl sp. z o.o., Drzewo genealogiczne Jadwigi Andegaweńskiej, licencja: CC BY 3.0

Ćwiczenie 1

Uzupełnij tekst.

Władysław Łokietek był [] Elżbiety i Kazimierza, a [] Ludwika Andegaweńskiego. Jadwiga była [] Elżbiety, a [] Ludwika. Kazimierz Wielki był [] Elżbiety.

bratem

ojcem

córką

dziadkiem

wnuczką

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Jadwiga wychodzi za mąż

Dwa lata po objęciu tronu, w 1386 roku, królowa Jadwiga poślubiła księcia Litwy, Władysława Jagiełłę. W życiu młodej królowej bardzo ważnym wydarzeniem było zerwanie wcześniejszego narzeczeństwa z księciem austriackim Wilhelmem Habsburgiem. Zostali oni narzeczonymi jeszcze we wczesnym dzieciństwie. Jednak panowie małopolscy wybrali jej na męża dużo starszego Jagiełłę. Jadwiga nie była zadowolona z tego wyboru, ale od tej chwili stała się wierną towarzyszką króla, w pełni pogodziła się ze swoim losem. Uczestniczyła w życiu państwa u boku małżonka i wspierała go w jego działaniach.

Jadwiga Andegaweńska

Antoni Piotrowski, 1900, domena publiczna

Ciekawostka

By zrozumieć, jak to było w średniowieczu możliwe, żeby dzieci mogły być narzeczonymi albo poślubiały dorosłych, konieczne jest pewne wyjaśnienie. Związki, które były zawierane między członkami rodów królewskich, były zarazem ważnymi wydarzeniami politycznymi. W ten sposób dochodziło do zawiązywania sojuszków między krajami, z których przyszli małżonkowie pochodzili. Była to też droga rozwiązywania rozmaitych problemów wewnętrznych tych krajów. Za dzieci decydowali ich królewscy rodzice albo doradcy. Najczęściej też małżonkowie zamieszkiwali razem dopiero wtedy, gdy osiągnęli dojrzałość.

Wykształcenie

Jadwiga została wychowana i wykształcona tak, by w przyszłości móc zostać dobrą królową. Do pełnienia roli królowej przygotowywała się na wiedeńskim dworze Habsburgów, a później na dworze Ludwika w stolicy Węgier. Zdobyła tam staranne wykształcenie, poznała język łaciński i niemiecki, prawdopodobnie też podstawy polskiego. Nauczyła się sztuki haftu. Umiała pisać i czytać. Wśród jej lektur bardzo ważne były dzieła religijne. Interesowała się nauką i sztuką.

To karta z tekstem *Psalmu 1*. Znajduje się ona w najwspanialszym średniowiecznym polskim przekładzie psalmów, tzn. w *Psalterzu floriańskim* (XIV wiek), przygotowanym dla królowej Jadwigi.

Polecenie 2

Spróbuj rozpoznać języki (trzy), na które przetłumaczono hebrajski tekst.

Psalterz floriański

Biblioteka Narodowa w Warszawie, domena publiczna

Pani dobra i święta – działalność dobroczynna

Królowa Jadwiga z wielkim szacunkiem odnosiła się do Kościoła. Starła się wspierać jego działania. Wspomagała też poszczególne kościoły i duchownych. Nie żałowała pieniędzy na wyposażenie kościołów krakowskich, w tym katedry wawelskiej. Jej działalności dobroczynnej doświadczały również szpitale. Wstawiała się nawet za skazańcami, wyprasząc dla nich łaskę. Współczuła ludziom, którzy znaleźli się w niedoli. *Dla ubogich, wdów, przychodniów, pielgrzymów i wszelakiego rodzaju nędzarzy szczodre wydawała jałmużny* – pisał kronikarz Jan Długosz. Jeśli mogła, wspomagała ich materialnie.

Jadwiga Andegaweńska
Marcello Bacciarelli, domena publiczna

Jadwiga ratuje uniwersytet w Krakowie

Królowa Jadwiga bardzo ceniła wiedzę i uczonych. Wiedziała, że założony przez Kazimierza Wielkiego uniwersytet w Krakowie podupadł. Podjęła starania, by go odnowić. W tym celu najpierw zwróciła się do papieża o zgodę na powołanie do życia wydziału teologicznego, którego brakowało wcześniej. Kiedy taką zgodę otrzymała, Jadwiga nakazała przekazać *wszystkie klejnoty swoje, szaty, pieniądze, i wszystek sprzęt królewski na wsparcie dla nieszczęśliwych i na założenie naukowej wszechnicy w Krakowie* – napisał kronikarz Jan Długosz.

Królowa nie zdołała jednak osobiście dokończyć rozpoczętego dzieła. Zaskoczyła ją przedwczesna śmierć. Zmarła w 1399 roku z powodu komplikacji po urodzeniu córki. Wykonując testament zmarłej małżonki, król Władysław Jagiełło doprowadził w 1400 roku do ponownego otwarcia Akademii Krakowskiej, nazywanej dzisiaj Uniwersytetem Jagiellońskim.

Polecenie 3

Wskaż na poniższym obrazie Jana Matejki:

- herb Królestwa Polskiego,
- insygnia koronacyjne,
- model budynków uniwersyteckich trzymany przez studenta,
- godło Akademii (dwa skrzyżowane berła) trzymane przez uczonego.

Założenie Szkoły Głównej, przeniesieniem do Krakowa, ugruntowane
Jan Matejko, Założenie Szkoły Głównej, przeniesieniem do Krakowa, ugruntowane, domena publiczna

Królowa Jadwiga w pamięci potomnych

W pamięci ludzi pozostała pamięć o królowej Jadwidze jako o dobrodziejce dla ludzi potrzebujących i dla Kościoła, odnowicielce Akademii Krakowskiej i przede wszystkim jako o kobiecie wielkiej pobożności.

Napisał o niej anonimowy kronikarz, że *była niestrudzoną pomnożycielką kultu Bożego*,

opiekunką Kościoła, służą sprawiedliwości, towarzyszką wszelkich cnót, pokorną i łaskawą matką sierot, a według powszechnego mniemania nie widziano wówczas w świecie podobnego jej człowieka z królewskiego rodu.

W uznaniu cnót i zasług królowa Jadwiga uznana została przez Kościół za świętą. Do kanonizacji doszło w 1997 roku, a dokonał jej w Krakowie papież Polak Jan Paweł II.

Polecenie 4

Opisz wygląd sarkofagu. Co świadczy o tym, że była to polska władczyni?

Sarkofag, czyli zdobiona trumna, Jadwigi Andegaweńskiej w Katedrze na Wawelu
Poznaniak, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Podsumowanie

Ćwiczenie 2

Przypomnij sobie, w którym roku Kazimierz Wielki założył Akademię Krakowską i w którym roku została ona odnowiona. Ile lat upłynęło od założenia Akademii do jej odnowienia?

33

100

50

36

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Dokończ zdania.

Ojcem Jadwigi był król

uniwersytet w Krakowie

Jadwiga przekazała swoje klejnoty, by odnowić

Władysław Jagiełło

Mężem królowej Jadwigi był król

Wilhelm

Jadwigę kanonizował papież

psalmy

W *Psalterzu floriańskim* znajdują się pisane po łacinie, niemiecku i polsku

Jan Paweł II

Narzeczoną Jadwigi miał na imię

Ludwik Węgierski

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami i datami.

Jadwiga Andegaweńska została w roku koronowana na Polski. Zastąpiła ze swej na rzecz Kościoła i ludzi potrzebujących pomocy. W testamencie zapisała swoje klejnoty na odnowienie .

Akademii Krakowskiej

działalności dobroczynnej

1384

króla

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Scharakteryzuj postać królowej Jadwigi.
2. Wymień zasługi królowej Jadwigi dla kultury polskiej.

Jadwiga i Jagiełło – unia Polski i Litwy

Pieczęć majestatyczna króla Władysława Jagiełły

Lestat, Pieczęć majestatyczna króla Władysława Jagiełły, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Państwo zakonu krzyżackiego

Jak pamiętacie z poprzednich lekcji, zakon krzyżacki zagarnął ziemię chełmińską i Pomorze Gdańskie, podbił też ziemie pogańskich Prusów. Na tych terenach Krzyżacy założyli własne państwo. W 1237 roku połączyli się z rycerskim zakonem kawalerów mieczowych w Inflantach. Od początku XIV wieku stolicą państwa zakonnego był **Malbork**. Na czele państwa stał wielki mistrz. Krzyżacy byli dobrymi gospodarzami. Na ziemiach, które weszły w skład ich państwa, karczowali lasy, zakładali nowe wsie i miasta (między innymi Elbląg, Toruń, Kwidzyn, Malbork), budowali zamki. Dzięki temu ich państwo stawało się coraz bogatsze i silniejsze. Rosło też jego znaczenie polityczne w Europie. Jedynie sąsiedzi patrzyli na rozwój państwa krzyżackiego z rosnącym niepokojem.

Polecenie 1

- Wskaż te ziemie, które Krzyżacy zabrali Polsce, i te, które podbili, chrystianizując Prusów.
- Podaj nazwę morza, nad którym leżało państwo krzyżackie.
- Wskaż na mapie Inflanty, które weszły w skład państwa krzyżackiego, należące wcześniej do zakonu kawalerów mieczowych.
- Przyjrzyj się mapie i powiedz, tereny którego państwa przedzielały państwo krzyżackie. Odczytaj nazwę tych terenów.
- Sprawdź w dostępnych ci źródłach, jakie państwa leżą dziś na terenach państwa zakonnego.

Rozwój państwa zakonu krzyżackiego

Krystian Chariza i zespół, Rozwój państwa zakonu krzyżackiego,

Wielkie Księstwo Litewskie

Na północnym wschodzie od granic Polski rozciągały się ziemie, które zamieszkiwali Litwini. W XIII wieku utworzyli państwo. Następnie podporządkowali sobie liczne ziemie ruskie. **Wielkie Księstwo Litewskie** stało się jednym z największych państw w Europie. Rozciągało się od Morza Bałtyckiego aż do Morza Czarnego. Jego stolicą było **Wilno**. Litwini ze swoimi książętami trwali w pogaństwie. Z tego powodu chrześcijańskie państwa Europy uważały, że należy doprowadzić do przyjęcia chrztu przez książąt litewskich i ich poddanych. Chrystianizacja pogańskiej Litwy stała się pretekstem do najazdów dla Krzyżaków, którzy sąsiedowali z Wielkim Księstwem Litewskim.

Polecenie 2

- Wymień nazwy państw sąsiadujących z Litwą.
- Wielkie Księstwo Litewskie rozciągało się od morza do morza. Przyjrzyj się mapie i odczytaj nazwy tych mórz.
- Odszukaj na mapie Wilno.

Wielkie Księstwo Litewskie

Krystian Chariza i zespół, Wielkie Księstwo Litewskie,

Polecenie 3

Zamek w Trokach na Litwie został zbudowany na wyspie jeziora Galwe na polecenie wielkiego księcia litewskiego Witolda. Wskaż elementy, które świadczą o tym, że zamek w Trokach był budowlą obronną.

Zamek w Trokach

Krzysztof Mizera, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0

Jadwiga i Jagiełło

Jak pamiętacie z poprzedniej lekcji, w 1384 roku królem Polski została Jadwiga Andegaweńska. Miała wówczas 10 lat i nie mogła jeszcze sprawować samodzielnie rządów. Robili to za nią panowie małopolscy. Oni też postanowili, że Jadwiga powinna jak najszybciej wyjść za mąż. Wybór padł na dużo starszego od Jadwigi wielkiego księcia litewskiego Jagiełłę.

Ćwiczenie 1

Zastanów się, dlaczego młoda królowa Jadwiga nie mogła samodzielnie rządzić Polską.

Mogła ulegać wpływom nieodpowiednich osób.

Była niepełnoletnia.

Brakowało jej dobrych doradców.

Nie miała brata.

Brakowało jej doświadczenia w rządzeniu państwem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Zapoznaj się z fragmentem kroniki Jana Długosza, a następnie wykonaj ćwiczenia.

« Jan Długosz

Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego

Jagiello, wielki książę litewski, wybrawszy się w celu objęcia rządów Królestwa Polskiego i zaślubienia królowej Jadwigi, z braćmi swoimi i licznym dworu orszakiem, prowadząc z sobą wozy wyładowane skarbami i rozliczonymi sprzętami i ozdobami, przyjechał wreszcie do Polski. Prowadzili go posłowie polscy przez Lublin, gdzie świadomie dni kilka zabawił, aby wieść o jego przybyciu rozeszła się między panami. Z Lublina wolną jazdą zbliżał się ku Krakowowi. [...] Przybył dnia 12 lutego we wtorek do Krakowa i w licznym otoczeniu litewskich, ruskich, a przede wszystkim polskich panów, z wielką okazałością i przepychem odprawił wjazd do miasta. Skąd potem odprowadzony na zamek, szedł prosto do królowej Jadwigi, która go w swych komnatach królewskich, w towarzystwie wielu panien dworskich i niewiast przyjęła i powitała. Jagiełło przypatrując się z wielkim podziwem jej urodzie (nie było bowiem podówczas, jak mówiono, piękniejszej w całym świecie niewiasty), nazajutrz posłał jej

[...] kosztowne bardzo upominki w złocie, srebrze, klejnotach i szatach.

Jan Długosz, Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego, tłum. Karol Mecherzyński, Kraków 1878-1887.

Ćwiczenie 2.1

Przez które miasto jechał Jagiełło z Wilna do Krakowa?

Gniezno

Lublin

Wrocław

Gdańsk

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.2

Jagiełło jechał do Krakowa, by...

...wziąć udział w turnieju rycerskim.

...poślubić królową Jadwigę.

...podpisać unię polsko-litewską.

...objąć rządy w Królestwie Polskim

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.3

Gdzie oczekiwała na Jagiełłę królowa Jadwiga?

- na rogatkach miejskich
- na dziedzińcu zamkowym
- na zamku, w swych komnatach
- w parku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.4

Kto towarzyszył Jadwidze w trakcie powitania Jagiełły?

- rycerze
- ksiądz
- zakonnice
- dworzanki

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.5

Co kronikarz sądził o urodzie królowej Jadwigi?

- była przeciętnie urodziwa
- była najpiękniejsza na świecie
- była najbrzydsza na świecie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Unia w Krewie

Jagiello i panowie małopolscy uzgodnili, że zanim dojdzie do ślubu, Jagiello, a wraz z nim wszyscy Litwini, przyjmą chrzest. Władca Litwy zobowiązał się odzyskać ziemie utracone wcześniej przez Polskę. Na potwierdzenie tego ustalenia został zawarty w **1385** roku w miejscowości **Krewa** na Litwie specjalny układ, zwany unią polsko-litewską.

Zgodnie z ustaleniami najpierw przyjął chrzest Jagiello – nadano mu wtedy imię **Władysław**, a wraz z nim jego otoczenie. W **1386** roku Władysław Jagiello poślubił Jadwigę, a następnie został koronowany na króla Polski. Zapoczątkował on w Polsce nową dynastię, która od jego imienia została nazwana dynastią **Jagiellonów**.

Unia wywołała zaniepokojenie w państwie zakonnym. Litwa przyjęła chrzest z rąk polskich. Odebrało to Krzyżakom pretekst do kolejnych najazdów.

Zawarta w 1385 roku unia polsko-litewska w Krewie dała podstawy istnienia państwa polsko-litewskiego. Składało się ono z dwóch części: Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Łączyła je osoba króla.

Ciekawostka

Według polskiego prawa tronu nie mogła odziedziczyć kobieta. Z tego powodu, by obejść tę zasadę, ustalono, że Jadwiga zostanie koronowana na „króla” Polski. Po koronacji Jagielly do śmierci Jadwigi w Polsce było dwóch królów!

Polecenie 5

Przeczytaj uważnie fragment tekstu źródłowego, a następnie wykonaj ćwiczenie.

“ Unia w Krewie

[...] wielki książę Jagiello ze wszystkimi swoimi braćmi, jeszcze nie ochrzczonymi, tudzież z krewnymi, ze szlachtą, ziemianami większymi i mniejszymi, w ziemiach jego zamieszkałymi, chce, życzy i pragnie przyjąć wiarę katolicką świętego Rzymskiego Kościoła.

[...] Tenże wielki książę Jagiello obiecuje i zaręcza własnym kosztem i staraniem przywrócić Królestwu Polskiemu wszystkie kraje, przez kogokolwiek oderwane od niego i zabrane. [...] Nareszcie tenże wielki książę Jagiello obiecuje ziemie swoje litewskie i ruskie na wieczne czasy do korony Królestwa Polskiego przyłączyć.

Unia w Krewie, [w:] , Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia, oprac. Henryk Mościcki, Warszawa-Lublin-Łódź 1919.

Ćwiczenie 3

Do czego zobowiązał się Jagiełło, by poślubić Jadwigę? Zaznacz odpowiednie fragmenty tekstu odrębnymi kolorami. Żółty: przyjąć wiarę katolicką. Fioletowy: odzyskać utracone przez Polskę ziemie. Szary: przyłączyć swoje ziemie do Królestwa Polskiego.

żółty

fioletowy

szary

[...]

wielki książę Jagiełło ze wszystkimi swoimi braćmi, jeszcze nie ochrzczeni, tudzież z krewnymi, ze szlachtą, ziemianami większymi i mniejszymi, w ziemiach jego zamieszkałymi, chce, życzy i pragnie przyjąć wiarę katolicką świętego Rzymskiego Kościoła.

[...]

Tenże wielki książę Jagiełło obiecuje i zaręcza własnym kosztem i staraniem przywrócić Królestwu Polskiemu wszystkie kraje, przez kogokolwiek oderwane od niego i zabrane.

[...]

Nareszcie tenże wielki książę Jagiełło obiecuje ziemie swoje litewskie i ruskie na wieczne czasy do korony Królestwa Polskiego przyłączyć.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Anioł nakłada koronę Władysławowi Jagielle i wręcza włócznię zakończoną krzyżem (fresk z początku XV wieku w kaplicy zamkowej Trójcy Świętej w Lublinie).

Polecenie 6

Powiedz, na co autor tego malowidła chciał zwrócić uwagę.

Hans A. Rosbach, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Wskaż zdania prawdziwe.

- Ojcem królowej Jadwigi był Kazimierz Wielki.
- Przyczyną zawarcia unii polsko-litewskiej było zagrożenie krzyżackie.
- Zakon krzyżacki powstał w Ziemi Świętej.
- Jagiełło przyjął na chrzcie imię Władysław.
- Stolicą państwa zakonu krzyżackiego było Wilno.
- Unia polsko-litewska została zawarta w 1385 roku.
- Litwa graniczyła z Niemcami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 7

- Wskaż Koronę Królestwa Polskiego i Wielkie Księstwo Litewskie. Które z nich zajmowało większe terytorium?
- Wymień państwa, z którymi graniczyło Królestwo Polskie na zachodzie.
- Podaj nazwę państwa, które graniczyło z Królestwem Polskim i z Wielkim Księstwem Litewskim.

Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły
Krystian Chariza i zespół, Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły,

Polecenie 8

Powiedz, co przedstawiają herby.

Herby Polski (z lewej) i Litwy (z prawej) na obrazie upamiętniającym zawarcie unii polsko-litewskiej w Krewie
domena publiczna

Polecenie 9

Wyjaśnij, dlaczego Jadwiga trzyma w ręku krzyż. Co artysta chciał w ten sposób uwiecznić?

Jadwiga i Jagiełło
domena publiczna

Podsumowanie

Ćwiczenie 5

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami i datami.

Państwo zakonu krzyżackiego powstało w na ziemiach utraconych przez Polskę i na terytoriach pogańskich Prusów. W roku Polska i Litwa zawarły . Główną przyczyną zawarcia porozumienia było zagrożenie ze strony . Na mocy porozumienia książę Litwy przyjął i poślubił Jadwigę Andegaweńską. Władysław Jagiełło został Polski. Zapoczątkował dynastię .

Jagiellonów

chrzest

Krzyżaków

XIII wieku

unię

1385

królem

Polecenia

1. Opowiedz, jak doszło do powstania państwa krzyżackiego.
2. Wyjaśnij, jak doszło do małżeństwa Jadwigi i Władysława Jagiełły i zawarcia unii polsko-litewskiej.

Wielka wojna z Krzyżakami

Grunwald

Wojciech Kossak, Grunwald, 1931, domena publiczna

Jak doszło do wielkiej wojny?

Władysław Jagiełło
Jan Matejko, domena publiczna

Witold
Kazimierz Władysław Wójcicki, domena publiczna

Pod koniec XIV wieku państwo zakonne było bardzo silne i dobrze rozwinięte gospodarczo. Jednak unia Polski z Litwą zaniepokoiła Krzyżaków. Chrzest Litwy podważył sens ich misji chrystianizacyjnej na tych terenach. Zakon

przekonywał dwory europejskie, że Jagiełło nadal jest poganinem. Postanowił też poróżnić Jagiełłę z Litwą. Bezpośrednią przyczyną wybuchu wojny była sprawa **Żmudzi**. Jak pamiętacie z poprzednich lekcji, była to litewska ziemia, która dzieliła państwo zakonu krzyżackiego w Prusach z terenami w Inflantach. Witold, wielki książę litewski, zawarł przymierze z Krzyżakami i oddał im tę ziemię. Zakon nie dotrzymał danego słowa i nie poparł księcia w walce z Tatarami. Wówczas Witold sprzymierzył się z Jagiełłą i poparł antykrzyżackie powstanie na Żmudzi.

Obie strony szykowały się do wojny. Wielki mistrz krzyżacki **Ulryk von Jungingen** postanowił latem 1409 roku wypowiedzieć wojnę stronie polsko-litewskiej. Wojnę tę historycy nazwali wielką. Początkowo działania wojenne nie były zbyt intensywne. A że zbliżała się zima, walczące strony zawarły rozejm do początku kolejnego lata.

W czasie rozejmu trwały energiczne przygotowania wojenne.

Władysławowi Jagielle i Witoldowi udało się przekonać do wystąpienia przeciw Krzyżakom Tatarów oraz władcę Mołdawii. Wielki mistrz krzyżacki otrzymał obietnicę wsparcia ze strony władców Czech i Węgier. Mógł też liczyć na pomoc rycerzy z zachodniej Europy, którzy byli przekonani, że będą walczyć z poganami.

Ulryk von Jungingen
domena publiczna

Ćwiczenie 1

Dopasuj dowódcę do armii.

Władysław Jagiełło

Królestwo Polskie

Witold

Wielkie Księstwo Litewskie

Ulryk von Jungingen

Państwo zakonu krzyżackiego

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Przed bitwą pod Grunwaldem

W czerwcu 1410 roku Władysław Jagiełło postanowił zebrać swoje wojska na Mazowszu. Przeprowadziły się one przez Wisłę, korzystając ze specjalnie wybudowanego mostu pontonowego. Za Wisłą wojska polskie połączyły się z litewskimi i wspólnie ruszyły w stronę stolicy państwa zakonnego.

Ćwiczenie 2

Stolicą państwa zakonnego był...

Gdańsk.

Toruń.

Malbork.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wojska krzyżackie zastąpiły drogę połączonym siłom polsko-litewskim niedaleko wsi **Grunwald**. Naprzeciw siebie stanęło około 16 tysięcy rycerzy konnych oraz około 10 tysięcy piechurów po stronie krzyżackiej, a po stronie polsko-litewskiej około 20 tysięcy rycerzy konnych i bliżej nieokreślona liczba piechoty i wojsk wspierających. Porównanie sił wskazuje, że strona polsko-litewska pod względem liczebnym przeważała mniej więcej dwukrotnie nad krzyżacką.

Polecenie 1

Zanim doszło do bitwy, miało miejsce pewne wydarzenie. Zapoznaj się z fragmentem średniowiecznej kroniki, a następnie wykonaj ćwiczenie.

“ Wydarzenia przed bitwą pod Grunwaldem w opowieści anonimowej kroniki konfliktu z Krzyżakami

Do króla przybyło dwóch posłów. Pierwszy był posłem króla Węgier i niósł obnażony miecz od wielkiego mistrza dla króla, a drugi był posłem księcia szczecińskiego i niósł podobny miecz dla księcia Witolda. Pierwszy rzekł: – Królu! Wielki mistrz przekazuje ci ten miecz, a bratu twojemu Witoldowi dalibyśmy inny miecz od marszałka, gdyby tylko był tu między nami obecny.

Król natychmiast wysłał pewnych posłańców do Witolda i polecił mu, by powstrzymał działania wojenne, do których już wraz ze swym ludem zamierzał przystąpić. Porzuciwszy swoich rycerzy, Witold szybko ruszył w pojedynkę. A gdy przybył, wspomniani posłowie przekazali mu miecz od marszałka i rzekli do króla i do Witolda:

– Królu i Witoldzie! Wielki mistrz i marszałek ślą wam te miecze ku pomocy i zapraszają was do bitwy. Proszą też, byście sami wybrali jej miejsce, a wybrane nam oznajmili. Nie ukrywajcie się w gęstwinie tego lasu, który nie nadaje się do walki, i nie opóźniajcie przystąpienia do niej, żadną miarą jej bowiem nie unikniecie.

Król i Witold z wielką łaskawością miecze przyjęli i to wielkiemu mistrzowi i marszałkowi przez posłów odpowiedzieli:

– Pomoc Boska jest dla nas najważniejsza, ale i te miecze przyjmujemy jako wsparcie dla nas. Z wielkim mistrzem walczyć chcemy i nie ukrywamy się w lasach, ponieważ z tym zamiarem tu przybyliśmy, by z wami walczyć, stąd nie możemy mieć forów od was. A wybór miejsca bitwy powierzamy woli i łasce Bożej.

Wydarzenia przed bitwą pod Grunwaldem w opowieści anonimowej kroniki konfliktu z Krzyżakami, tłum. Wojciech Mrozowicz.

Ćwiczenie 3

Dlaczego dowódcy krzyżacy przystali dwa miecze królowi Władysławowi Jagielle i wielkiemu księciu Witoldowi?

Chcieli sprowokować i zachęcić stronę polsko-litewską do walki.

Chcieli pomóc dowódcom wojsk polsko-litewskich.

Chcieli się poddać stronie polsko-litewskiej.

Wojska polsko-litewskie miały za mało broni.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Wskaż na mapie Żmudź, Malbork i Grunwald.

Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły
 Krystian Chariza i zespół, Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły,

Polsko-litewskie zwycięstwo pod Grunwaldem

Chorągiew lwowska w bitwie pod Grunwaldem 15 lipca 1410 roku
 Артур Орлыонов, Chorągiew lwowska w bitwie pod Grunwaldem 15 lipca 1410 roku, 2012, licencja: CC BY-SA 3.0

Bitwa pod Grunwaldem, która rozegrała się **15 lipca 1410 roku**, była jedną z największych bitew średniowiecznej Europy. Starło się w niej rycerstwo polsko-litewskie z wojskami państwa zakonu krzyżackiego.

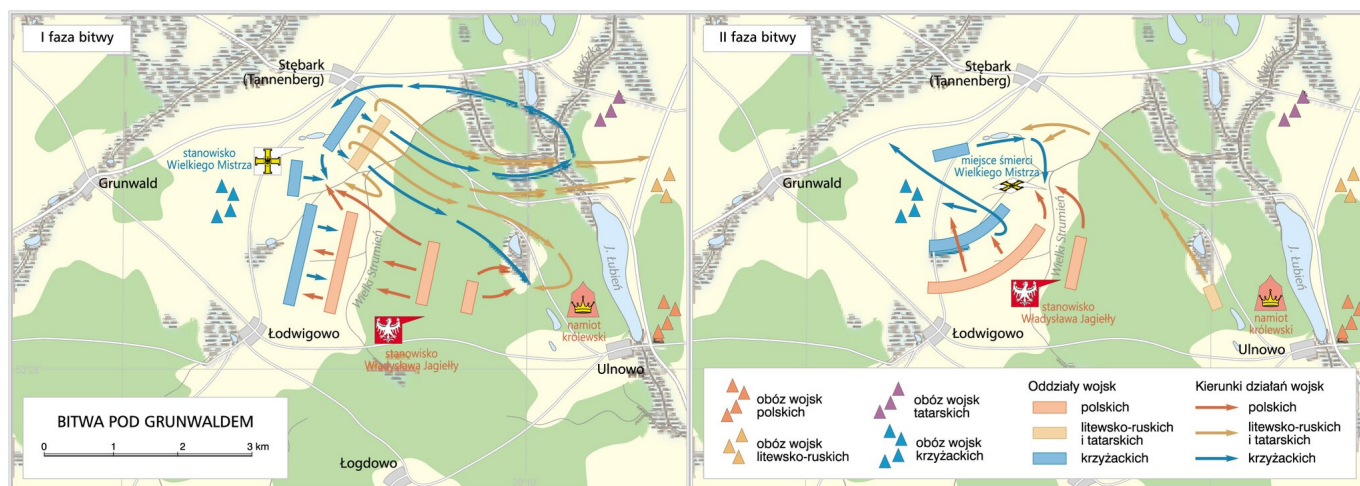
Wojska polsko-litewskie ruszyły do boju, śpiewając *Bogurodzicę*. Z początku lżej uzbrojone oddziały litewskie zostały zmuszone do ucieczki. Część sił krzyżackich ruszyła za nimi, co osłabiło pozostałych na placu boju. W tym czasie doszło do nowego ustawienia szyków polskich i do ataku ciężkiej jazdy. O losach bitwy zadecydował powrót Litwinów oraz włączenie do walki sił polskich, które dotychczas nie brały udziału w bitwie.

Po kilku godzinach zmagañ całkowite zwycięstwo odniosły wojska polsko-litewskie.

W bitwie poległ wielki mistrz Ulryk von Jungingen oraz wielu rycerzy krzyżackich. Wielu innych dostało się do niewoli. W ręce strony polsko-litewskiej wpadły liczne chorągwie krzyżackie i działa. Po bitwie zwycięskie wojska zajęły większą część państwa zakonu krzyżackiego i stanęły pod krzyżacką stolicą Malborkiem. Oblężenie potężnego zamku ciągnęło się przez dwa miesiące. W końcu oblegający odstąpili spod Malborka. Tym samym potęga krzyżacka została wprawdzie pokonana, jednak nie do końca zniszczona.

Polecenie 3

Opowiedz na podstawie planów bitwy i powyższego tekstu, co wydarzyło się pod Grunwaldem.

Bitwa pod Grunwaldem

Krystian Chariza i zespół, Bitwa pod Grunwaldem,

Ciekawostka

Bogurodzica to najstarsza znana pieśń napisana w języku polskim. Powstała na przełomie XIII i XIV wieku. W dawnych czasach była śpiewana przy okazji wielkich wydarzeń. Była – tak jak dzisiaj *Mazurek Dąbrowskiego* – polskim hymnem narodowym.

Bitwa pod Grunwaldem – obraz Jana Matejki

Film dostępny na portalu epodreczniki.pl

Materiał dodatkowy: Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki. Próba interpretacji

Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0

Materiał dodatkowy: Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki. Próba interpretacji
Materiał dodatkowy: Bitwa pod Grunwaldem Jana Matejki. Próba interpretacji
Źródło: Ośrodek Rozwoju Edukacji, licencja: CC BY 3.0.

Po wielkiej wojnie

Chorągiew wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego
domena publiczna

Po wielkiej wojnie został zawarty na początku **1411** roku pokój w Toruniu (zwany I pokojem toruńskim). Tylko w części zadowalał on stronę polsko-litewską, spory terytorialne bowiem pozostały w większości nierozwiązane. Litwa odzyskała Żmudź. Zakon miał zapłacić Polsce odszkodowanie, ale tego nie zrobił. Król Polski zyskał uznanie w oczach współczesnych. Po bitwie pod Grunwaldem rozkazał odnaleźć ciało wielkiego mistrza i ważniejszych rycerzy zakonnych i odesłać je do Malborka. Było to zachowanie godne władcy chrześcijańskiego, któremu dobrze były znane obyczaje rycerskie. Osłabiło znaczenie zakonu krzyżackiego, upadł mit jego niezwyciężoności.

Polecenie 4

Krzyżacki zamek w Malborku był jedną z najpotężniejszych budowli ówczesnej Europy.
Powiedz, co o tym świadczy.

Zamek w Malborku

DerHexer, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Dla zainteresowanych

W kolejnych latach jeszcze parokrotnie toczyły się wojny polsko-krzyżackie. Największą z nich była wojna trzynastoletnia. Rozgrywała się na lądzie i na morzu w latach 1454–1466, a zakończył ją II pokój toruński. Na jego mocy większość ziem polskich podbitych bądź zagarniętych przez Krzyżaków, między innymi Pomorze Gdańskie, wróciła do Królestwa Polskiego. Samo państwo zakonne miało być uzależnione od Polski.

Podsumowanie

Ćwiczenie 4

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami i datami.

W latach 1409–1411 trwała [] Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego z zakonem []. 15 lipca 1410 roku wojska polsko-litewskie pokonały pod [] Krzyżaków. Po bitwie zwycięskie wojska wyruszyły pod [], ale nie udało się go zdobyć. Wojna zakończyła się podpisaniem [] w Toruniu w [] roku.

Grunwaldem

Malbork

1411

pokoju

wielka wojna

krzyżackim

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Opowiedz, dlaczego doszło do wojny z zakonem krzyżackim.
2. Wyjaśnij, jakie znaczenie miało zwycięstwo pod Grunwaldem.
3. Wymień pięć najważniejszych twoim zdaniem zdarzeń z konfliktu polsko-litewsko-krzyżackiego. Uwzględnij zdarzenia sprzed bitwy, bitwę i czas po bitwie pod Grunwaldem.

Świat przed wielkimi odkryciami geograficznymi

Marco Polo opuszcza Wenecję
cea +, licencja: CC BY 2.0

Do końca XV wieku mieszkańcy Europy rzadko wyprawiali się poza swój kontynent i niewiele wiedzieli o innych lądach. Dalekie podróże zajmowały wiele czasu, były drogie i męczące. Lądem podróżowano pieszo lub wozem z drewnianymi kołami ciągniętym przez woły lub konie. Brak było równych i wygodnych dróg, na wielu rzekach nie było mostów, więc pokonywano je na tratwach, łodziach lub wplaw w miejscach, w których były płytsze. Podczas podróży trzeba było liczyć się z wieloma niebezpieczeństwami, atakiem dzikich zwierząt czy rozbójników grasujących na drogach. Dziennie udawało się przejechać niewiele kilometrów. Podróż morska była szybsza i tańsza, ale jeszcze bardziej niebezpieczna. W obawie przed zabłądzeniem żeglarze pływali jedynie blisko brzegu i w rejonach, które dobrze znali.

Kronika norymberska (inaczej: Kronika Świata, Kronika Schedla) org. nazwa: Liber cronicarum cum figuris ymaginibus ab inicio mundi

Norymberska oficyna wydawnicza Antona Kobergera, Kronika norymberska (inaczej: Kronika Świata, Kronika Schedla) org. nazwa: Liber cronicarum cum figuris ymaginibus ab inicio mundi, 1493, domena publiczna

Polecenie 2

Przeczytaj tekst i powiedz, czego obawiali się żeglarze w czasie rejsu.

W zatłoczonej portowej tawernie w Lizbonie, stolicy Portugalii, panował – jak zwykle wieczorem – tłok. Przy drewnianych ławach i stołach zasiedli nie tylko okoliczni mieszkańcy, ale również pracownicy miejscowego portu. Byli wśród nich również marynarze wracający z dalekich wypraw morskich. Ich opowieści zawsze wzbudzały wielkie zainteresowanie i pozostali biesiadnicy z ogromną uwagą i zainteresowaniem przysłuchiwali się gawędom morskich wilków. Nie inaczej było tego wieczoru. Jeden z marynarzy, z ogorzałą od słońca i wiatru twarzą, snuł opowieść o ostatniej wyprawie zorganizowanej przez księcia Henryka. Co jakiś czas przerywał opowieść, by zwilżyć gardło łykiem czerwonego wina, unosząc do ust cynowy kubek zgrubiałymi od prac pokładowych dłońmi. – Czy to prawda, że morza i dalekie lądy pełne są potworów i ogromnych, nieznanym ludziom istot? – zapytał jeden z biesiadników, korzystając z okazji, że marynarz przerwał na chwilę opowieść. – Wszyscy marynarze to opowiadają, choć ja sam nigdy żadnego potwora nie widziałem – odparł żeglarz. – Jednak na morzu mogą być rzeczy straszniejsze od potworów – dodał tajemniczo. – Ja słyszałem kiedyś o tajemniczej górze magnetycznej – wtrącił inny słuchacz. – Czy taka góra rzeczywiście istnieje? – Podobno istnieje – odparł marynarz. – Jeśli statek podpłynie do niej zbyt blisko, góra przyciągnie wszystkie jego metalowe elementy: gwoździe, okucia, kotwicę. Wówczas statek się rozpadnie. Nikt, kto spotka taką górę, nie przeżyje rejsu. Ale najbardziej niebezpieczny jest Przylądek „Nie”. Leży on daleko na południu Afryki. Za tym przylądkiem jest tak gorąco, że woda w oceanie gotuje się i paruje. Dalej jest tylko piach i sól. Jak dotąd nikomu nie udało się tam dopłynąć. Być może nasz książę Henryk zorganizuje wyprawę, aby odkryć ten przylądek? – zadumał się marynarz. W tawernie zapadła długa cisza. Był późny kwietniowy wieczór roku 1445 od narodzenia Chrystusa. W tym samym czasie książę Henryk, któremu potomni nadadzą przydomek „Żeglarz”, rozmyślał o zorganizowaniu kolejnej wyprawy morskiej.

Ćwiczenie 1

Po przeczytaniu powyższego tekstu wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

PRAWDA

Europejczycy wierzyli, że oceany zamieszkują potwory i nieznanne istoty.

FAŁSZ

Księżę portugalski Henryk organizował morskie wyprawy.

Lizbona była stolicą Hiszpanii.

Przylądek „Nie” miał leżeć w północnej części Europy.

W XV wieku wiedza mieszkańców Europy o odległych lądach była bardzo mała.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Henryk Żeglarz

Henryk Żeglarz, domena publiczna

Henryk Żeglarz

1394–1460

Syn króla portugalskiego Jana Dobrego. Większość majątku przeznaczył na rozwój floty i morskie podróże. Założył szkołę morską, sprowadzał do Portugalii najlepszych żeglarzy,

kupował mapy, finansował badania naukowe nad rozwojem wynalazków morskich. Mimo iż sam nie pływał, po śmierci nadano mu przydomek „Żeglarz”.

Polecenie 3

Przeanalizuj tabelę, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Średnia prędkość podróży lądem		
Środek transportu	Prędkość w km/h	Dystans dzienny
Pieszo	3-4	20-25 km
Wozem	4-6	25-30 km
Konno	7-9	30-40 km

Ćwiczenie 2

Uzupełnij zdania.

W ciągu godziny pieszy mógł przejść kilometry. Dużo szybciej jeździło się konno. Jeździec dziennie pokonywał nawet kilometrów. Najszybszym sposobem podróży był dyliżans, który w ciągu godziny mógł przejechać kilometrów, a dziennie nawet kilometrów. Z Polski do Indii jest w linii prostej około 7 tysięcy kilometrów. Jeśli wóz jechałby z prędkością 25 kilometrów dziennie, podróż do Indii zajęłaby dni.

60-70

280

30-40

15-18

3-4

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Tak podróżowano w średniowieczu.

Jean Le Tavernier, Miniatura zamieszczona w dziele: Rene Andegaweński, Le Mortifiement de vaine plaisance (Upokorzenia fałszywych przyjemności), 1455, domena publiczna

Ćwiczenie 3

Przyjrzyj się powyższej ilustracji i wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

PRAWDA

FAŁSZ

Zimą podróżnym dokuczał mróz.

Drogi były równe i szerokie.

Podróż wozem była niewygodna.

Podróżni szybko pokonywali drogę.

Drewniane koła łatwo się łamały i trzeba je było często wymieniać.

Wóz z drewnianymi kołami podskakiwał na wybojach.

Ćwiczenie 4

Wskaż obszary znane Europejczykom w XV wieku.

Ziemia Święta

Ameryka Północna

Indie

Ameryka Południowa

Afryka Południowa

Chiny

Australia

Afryka Północna

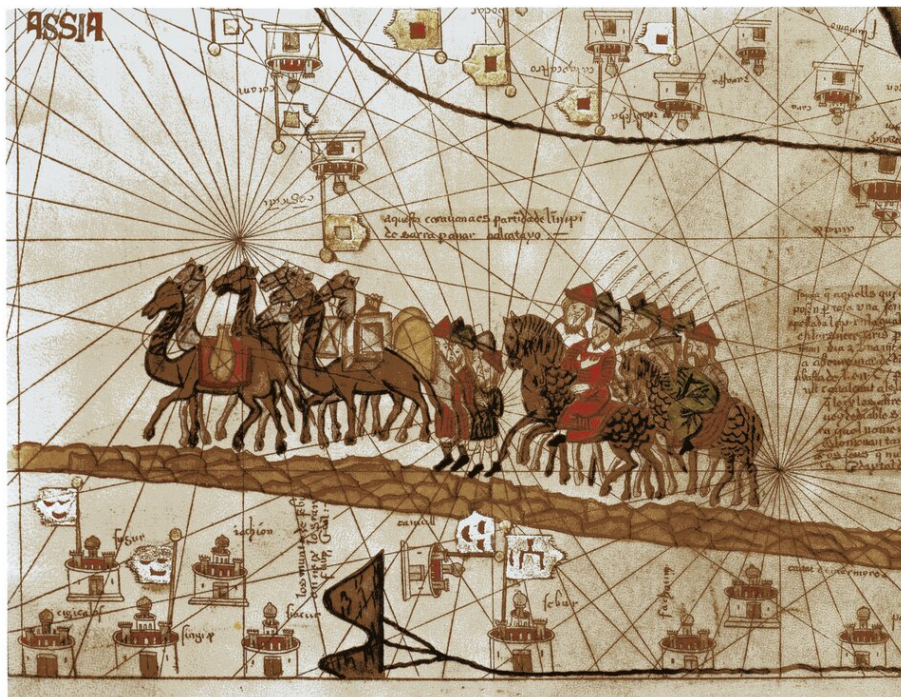
Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podróż Marco Polo

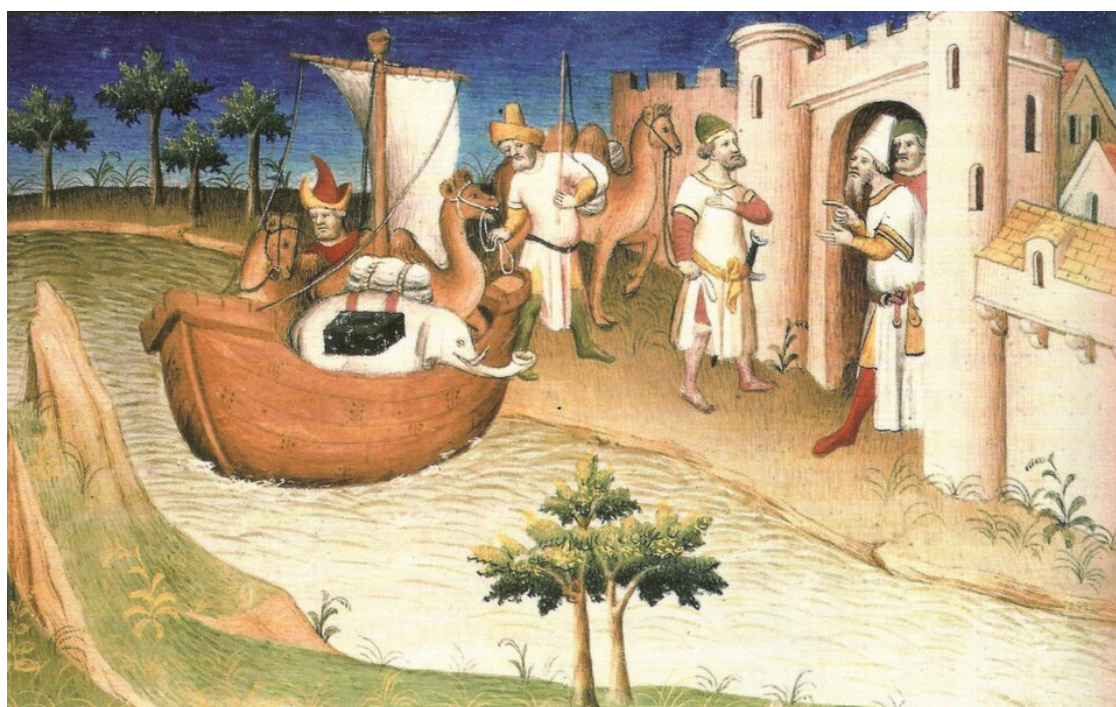
Na lepsze poznanie świata wpływ miały również coraz częstsze podróże, jak choćby wyprawa pochodzącego z Włoch **Marco Polo**, który w XIII wieku zwiedził wiele krajów azjatyckich. Był on weneckim kupcem i podróżnikiem. Jego wspomnienia z podróży do Chin, Indii i innych krajów azjatyckich zostały spisane i cieszyły się dużą popularnością w Europie jako pierwszy opis krajów Dalekiego Wschodu, w tym pierwszy opis Japonii. W podróży Marco Polo spędził 24 lata, w samych Chinach przebywał 17 lat. Jeden z mostów w Pekinie, opisany przez podróżnika, nazwany został jego imieniem.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Podróż Marco Polo karawaną przez Azję
domena publiczna

Podróż Marco Polo okrętem do Ormuzu
domena publiczna

Ćwiczenie 5

Zaznacz prawdziwe i fałszywe stwierdzenia. Marco Polo podróżował...

PRAWDA

wozem.

w karawanie.

na wielbłądach.

drogą morską.

drogą lądową.

FAŁSZ

samotnie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Indie, Chiny i Japonia

Na kontynencie azjatyckim wielkie cywilizacje rozwijały się już w starożytności. U progu czasów nowożytnych w XV-XVI wieku do największych i najwspanialszych zaliczały się państwa powstałe na terenie Indii, Chin i Japonii. Miejscowa ludność stworzyła kraje stojące na bardzo wysokim stopniu rozwoju w wielu dziedzinach życia. Z Azji do Europy przywędrowało wiele wynalazków: papier, proch, a nawet cyfry używane do dzisiaj w matematyce. W krajach azjatyckich rosło wiele roślin poszukiwanych w Europie ze względu na ich smak, na przykład: pieprz, wanilia, cynamon czy imbir. Docierały one do krajów europejskich dzięki kupcom arabskim. Słynne w Europie były tkaniny wyrabiane w krajach azjatyckich, do najbardziej poszukiwanych należały wyroby z delikatnego jedwabiu, który przez długi czas potrafili wytwarzać tylko mieszkańcy Chin.

O umiejętnościach budowniczych chińskich świadczy choćby wielki mur chiński, do dziś jedna z największych budowli świata.

Polecenie 6

Powiedz, w jakim celu Chińczycy zbudowali mur.

Fragment Wielkiego Muru Chińskiego. Umocnienia liczące kilka tysięcy kilometrów zostały zbudowane wzdłuż granicy państwa chińskiego.

Severin.stalder, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ciekawostka

Władający państwem indyjskim w pierwszej połowie XVII wieku Szach Dżahan miał piękną żonę Mumtaz Mahal. Szczęśliwi małżonkowie, rządzący ogromnym państwem, przeżyli ze sobą 18 lat. Kiedy żona władcy przedwcześnie umarła w wieku 38 lat, Szach Dżahan pogrążył się w rozpacz. Według legendy w ciągu jednej nocy osiwił ze zmartwienia. Postanowił uczcić pamięć zmarłej ukochanej, stawiając na jej cześć mauzoleum (wielki, zdobiony grobowiec). W mieście Agrze w 1632 roku rozpoczęły się prace, które trwały przez dwadzieścia dwa lata. Do budowy władca zatrudnił najlepszych budowniczych. Ściągnął ich nie tylko z Indii, ale również z zagranicy. Marmur, z którego stawiano mauzoleum, przywożono z kamieniołomów odległych o ponad 300 kilometrów. Ściany ozdobiono tysiącami kamieni szlachetnych i innymi dekoracjami. W końcu mauzoleum, które nazwano Taj Mahal (czytaj: tadż mahal), było gotowe. Do dziś jest uznawane przez wielu za najpiękniejszą budowlę na świecie.

Podsumowanie

Ćwiczenie 6

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Średniowieczni żeglarze bali się oddalać od brzegu, ponieważ nie znali . Ludzie w średniowieczu wiedzieli o istnieniu trzech kontynentów: Europy, Azji i . O dalekich krajach mieszkańcom Europy opowiadali przemierzający szlaki handlowe odległych kontynentów. Marco Polo w czasie swojej podróży dotarł do . Dostarczył on Europejczykom wielu cennych informacji na temat krajów azjatyckich, między innymi: , Japonii i Indii.

Chin

kupcy

przyrządów nawigacyjnych

Afryki

Azji

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Opowiedz, jak podróżowano w średniowieczu.
2. Powiedz, jak ludzie w średniowieczu wyobrażali sobie Ziemię.
3. Wymień towary, które sprowadzano z krajów azjatyckich.

Wielkie odkrycia geograficzne

Stary kompas i mapa

Calsidyrose, Stary kompas i mapa, Flickr, licencja: CC BY 2.0

Dlaczego Europejczycy postanowili wyruszyć na dalekie wyprawy?

Portugalscy i hiszpańscy kupcy pragnęli znaleźć nową drogę do Indii i Krajów Wschodu, aby sprowadzać stamtąd tanio towary poszukiwane w Europie. Szczególnie byli zainteresowani szlakami morskimi, ponieważ lądowe szlaki handlowe stały się drogie i niebezpieczne. Opanowali je Turcy, którzy nakładali wysokie opłaty na przewożone towary.

Dzięki kupcom i podróżnikom wiedza geograficzna Europejczyków stawała się coraz bardziej rozległa. Opowieści o dalekich krajach pobudzały ich wyobraźnię. Wyobrażano sobie, że nieznanne lądy pełne są złota i srebra, a każdy, kto do nich dopłyne, zostanie bogaczem. Na początku XV wieku Portugalczycy wyprawiali się do wybrzeży Afryki, z której sprowadzali kość słoniową i złoto. Dalekomorskie wyprawy były więc okazją do zdobycia sławy i majątku.

Polecenie 1

Oto fragment listu napisanego pod koniec XV wieku przez jednego z władców indyjskich do króla portugalskiego. Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Alvaro Velho

Relacja z wyprawy Vasco da Gamy do Indii

„Szlachcic z waszego dworu przybył do mojego kraju, czemu jestem rad. W moim kraju jest dużo cynamonu, goździków, imbiru, pieprzu i drogich kamieni. Z twojego kraju chciałbym dostać złoto, srebro, korale i szkarłat [czerwony barwnik]”.

Alvaro Velho, Relacja z wyprawy Vasco da Gamy do Indii, oprac. Stefan Kieniewicz, Gdańsk 1996, s. 50.

Ćwiczenie 1

Wskaż, czego poszukiwali Europejczycy w Indiach. Czego oczekiwali mieszkańcy Indii w zamian?

Czego poszukiwali Europejczycy?

Korale

Imbir

Złoto

Cynamon

Pieprz

Goździki

Szkarłat

Srebro

Czego chcieli mieszkańcy Indii od Europejczyków?

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rozwój techniki morskiej

Bez nowoczesnych wynalazków dalekie podróże morskie nie byłyby możliwe. W XV wieku w pojawiły się nowe konstrukcje statków – **karawele** i **karaki**, coraz dokładniejsze mapy oraz przyrządy nawigacyjne, pozwalające określić położenie na morzu, prędkość i kierunek żeglugi. Dzięki temu żeglarze mogli bezpiecznie oddalać się od brzegu.

Karawela to nowy rodzaj statku skonstruowany w XV wieku. Miał trzy maszty, był napędzany żaglami, a nie za pomocą wiosł, jak używane dotąd statki. Dwa z żagli były prostokątne, a trzeci trójkątny. Statki te były zwrotne, mogły też zabrać dużo towarów. Załoga karaweli liczyła około 30–50 osób. Statek znakomicie nadawał się do dalekich podróży morskich.

Replika karaweli „Pinta” Kolumba

Thomas R. Machnitzki , Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0

Przyrządy nawigacyjne

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Busola to przyrząd z igłą magnetyczną, która wskazuje północ. Dzięki niej żeglarze wiedzieli, w jakim płyną kierunku.

Busola

Nicolas Kaiser, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.0

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Kwadrant to urządzenie do określania położenia okrętu względem gwiazd i określania szerokości geograficznej.

Kwadrant

Erik Zachte, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Aby ustalić położenie statku na pełnym morzu, trzeba umieć określić jego prędkość. Służył do tego **log**. Była to trójkątna deska, do każdego jej rogu przymocowano trzy końce rozplecionej liny. Reszta liny, na której w równej odległości zawiązane były węzły, nawinięta była na bęben. Gdy deskę wyrzucano za rufę (tył) statku, opór wody sprawiał, że bęben zaczynał się kręcić i lina się rozwijała. Liczono wówczas, ile liny z węzłami rozwinie się w określonym czasie (czas mierzono za pomocą klepsydry). Prędkość okrętu liczono w węzłach. Tradycja liczenia prędkości poruszania się po morzu w węzłach przetrwała do dzisiaj (1 węzeł morski = 1 mila morska na godzinę; 1 mila morska to 1852 metra).

Log

Rémi Kaup, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

W poszukiwaniu morskiej drogi do Indii

W XV wieku żeglarze z Europy wypływali coraz dalej na otwarty ocean. Przodowali w tym Portugalczycy, których do wypraw zachęcał książę **Henryk Żeglarz**. Celem odkrywców było znalezienie drogi morskiej do Indii. Przez wiele lat portugalskie statki pływały na południe wzdłuż wybrzeży Afryki, odkrywając nowe lądy i szukając drogi do Indii. W 1488 roku żeglarz **Bartolomeu Diaz** dopłynął do końca kontynentu afrykańskiego i udowodnił, że można dotrzeć drogą morską do Indii.

Krzysztof Kolumb

Morskich sukcesów Portugalczykom pozazdrościli Hiszpanie, którzy też marzyli o dopłynięciu do Indii. Hiszpańska królowa Izabela wraz z mężem Ferdynandem zgodzili się częściowo sfinansować wyprawę włoskiego żeglarza **Krzysztofa Kolumba**, który obiecał znaleźć inną, krótszą niż portugalska, drogę do Indii. Kolumb był przekonany, że Ziemia jest okrągła. Postanowił więc skierować się na zachód przez Ocean Atlantycki i dotrzeć do Indii od drugiej strony. Zdaniem Kolumba do Indii można było dopłynąć w kilka tygodni, podczas gdy podróż wokół Afryki trwała około roku.

Na obrazie z XIX wieku Krzysztof Kolumb przekonuje królową i króla Hiszpanii, by wydali zgodę na wyprawę i przekazali mu statki z załogą. Królewska para miała jednak wątpliwości,

czy poprzeć wyprawę Kolumba.

Polecenie 2

- Wskaż na obrazie parę królewską.
- Opisz scenę przedstawioną na obrazie.

Kolumb przed królową

Emanuel Gottlieb Leutze, Kolumb przed królową, domena publiczna

Ćwiczenie 2.1

Jakie konsekwencje mogła mieć decyzja Ferdynanda i Izabeli w sprawie propozycji Kolumba?

	Zgoda na podróż	Brak zgody na podróż
wydatki na statki i załogę	☐	☐
utracona szansa na dołygnięcie do nowych lądów	☐	☐
zgoda na wygórowane żądania Kolumba, który chciał dużego wynagrodzenia za rejs	☐	☐
brak ryzyka utraty statków i załóg	☐	☐
konflikt z Portugalią, która uważała Ocean Atlantycki za swój obszar	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2.2

Jakie konsekwencje mogła mieć decyzja Ferdynanda i Izabeli w sprawie propozycji Kolumba?

	Kolumb dożywa do nowego lądu	Kolumb nie dożywa do nowego lądu
odkrycie krótszej i tańszej drogi morskiej do Indii	☐	☐
wielkie wzbogacenie się Hiszpanii	☐	☐
utrata kilku statków i załóg	☐	☐
wyprzedzenie Portugalii w wyścigu morskim	☐	☐
zakładanie kolonii na nowych lądach	☐	☐
wzrost potęgi Hiszpanii	☐	☐
pogodzenie się z dominacją Portugalii na morzach	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Krzysztof Kolumb

Sebastiano del Piombo, Krzysztof Kolumb, domena publiczna

Krzysztof Kolumb

25.08.1451–20.05.1506

żeglarz pochodzący prawdopodobnie z Genui. Mieszkał w Portugalii, gdzie wpadł na pomysł dotarcia do Indii, płynąc w przeciwnym kierunku – na zachód. Gdy Portugalczycy odmówili finansowania wyprawy, Kolumb przeniósł się do Hiszpanii i tam zyskał poparcie królowej Izabeli. Otrzymał trzy statki: „Santa Maria”, „Nina” i „Pinta”, z którymi w 1492 roku

dopłynął do wysp u wybrzeży Ameryki. Podczas kolejnych trzech podróży odkrył wiele wysp, a także wybrzeża Ameryki Południowej i Środkowej.

Krzysztof Kolumb odkrywa nowy ląd

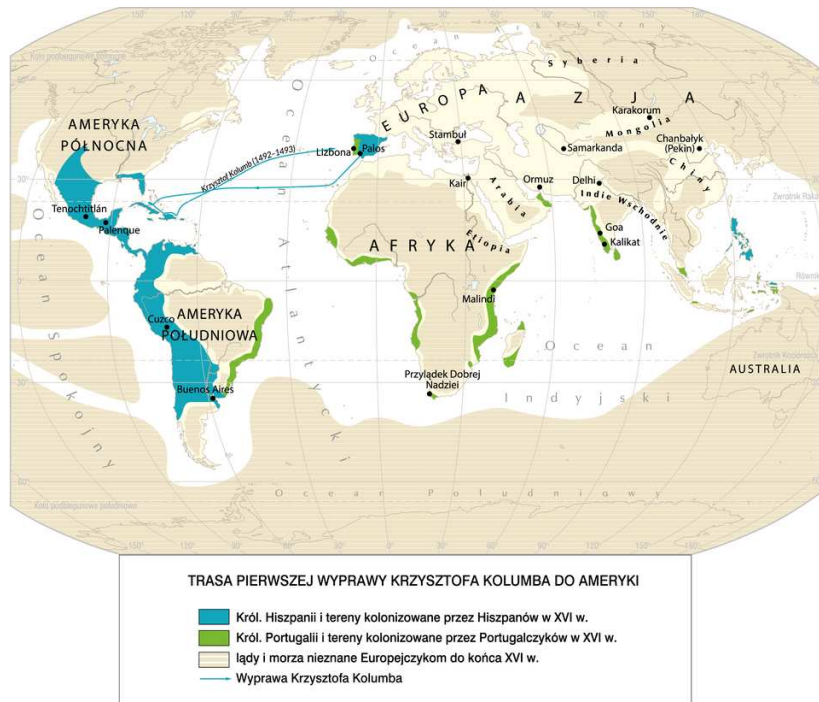
W **1492** roku wyprawa Kolumba, złożona z trzech okrętów, wypłynęła z Las Palmas, hiszpańskiego portu położonego na Wyspach Kanaryjskich, i wyruszyła na zachód przez Ocean Atlantycki. Po dwóch miesiącach żeglugi żeglarzom udało się dotrzeć do nieznanego lądu, którą była wyspa Ameryki Środkowej **San Salvador** (czyli Święty Zbawiciel). Następnie dopłynął do wysp Kuba i Hispaniola (Haiti). Kolumb był przekonany, że dopłynął do Indii, dlatego napotkanych tubylców (mieszkańców tych ziem) nazwał **Indianami**. Wielki żeglarz zorganizował jeszcze trzy inne wyprawy, podczas których odkrywał nowe zakątki Ameryki. Dopiero po latach okazało się, że Kolumb ze swoimi towarzyszami dopłynął nie do Indii, lecz do nowego, nieznanego w Europie kontynentu, który nazwano **Ameryką**.

Ciekawostka

Amerykę nazwano **Nowym Światem**, w odróżnieniu od **Starego Świata**, czyli Europy, Azji i Afryki.

Polecenie 3

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Ćwiczenie 3

Zaznacz zdania prawdziwe i fałszywe.

PRAWDA

Kolumb płynął przez Ocean Indyjski.

FAŁSZ

Podczas pierwszej podróży Kolumb dotarł do wysp w pobliżu kontynentu amerykańskiego

Kolumb płynął na zachód.

Kolumb wyruszył z Hiszpanii.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Nazwa „Ameryka” pochodzi od imienia włoskiego podróżnika Ameriga Vespucciego (czytaj: Wespuczcziego), który podróżował po kontynencie amerykańskim kilka lat po jego odkryciu. Doszedł do wniosku, że kontynent ten to nie Indie, jak sądził Krzysztof Kolumb. Opis nowej ziemi sporządzony przez Ameriga Vespucciego był tak popularny, że nowy ląd został nazwany Ameryką.

Polecenie 4

Przeczytaj fragment listu Krzysztofa Kolumba z pierwszej podróży w 1492 roku, a następnie wykonaj ćwiczenie.

“ Listy o odkryciu Ameryki

W przeciągu 33 dni dopłynąłem z Wysp Kanaryjskich do Indii, z flotą, jaką powierzyli mi najmiłościwiej panujący Król i Królowa [Ferdynand i Izabela]. Znalazłem wielką obfitość wysp zamieszkaną przez niezliczone rzesze ludzi. Wszystkie je zająłem w imieniu Ich Wysokości. Obwieściłem to przy rozwiniętym sztandarze, a nikt się nie sprzeciwił.

Listy o odkryciu Ameryki, wybór Jan Kieniewicz, Gdańsk 1995.

Ćwiczenie 4

Wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

PRAWDA

FAŁSZ

Kolumb odkrył bardzo dużo wysp.

Podróż Kolumba trwała krócej niż miesiąc.

Wyspy odkryte przez Kolumba były bezludne.

Europejczycy, odkrywając nowe lądy zamieszkałe przez ludność pogańską, uważali, że stają się ich właścicielami.

Kolumb wypłynął w rejs z Wysp Kanaryjskich.

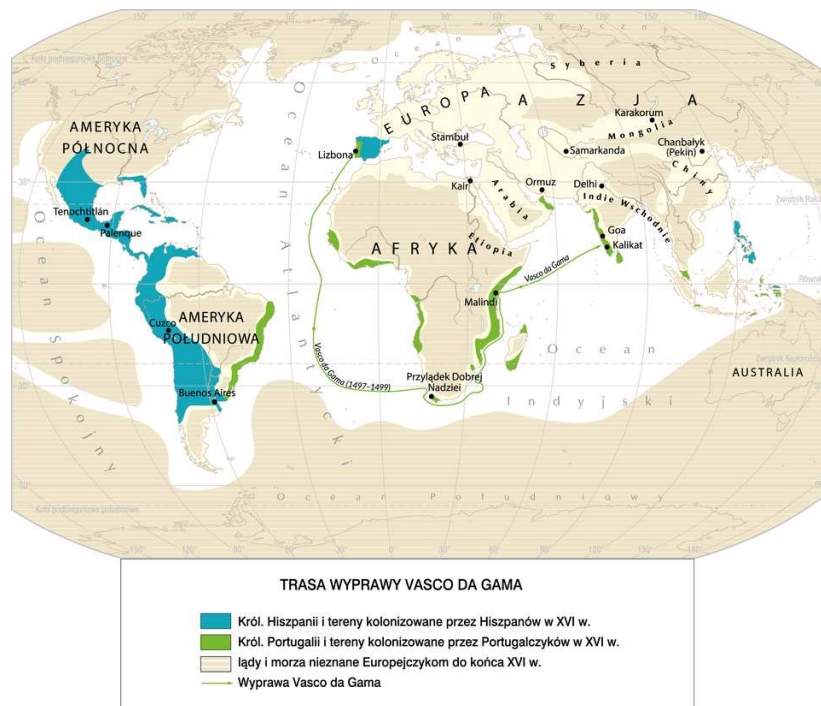
Kolumb uważał, że właścicielem odkrytych wysp są król i królowa hiszpańska.

Odkrycie drogi morskiej do Indii

Pod koniec XV wieku portugalski żeglarz Vasco da Gama (czytaj: Wasko da Gama), płynąc wzdłuż wybrzeży Afryki, dotarł do Kalikatu w Indiach.

Polecenie 5

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Ćwiczenie 5.1

Wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

PRAWDA

FAŁSZ

Statek Vasco da Gamy dopłynął do Indii.

Vasco da Gama najpierw przyплыł do Indii, a potem opłynął Afrykę.

Vasco da Gama dotarł do Przylądka Dobrej Nadziei na południu Afryki.

Na mapie została pokazana trasa wyprawy Vasco da Gamy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.2

Aby opłynąć Afrykę, Vasco da Gama kierował się na...

zachód.

północ.

południe.

wschód.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

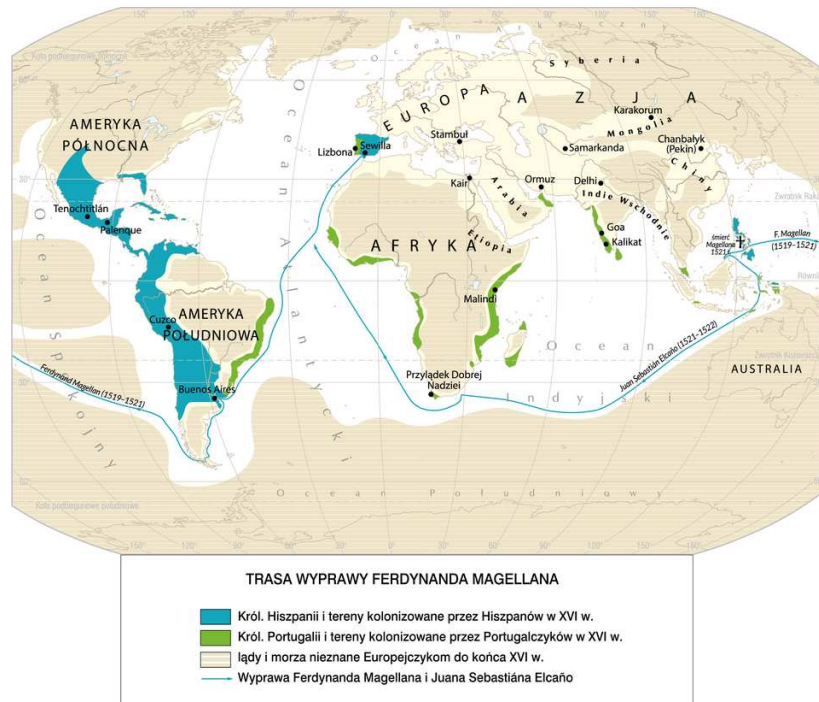
Ziemia jest rzeczywiście kulą!

W 1519 roku Hiszpania zorganizowała wielką wyprawę, której dowódcą został doświadczony żeglarz Ferdynand Magellan. Na czele pięciu okrętów wyruszył z Hiszpanii w kierunku Ameryki, okrążył ją i wpłynął na Ocean Spokojny. Po wielomiesięcznej podróży przez Pacyfik dotarł do Azji. Tam zginął podczas bitwy z mieszkańcami Filipin. Reszta żeglarzy

popłynęła dalej i przez Ocean Indyjski dotarła do Afryki, a po jej okrążeniu w 1522 roku, po trzech latach żeglugi, wróciła do Hiszpanii. Europejczycy przekonali się ostatecznie, że Ziemia nie jest płaska, lecz ma kształt kuli i można ją okrążyć.

Polecenie 6

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Ćwiczenie 6

Ułóż we właściwej kolejności etapy podróży Magellana.

Hiszpania – wypłynięcie

Ocean Indyjski

Hiszpania – powrót

Przylądek Dobrej Nadziei

Indonezja

Filipiny

Ameryka Południowa i Cieśnina Magellana

Ciekawostka

Pacyfik (hiszpańskie słowo „pacifico” oznacza właśnie „spokojny”) nazwany został Oceanem Spokojnym przez Ferdynanda Magellana. Podczas wielu miesięcy rejsu wody oceanu pozostawały wyjątkowo spokojne. Chociaż często na tym największym z oceanów wieją bardzo silne wiatry, a podwodne trzęsienia ziemi wywołują ogromne fale, dochodzące nawet do 30 metrów.

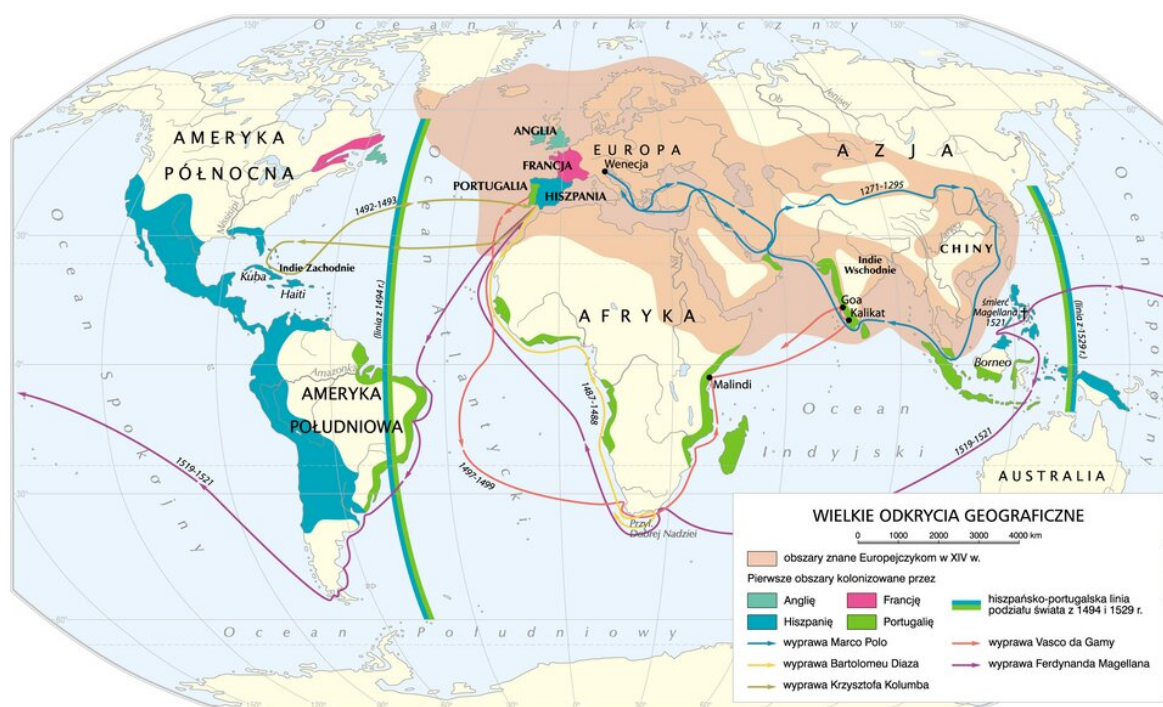

Podział świata przez Hiszpanów i Portugalczyków

Według prawa obowiązującego w Europie w XV wieku, nowo odkryte ziemie, jeśli nie były zamieszkane przez chrześcijan, stawały się własnością tego, kto je odkrył. Dlatego Kolumb, dopływając do Nowego Świata, ogłosił, że bierze te ziemie we władanie króla i królowej Hiszpanii. W ten sam sposób postępowali Portugalczycy. Dlatego wkrótce po pierwszej podróży Kolumba między Hiszpanią i Portugalią zaczęło dochodzić do kłótni o nowo odkryte lądy. Ostatecznie pod koniec XV wieku ustalono granicę, która miała dzielić ich posiadłości na świecie.

Polecenie 7

- Wskaż linię, która rozgraniczała hiszpańskie i portugalskie strefy wpływów.
- Wymień kontynenty, na których znajdowały się zamorskie posiadłości Hiszpanii i Portugalii.

Wielkie odkrycia geograficzne

Krystian Chariza i zespół, Wielkie odkrycia geograficzne,

Podsumowanie

Ćwiczenie 7

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Pod koniec [] Europejczycy odkryli nowe nieznanne lądy na trzech kontynentach: Azji, Afryce i Ameryce. Odkrycia były możliwe dzięki rozwojowi nauk [], zainteresowaniu światem oraz postępowi w technice morskiej: wynalezieniu nowych [] oraz przyrządów nawigacyjnych. W [] roku [] wyruszył w podróż, by szukać nowej drogi morskiej do Indii. Odkrył on nowy kontynent - Amerykę. [] zorganizował wyprawę, która jako pierwsza opłynęła kulę ziemską.

geograficznych

1492

Krzysztof Kolumb

Ferdynand Magellan

XV wieku

statków

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wymień przyczyny odkryć geograficznych.
2. Opowiedz o pierwszej wyprawie Krzysztofa Kolumba. Podaj jej datę i trasę.
3. Powiedz, dlaczego odkrycia przełomu XV i XVI wieku nazwano „wielkimi odkryciami geograficznymi”.

Skutki wielkich odkryć geograficznych

Lądowanie Kolumba

John Vanderlyn, Lądowanie Kolumba, domena publiczna

Mieszkańcy Nowego Świata

Na terenach nowo odkrytego przez Europejczyków kontynentu mieszkało wiele plemion indiańskich. Niektóre z nich wiodły koczowniczy tryb życia. Inne wiodły osiadły tryb życia, hodowały zwierzęta, uprawiały rośliny.

W Ameryce Środkowej i Południowej Aztekowie, Majowie i Inkowie stworzyli dobrze zorganizowane państwa o wysokim stopniu rozwoju.

Aztekowie byli znakomitymi matematykami, Majowie znali się na astronomii i opracowali kalendarz, który był dokładniejszy od kalendarza używanego w Europie. Inkowie potrafili przeprowadzać skomplikowane operacje chirurgiczne, czego nie umieli robić ówcześni Europejczycy. Mieszkańcy wszystkich trzech państw indiańskich stworzyli również swoje własne pisma i byli świetnymi budowniczymi. Inkowie swój olbrzymi kraj, położony w górach Andach, połączyli dzięki wybudowanej sieci dróg i mostom zawieszonym nad przepaściami. Na dużych wysokościach budowali również wspaniałe miasta. Aztekowie swoją stolicę Tenochtitlan (czytaj: Tenocztitlan) zbudowali na sztucznej wyspie usypanej na ogromnym jeziorze. Licznymi zabytkami po cywilizacji Majów są kamienne świątynie, chętnie odwiedzane dziś przez turystów.

Polecenie 1

Wskaż tereny zamieszkałe przez Azteków, Majów i Inków.

Cywilizacje Ameryki przedkolumbijskiej

Krystian Chariza i zespół, Cywilizacje Ameryki przedkolumbijskiej,

Ćwiczenie 1

Przyjrzyj się mapie i powiedz, które państwa indiańskie leżały obok siebie i dzięki temu mogły kontaktować się ze sobą i korzystać z osiągnięć sąsiadów.

Inkowie i Aztekowie

Majowie i Aztekowie

Majowie i Inkowie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Budowle Indian

Polecenie 2

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Budowle Inków

Miasto Inków Machu Picchu (czytaj: maczu pikczu) zostało zbudowane w wysokich górach.

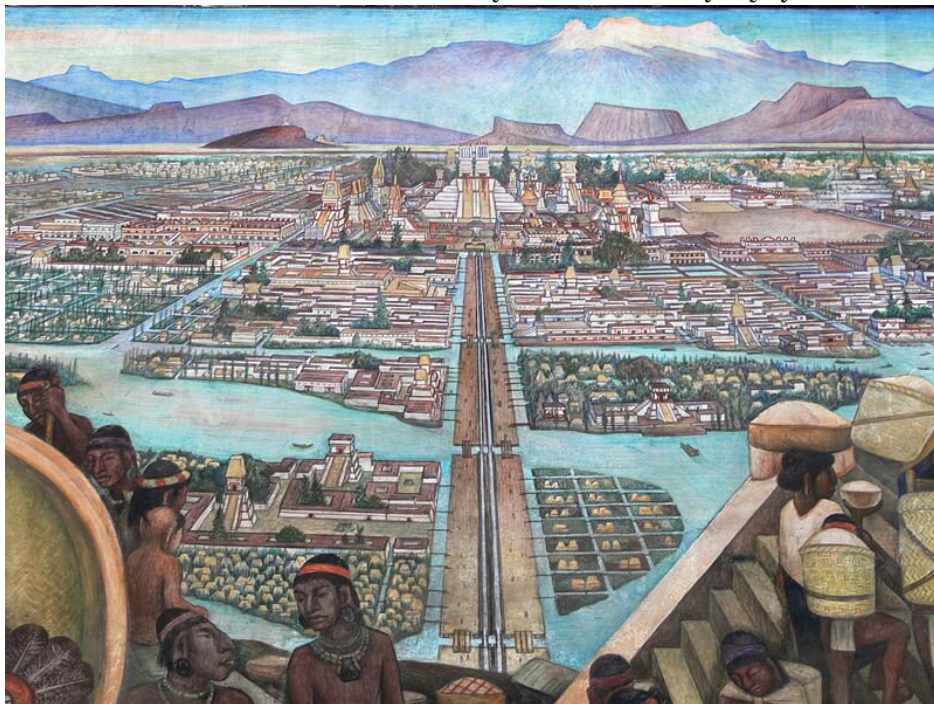

Machu Picchu

Colegota, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Budowle Azteków

Stolica Azteków, Tenochtitlan, w XVI wieku liczyła około 100 tysięcy ludzi.

Tenochtitlan

Wolfgang Sauber, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Budowle Majów

Majowie wznosili wspaniałe i ogromne kamienne świątynie, które do dzisiaj można podziwiać na terenie Meksyku.

Świątynia w mieście Palenque

tato grasso, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Ćwiczenie 2

Określ, czy zdania są prawdziwe lub fałszywe.

PRAWDA

FAŁSZ

Indianie byli dobrymi inżynierami.

Miasta Indian budowano także wysoko w górach.

Z plemion indiańskich tylko Majowie znali się na budownictwie.

Indianie nie znali miast i mieszkali w małych wioskach.

Indianie wznosili budowle głównie z kamienia.

Indianie budowali miasta z drewna, ponieważ mieli go pod dostatkiem.

Indianie potrafili budować mosty.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Pismo Indian

Polecenie 3

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Pismo Majów

Pismo Majów składało się z ponad 800 znaków, przedstawiających najczęściej różne zwierzęta.

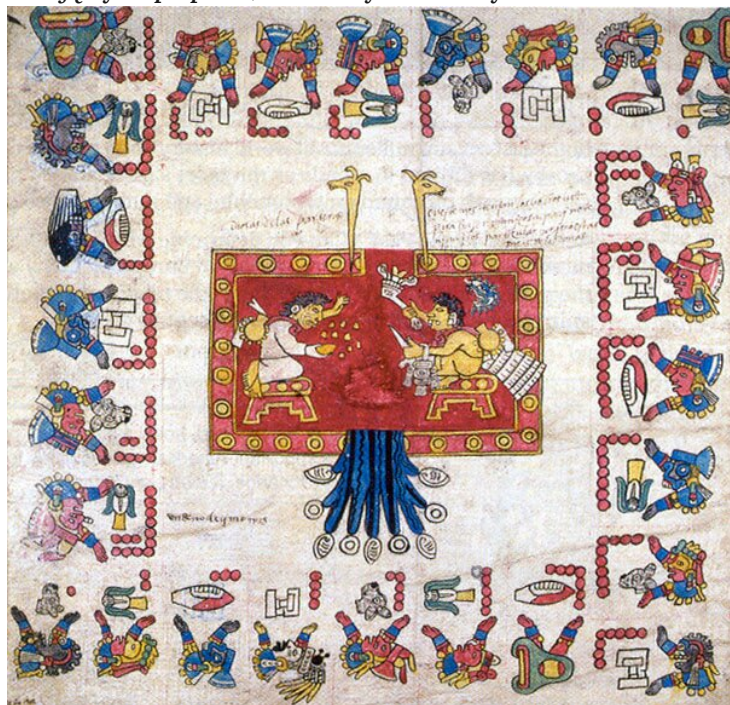

domena publiczna

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Pismo Azteków

Pismo Azteków, podobnie jak Majów, było pismem hieroglificznym. Tekst malowano farbami na materiale przypominającym papier, robionym z kory drzewa.

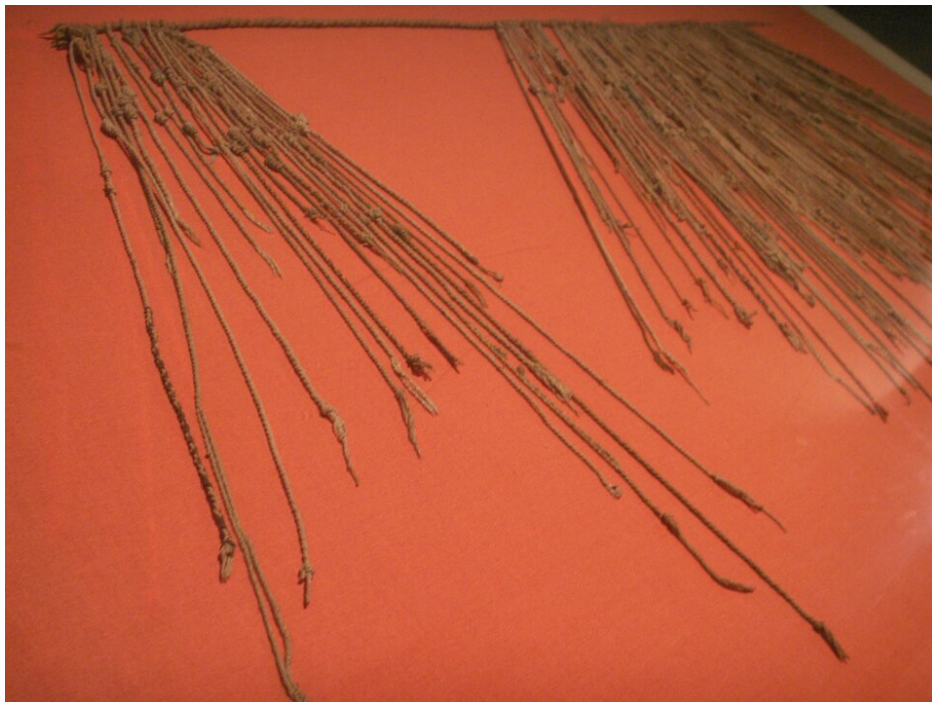

domena publiczna

[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Pismo Inków

Jeszcze bardziej skomplikowane było pismo Inków. Było to pismo węzełkowe, a napisy zrobione były ze sznurka, na którym zawiązywano węzły.

domena publiczna

Ćwiczenie 3

Spośród poniższych wyrazów wybierz te, które opisują pisma Indian.

litery

papirus

pismo obrazkowe

kamień

sznurek

farby

alfabet

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Europejczycy, którzy dotarli do Ameryki, nie wiedzieli, że tajemnicze znaki to rodzaj pisma. Dlatego masowo niszczyli znalezione dokumenty z niezrozumiałymi dla nich rysunkami. Do dziś z tysięcy oryginalnych dokumentów Azteków zachowało się tylko kilkanaście!

>

Kapsuła czasu

Polecenie 4

Przedyskutujcie w klasie, czy Europejczycy docierający do nowych lądów i spotykający się z nieznanymi ludźmi potrafili zrozumieć ich zachowania, obyczaje i kulturę. A co stałoby się, gdyby to przedstawiciele innej cywilizacji (np. Indianie lub Chińczycy) jako pierwsi dotarli do Europy?

Podbój Nowego Świata

Na początku XVI wieku Hiszpanie żądni bogactw Indian wyruszyli na podbój ich kontynentu. Podbój ułatwiło im użycie **bronii palnej i koni**, nie znanych przez Indian i wzbudzających w nich lęk. Niszczyli dorobek państw indiańskich, a miejscową ludność mordowali lub zmuszali do ciężkiej pracy.

Polecenie 5

Oto fragment pamiętnika jednego z hiszpańskich żołnierzy, który podbijał państwo Azteków. Przeczytaj tekst i wykonaj ćwiczenia.

⌋ Bernal Diaz del Castillo

Pamiętnik żołnierza Corteza czyli prawdziwa historia podboju Nowej Hiszpanii

Kiedy ujrzeliśmy owe wzniesione na wodzie miasta i wioski, i inne wielkie miasta na suchym lądzie [...] stanęliśmy oniemiałi. [...] Te wielkie miasta i piramidy, i budynki wyrastające z wody, a wszystkie z kamienia, wyglądały jak czarodziejska wizja. [...] Dziś jednak wszystko to, co wtedy widziałem, jest zrujnowane i zniszczone. Nie pozostał kamień na kamieniu.

Bernal Diaz del Castillo, Pamiętnik żołnierza Corteza czyli prawdziwa historia podboju Nowej Hiszpanii, Łódź 1986.

Ćwiczenie 4.1

Tekst został napisany przez...

hiszpańskiego żołnierza.

Krzysztofa Kolumba.

Indianina.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.2

Autor zachwycał się widokiem...

miast Inków.

miast europejskich.

miast Azteków.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.3

Miasta były zbudowane...

z betonu.

z drewna.

z kamienia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4.4

Żołnierze hiszpańscy...

- zrównali z ziemią miasta Azteków.
- obejrżeli je z daleka i odjechali do swojego kraju.
- zaopiekowali się budynkami.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zetknięcie się Indian z Europejczykami spowodowało, że mieszkańcy Ameryki zaczęli chorować na grypę, odrę i ospę – choroby, których dotąd nie znali. Ponieważ nie byli na nie uodpornieni, po zachorowaniu masowo umierali.

Indianie byli zmuszani do morderczej pracy w kopalniach złota. Na podbitych terenach Hiszpanie rozpoczęli zakładanie wielkich plantacji bawełny i trzciny cukrowej, na których pracować musieli Indianie. Ciężka praca i choroby spowodowały, że miejscowa ludność szybko wymierała. Na jej miejsce do pracy zaczęto przywozić niewolników z Afryki.

Plantacja, czyli wielkie majątki, trzciny cukrowej.

Siebrand, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 5

Europejczycy nie pracowali sami na plantacjach, lecz wykorzystywali w tym celu Indian i sprowadzanych z Afryki niewolników, ponieważ...

- Europejczycy nie znali się na rolnictwie.
- praca na plantacjach była bardzo ciężka.
- Europejczycy traktowali ludność podbitą w sposób okrutny.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Hiszpanie zwabieni żądzą zdobycia złota organizowali rabunkowe wyprawy zbrojne przeciw państwom indiańskim. Tych awanturników zwano **konkwistadorami**. Pragnęli oni odnaleźć mityczną krainę złota – **Eldorado**. Podbili oni i zniszczyli państwa indiańskie.

Konkwistadorzy
domena publiczna

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracjom, przedstawiającym podbój Ameryki przez Hiszpanów, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Zdobycie Tenochtitlan

domena publiczna

Bitwa z Indianami

domena publiczna

Ćwiczenie 6

Dlaczego Hiszpanie tak łatwo podbili odkryte lądy?

Hiszpanie posiadali konie, które nie były znane Indianom.

Indianie nie mieli zbroi.

Hiszpanie byli lepiej uzbrojeni.

Indianie nie chcieli walczyć z Hiszpanami.

Hiszpanie znali broń palną.

ĆWICZENIE: konkwista

Działalność Kościoła katolickiego

Na terenach podbitych przez Europejczyków rozpoczął działalność misyjną Kościół katolicki, wznosząc liczne świątynie i nawracając Indian na religię chrześcijańską. Na nowo odkryte ziemie udawali się misjonarze – duchowni zajmujący się szerzeniem chrześcijaństwa. Tam nie tylko prowadzili działalność kościelną, ale też bardzo często otaczali opieką ludność indiańską i bronili jej przed białymi kolonistami.

Misjonarze chrzczą indiańskie niemowlę
domena publiczna

Skutki odkryć dla Europy

Wyprawy morskie z XV i XVI wieku miały olbrzymi wpływ na dzieje Europy. Z odkrytych lądów sprowadzano ogromne ilości złota i srebra, co w dużym stopniu przyczyniło się do późniejszego rozwoju gospodarczego Starego Kontynentu. Europejczycy poznali smak nowych owoców i warzyw. Z Ameryki przywieziono do Europy: **ziemniaki, pomidory, kukurydzę, paprykę, fasolę, ananasy, tytoń, indyki** czy **kakao**, z którego Aztekowie potrafili wyrabiać czekoladę. Po podboju Ameryki na jej terenach zaczęto uprawiać trzcinę cukrową, a produkowany z niej cukier sprowadzano przede wszystkim do krajów europejskich. Z Azji do Europy trafiły: **kawa, herbata, ryż** czy **przeróżne przyprawy**, ale także **jedwab**, którego używano do szycia drogocennych strojów.

Ćwiczenie 7

Do Europy przywożono:

z Azji

złoto

jedwab

cukier

kakao

srebro

kawa

przyprawy

herbata

ryż

z Ameryki

ziemniaki

pomidory

kukurydza

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Ziemniak przywieziony został do Europy z Ameryki. Początkowo uprawiany był w niewielkich ilościach jako roślina ozdobna i podawany jako wykwintna potrawa. W XVIII wieku rozpoczęła się wielka kariera ziemniaka w całej Europie. Roślina okazała się bardzo łatwa w uprawie i niezwykle wydajna, a małe pole obsadzone ziemniakami zapewniało rodzinie chłopskiej pożywienie na cały rok. W XIX wieku ziemniaki stały się w Europie jedną z najpopularniejszych roślin uprawnych, które w dużej mierze przyczyniły się do likwidacji głodu. Rolę ziemniaka docenia się również dzisiaj, a nawet stawia mu się pomniki. Poniżej jeden z nich. Ile razy w tygodniu jesz potrawy z ziemniaków?

Pomnik ziemniaka w miejscowości Biesiekierz

domena publiczna

Podsumowanie

Ćwiczenie 8

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Nowy Świat zamieszkiwali między innymi Majowie, i Inkowie, którzy stworzyli swoje państwa. podbili ich terytoria i zniszczyli kulturę ludów indiańskich.

Z Ameryki do Europy sprowadzano , srebro, a także wiele nie znanych w Europie i owoców. Na skutek odkryć geograficznych w Europie znacznie ożywił się .

złoto

handel

warzyw

Europejczycy

Aztekowie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Powiedz, kto zamieszkiwał obszar Nowego Świata.
2. Wymień skutki odkryć geograficznych dla Indian.
3. Powiedz, jakie rośliny i zwierzęta sprowadzono z Europy do Ameryki, a jakie Europejczycy poznali dzięki odkryciom geograficznym.
4. Przywiezione z Nowego Świata przez odkrywców warzywa i owoce są obecnie bardzo popularne. Zrób listę tych, których najbardziej brakowałoby w twoim codziennym jadłospisie.

Renesans w Europie

Widok Florencji w 1493 roku
domena publiczna

Zainteresowanie starożytnością

W **1453** roku Konstantynopol, stolica wschodniej części cesarstwa rzymskiego (zwanego Bizancjum), został zdobyty przez Turków. Oznaczało to koniec istnienia tego państwa. Wielu uczonych bizantyjskich opuściło ojczyznę i przenieśli się do bezpieczniejszych Włoch. Uczni przywozili ze sobą starożytne rzymskie i greckie rękopisy oraz traktaty naukowe. Wywołało to we Włoszech fascynację starożytnością. Modne stało się studiowanie greckiej filozofii i czytanie rzymskich dzieł w języku łacińskim. Zachwycano się antyczną architekturą. Efektem tego był niezwykle rozwój sztuki wzorowanej na dziełach antycznych. Z tego powodu nową epokę w dziejach kultury nazwano **renesansem** lub **odrodzeniem**.

Polecenie 1

Na podstawie mapy i poniższych punktów w kilku zdaniach uzasadnij pisemnie, dlaczego uczeni z Bizancjum wyjeżdżali właśnie do miast włoskich.

- Mała odległość między obiema krainami.
- Wspólna historia i poczucie przynależności do świata antycznego Rzymu w przeszłości.
- Ożywione kontakty między miastami Italii i Konstantynopolem.
- We Włoszech było wiele uniwersytetów.

Italia i Bizancjum około 1400 roku

Krystian Chariza i zespół, Italia i Bizancjum około 1400 roku,

Architektura renesansu

We **Florencji** powstało wiele budowli wzorowanych właśnie na starożytnych budowlach rzymskich. Do najwspanialszych zaliczamy katedrę florencką i pałac wybudowany dla rodu Medyceuszy.

Polecenie 2

Przyjrzyj się ilustracjom Pałacu Medyceuszy, a następnie wykonaj ćwiczenie.

sailko, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Robert Scarth, Flickr, licencja: CC BY-SA 2.0

Ćwiczenie 1

Wskaż cechy charakterystyczne renesansowego pałacu Medyceuszy.

- Fosa i inne elementy nadające budynkowi cechy obronne.
- Wysokie okna zakończone ostrymi łukami.
- Prawie płaski dach.
- Okna zbliżone kształtem do prostokątnych, zakończone łagodnymi łukami.
- Prostokątny dziedziniec ozdobiony fontanną, rzeźbami i egzotycznymi roślinami.

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Katedra florencka i Bazylika św. Piotra w Rzymie

W XV wieku wzniesiono we Florencji nową katedrę, którą wykończono w sposób nietypowy jak na ówczesne czasy. Jej budowę rozpoczęto wprawdzie

w obowiązującym w średniowiecznej Europie stylu gotyckim, jednak później zupełnie zmieniono projekt. Cechą charakterystyczną nowej świątyni była ogromna kopuła, górująca nad całym miastem. Rozwiązanie to stało się wkrótce niezwykle modne i w wielu miastach włoskich zaczęto budować podobne kościoły. Kopułę ma również wybudowana w XVI wieku Bazylika św. Piotra w Rzymie, najbardziej znana świątynia katolicka na świecie.

Polecenie 3

Porównaj trzy przedstawione na ilustracjach świątynie, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Katedra florencka

Bruce Stockes, Flickr, licencja: CC BY-SA 2.0

Bazylika św. Piotra w Rzymie
domena publiczna

Panteon – świątynia zbudowana w II wieku n.e. w starożytnym Rzymie. W XV wieku stała się wzorem dla renesansowych architektów
Giovanni Paolo Panini, ok. 1734, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Z rozsypanych liter ułóż nazwę elementu architektonicznego, który jest wspólny dla wszystkich budowli.

ł u a k p o

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nowe spojrzenie na świat

Badaczy, znawców kultury i języków starożytnych zaczęto nazywać **humanistami** (od łacińskiego słowa humanus – ludzki). W centrum zainteresowania stawiali oni człowieka i jego życie we wszystkich jego przejawach w odróżnieniu od średniowiecznego koncentrowania się na Bogu i wierze. Humanisci jako swoje hasło przyjęli cytat z dzieła rzymskiego pisarza „Człowiekiem jestem, nic, co ludzkie nie jest mi obce”. Uważali, że Bóg stworzył człowieka na swoje podobieństwo, więc jest on istotą, którą trzeba akceptować i się nią zachwycać. Humanisci włoscy podróżowali po całej Europie, dlatego nowe idee stawały się popularne również w innych krajach, także w Polsce.

Polecenie 4

Przyjrzyj się ilustracjom przedstawiającym dwóch włoskich pisarzy i humanistów, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Francesco Petrarca (czytaj: Franczesko Petrarka) był jednym z pierwszych humanistów
Andrea del Castagno, ok. 1450, fresk na drewnie, domena publiczna

Dante Alighieri (czytaj: Aligieri) był znakomitym włoskim pisarzem
Andrea del Castagno, ok. 1450, fresk na drewnie, domena publiczna

Ćwiczenie 3

O tym, że każdy z nich zajmował się literaturą, świadczy...

trzymana w ręce książka.

długa szata.

nakrycie głowy, które dodawało powagi.

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Człowiek renesansu

W epoce renesansu podziwiano ludzi dobrze wykształconych, aktywnych i przedsiębiorczych. Ideałem człowieka renesansu byli uczeni i artyści, którzy nie skupiali się tylko na jednej dziedzinie, ale byli wszechstronni. Posiadali różne umiejętności, mieli rozległą wiedzę, którą wykorzystywali w różnych dziedzinach. Przedstawicielami swojej epoki byli Włoch **Leonardo da Vinci** (czytaj: Winczi) – konstruktor, wynalazca, malarz, poeta, muzyk, matematyk i **Michał Anioł** – włoski rzeźbiarz, malarz, architekt, poeta.

Leonardo da Vinci

Był jednym z najwszechstronniej uzdolnionych ludzi w dziejach świata, jednak największą sławę przyniosło mu malarstwo. Od lat jego obrazy należą do najbardziej znanych dzieł światowej kultury. Leonardo był perfekcjonistą, dlatego nad obrazami pracował bardzo wolno i długo, a wielu z nich nigdy nie ukończył. Do dziś zachowało się zaledwie kilkanaście skończonych dzieł genialnego Włocha.

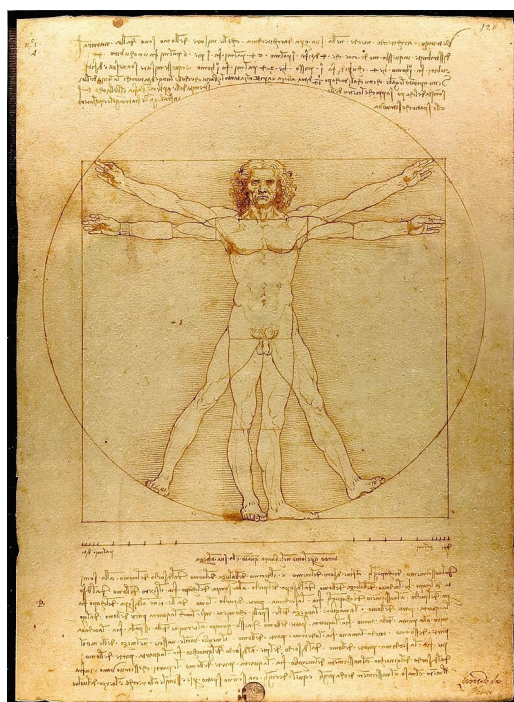
Autoportret

Leonardo da Vinci, Autoportret, 1510-1515, domena publiczna

Szkic autorstwa Leonarda da Vinci. Powstał około 1490 roku. Przedstawia idealnie symetryczne ciało ludzkie wpisane w okrąg i kwadrat. Wzorowany był na starożytnym traktacie rzymskim.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie

Ćwiczenie 4

Dzieło Leonarda da Vinci pokazuje, że twórcy renesansowi...

- uważali, że doskonały człowiek powinien mieć cztery ręce i cztery nogi.
- uważali, że człowiek jest piękny, ponieważ został stworzony na podobieństwo Boga.
- dążyli do przedstawienia idealnego i proporcjonalnego ciała ludzkiego.
- nie wahali się prezentować w dziełach sztuki nagości.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dama z gronostajem to jedyny obraz Leonarda da Vinci, który znajduje się w Polsce. Przechowywany jest w Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie. Jak większość obrazów Leonarda namalowany został na desce.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Dama z gronostajem

Leonardo da Vinci, Dama z gronostajem, ok. 1490, domena publiczna

Ćwiczenie 5

Obraz *Dama z gronostajem* to...

obraz religijny.

pejzaż.

martwa natura.

portret.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Obraz Leonarda „Ostatnia Wieczerza” znajduje się w Mediolanie. Przedstawia Jezusa i jego uczniów podczas ostatniej wieczerzy. Obraz jest w bardzo złym stanie, mimo podejmowanych prób konserwacji.

Polecenie 7

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Ostatnia Wieczerza

Leonardo da Vinci, Ostatnia Wieczerza, 1495-1498, domena publiczna

Ćwiczenie 6

W jaki sposób autor obrazu wyeksponował postać Jezusa?

Oświetlił go światłem padającym z okna za jego plecami.

Namalował mu nad głową aureolę.

Umieścił go w centralnym punkcie stołu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Mona Lisa to najslawniejszy i najdroższy obraz na świecie. Znajduje się w muzeum Luwr w Paryżu. Obraz został zamówiony przez włoskiego mieszczanina

Franciszka Giocondo (czytaj: Dziokondo) i przedstawia jego żonę. Ponieważ Leonardo nie dotrzymał terminu wykonania obrazu, mieszczanin odmówił zapłaty i Leonardo nie dał mu dzieła. Artysta wiele lat woził obraz ze sobą i ciągle nad nim pracował. Po śmierci malarza obraz został we Francji.

Malarstwo Leonarda charakteryzowało się nie tylko wiernym oddaniem cech osoby portretowanej, ale również pokazaniem jej nastroju. Widzów do dziś fascynuje zagadkowy uśmiech modelki, na którego temat powstało mnóstwo fantastycznych teorii. A co ty sądzisz o wyrazie twarzy Mony Lisy?

Mona Lisa

Leonardo da Vinci, Mona Lisa, domena publiczna

Michał Anioł

Choć był człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach i talentach, uważał siebie przede wszystkim za rzeźbiarza, ale zatrudniano go również jako malarza czy architekta. Już w młodym wieku zyskał tak wielką sławę, że papież Juliusz II zaprosił go do Rzymu na swój dwór.

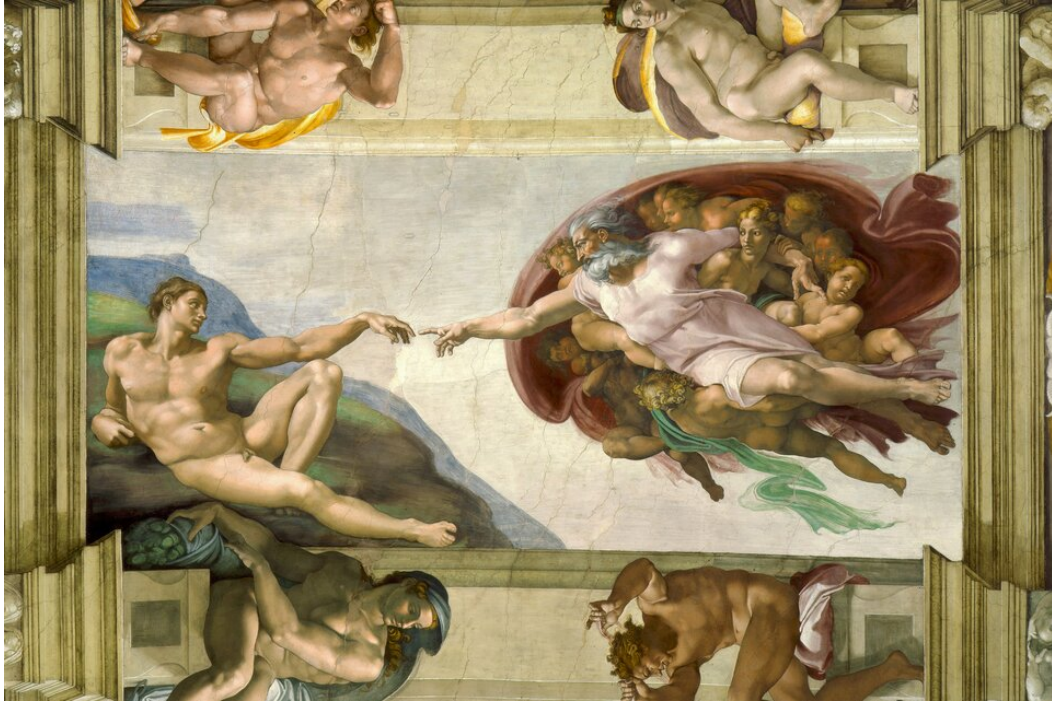
[\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}](#)

Michał Anioł ozdobił malowidłami sklepienia Kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie. Przedstawił na nich biblijną historię ludzkości. Najstłynniejszy z fresków (czyli obrazów

malowanych na mokrym tynku) przedstawia *Stworzenie Adama*.

Polecenie 8

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Stworzenie Adama

Michał Anioł, Stworzenie Adama, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Wskaż zdania prawdziwe.

Renesansowi malarze przedstawiali ciało człowieka bardzo dokładnie, dbając o szczegóły.

Renesansowi malarze nie dbali o szczegóły na swych obrazach.

Renesansowi twórcy nie bali się przedstawiać swoich postaci nago.

Powyższy obraz jest dziełem o tematyce religijnej.

Jedną z cech charakterystycznych sztuki renesansu było przedstawianie nagich postaci, podobnie jak to czyniono w starożytności. Aby dobrze oddać kształt człowieka, należało znać jego budowę.

\section3={JPOL_E3_E4_Dodatkowyopiszasobow}

Rzeźbą, która przyniosła wielką sławę Michałowi Aniołowi, był *Dawid*. Posąg, mierzący prawie cztery i pół metra wysokości, powstał w latach 1501–1504. Jest uważany za wzór renesansowej rzeźby. Przez ponad 350 lat stał on na głównym placu Florencji. Obecnie przechowywany jest w muzeum we Florencji, a na placu postawiono kopię rzeźby.

Polecenie 9

Przyjrzyj się ilustracji (zwróć uwagę na plastyczność przedstawienia Dawida), a następnie wykonaj ćwiczenie.

Dawid

David Gaya, Dawid, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 8

Na podstawie powyższej rzeźby można się dowiedzieć, że Dawid był...

silny.

stary.

młody.

wysportowany.

słaby.

chory.

niedołączny.

otyły.

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wynalezienie druku

Od początku istnienia pisma przez wiele wieków wszystkie teksty pisano ręcznie. Nie inaczej było w średniowieczu, kiedy to książki przepisywali nieliczni wykształceni duchowni. Były one niezwykle drogie – za jedną można było kupić kilka wsi! W połowie XV wieku niemiecki złotnik **Jan Gutenberg** wpadł na pomysł, jak w łatwy sposób zastąpić pracochłonne ręczne pisanie książek. W tym celu stworzył metalowe czcionki, na których wryta była osobno każda litera. Wynalazek pozwolił na drukowanie książek w wielu egzemplarzach. Dzięki książkom idee humanizmu rozprzestrzeniały się szybko po Europie.

Gutenberg założył również pierwszą w Europie drukarnię. Najstarszą wydrukowaną przez niego książką była Biblia.

Biblia Gutenberga

NYC Wanderer, Flickr, licencja: CC BY-SA 2.0

Ćwiczenie 9

Książki pisane ręcznie...

- wpływały na poszerzenie wiedzy o świecie wielu ludzi.
- były bardzo drogie.
- trafiały do wielu czytelników.
- były przepisywane przede wszystkim przez duchownych.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ruhome czcionki

Willi Heidelbach, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 10

Policz, ile czcionek z literą „a” potrzeba, aby złożyć i wydrukować za jednym razem następujące zdanie: Wynalezienie druku sprawiło, że dużo więcej ludzi mogło nauczyć się czytać i pisać.

6

7

5

4

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Słowo „druk” pochodzi z języka niemieckiego. Umoczone w tuszu czcionki należało mocno docisnąć do papieru. W języku niemieckim słowo „drücken”

(czytaj: dryken) oznacza „przycisnąć”. Czcionki przyciskano do papieru w specjalnej prasie.

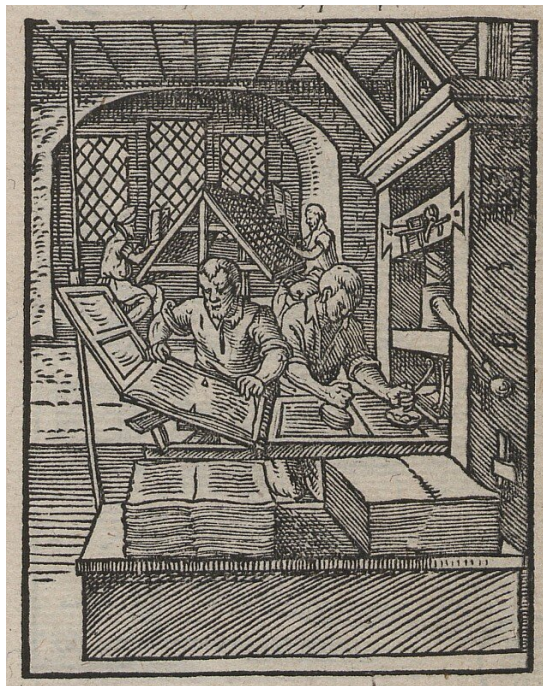

Maszyna drukarska

Matthias Kabel, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Polecenie 10

Przyjrzyj się ilustracji i opisz, jak wyglądała praca w drukarni. Co robi każda z przedstawionych tam osób?

Quelle: Deutsche Fotothek

Praca w drukarni
domena publiczna

Ciekawostka

Pierwsza książka wydrukowana w języku polskim została wydana we Wrocławiu w 1475 roku. Co ciekawe, stało się tak, mimo iż Wrocław był wówczas częścią królestwa czeskiego. Książka zawierała modlitwy „Ojcze nasz”, „Zdrowaś Mario” i „Wierzę w Boga”. Do dziś we Wrocławiu zachował się jeden z wydrukowanych wówczas egzemplarzy.

Orz: nafa gem gfi nanpebcach ošrpéz
e: gmpé tve budz:trw: wuola . pako na
nieb: tak o nazemy . Chleb nafs wšedny
daw nam dffa od puš:tz nã nalie wpmup
pako mp odpuš:ime nallim wpmowac
e:om . e nerr:opz nas napokuš:hcnpa a
le zbar nas odzleho amen .

Szdrawa Maria miłostczy pylna Bog st
abu bogu slawnyenas ti myezi newesticzami
ami bgi slawne mp owoc: plod brzuchac tu
ego sławnego i:hu: cristus Amen .

Wparze w Boga otcza wšchmoguczego
tmo:zitala npebe y zemm e wšhesu crista li
na gegogedynego pana nalliego gem: le
pccul duchem swpctim poradil se od Ma
rie dpeu:ce i man:en pcc: ppletowim
fandim w:zawowã wml: pogreben wst
pil de drpehla t:zeli daw: nnt: nich wst
wstupil nanpebcffa sedn:apzanczi bog:
Orz: wšchmoguczego gm pizyocze law:
idic: zpewe y nartve. w: r:ze wšluencego
ducha slawntu e:ierkau obiecni: swientich
obczuamje od puš:liamje gšlicchow su
stuxh pštanje a potom wšestij pšfieb: a
men:

Pierwsza książka wydrukowana w języku polskim

domena publiczna

Ćwiczenie 11

Poniżej podano początek środkowego fragmentu tekstu. Język nie jest podobny do dzisiejszej polszczyzny. Zamień go na współczesny język polski, układając w odpowiedniej kolejności podane wyrazy.

Szdrawa Maria, miłostczy pylna, Bog stabu, boguslawyenas ti myezi newesticzami.

Mario	ty	pełna	z	tobą	niewiastami	Zdrowaś	miłości
błogostawionaś	Bóg	między					

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 12

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W XV wieku, pod wpływem zainteresowania kulturą , narodziła się we Włoszech sztuka renesansu. Objęła ona , rzeźbę, architekturę, literaturę. Dzięki zmienił się stosunek ludzi do otaczającego ich świata. Humanisci w centrum swoich zainteresowań postawili . Dużą rolę w propagowaniu idei humanistycznych w Europie i rozwoju nauki odegrało opracowanie metody przez Jana Gutenberga.

druku

człowieka

malarstwo

starożytną

humanizmowi

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wytłumacz, dlaczego nowa epoka w dziejach kultury została nazwana renesansem lub odrodzeniem.
2. Powiedz, jaki był ideał człowieka w renesansie.
3. Wyjaśnij, dlaczego wynalezienie druku miało tak duże znaczenie

Mikołaj Kopernik - człowiek renesansu

Kopernikański model heliocentryczny

Andreas Cellarius, Kopernikański model heliocentryczny, 1661, domena publiczna

Teoria geocentryczna

W średniowieczu wiedza na temat Ziemi, Słońca, Księżyca i planet była bardzo ograniczona. Uważano powszechnie, że w centrum świata znajduje się nieruchoma Ziemia, wokół której krąży Słońce, Księżyc, planety. Teoria ta, zwana **geocentryczną** (od greckiego słowa *geo* – Ziemia) powstała jeszcze w starożytności, jednym z jej twórców był grecki astronom i geograf Ptolemeusz. W średniowieczu nikt nie próbował jej kwestionować, tym bardziej, że popierał ją Kościół. Opierając się na Piśmie Świętym, duchowni twierdzili, że w centrum całego Kosmosu znajduje się Ziemia, stworzona przez Boga.

Teoria heliocentryczna

Jako jeden z pierwszych ośmielił się podważyć teorię geocentryczną astronom **Mikołaj Kopernik** (1473-1543). Zaproponował swoją teorię – **heliocentryczną** (od greckiego słowa *helios* – Słońce). Według teorii Kopernika to Słońce było ciałem niebieskim, wokół którego kręciły się planety, w tym również Ziemia. Odkrycie to burzyło całą dotychczasową wizję

wszechświata. W obawie przed reakcją Kościoła Kopernik długo się wahał, czy ogłaszać swoją teorię. Dopiero pod koniec życia w 1543 roku opublikował swoje odkrycie w dziele „O obrotach sfer niebieskich”. Kościół, zgodnie z obawami astronoma, na długie lata zabronił zarówno głoszenia poglądu Kopernika, jak i czytania jego dzieła.

Polecenie 1

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Tak pracę Mikołaja Kopernika wyobrażał sobie 350 lat później malarz Jan Matejko
Jan Matejko, Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem, 1872, domena publiczna

Ćwiczenie 1

Dlaczego Jan Matejko, malując Kopernika przy pracy, postanowił namalować naukowca w nocy?

- W nocy jest lepsze światło do malowania.
- Noc była ulubioną porą Matejki i wszystkie jego obrazy przedstawiają wydarzenia w nocy.
- Kopernik obserwował gwiazdy, a te widoczne są nocą.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Młodość i studia

Mikołaj Kopernik pochodził z rodziny kupieckiej wywodzącej się ze Śląska. Urodził się w 1473 roku w Toruniu. Dzięki temu, że został duchownym, mógł odebrać gruntowne wykształcenie – dostęp do szkół mieli wówczas tylko nieliczni, przede wszystkim właśnie osoby duchowne. Kopernik uczył się w najstarszej polskiej szkole wyższej – Akademii Krakowskiej (obecnym Uniwersytecie Jagiellońskim), później również na najlepszych uniwersytetach we Włoszech. Studiował medycynę, matematykę i prawo, a jego ulubionym zajęciem było słuchanie wykładów i prowadzenie badań z astronomii.

Collegium Maius (czytaj Kolegium Majus) to łacińska nazwa jednego z najstarszych budynków Uniwersytetu Jagiellońskiego. To tu kształcił się Mikołaj Kopernik. Budynek stoi do dzisiaj. Obecnie znajduje się w nim muzeum.

Collegium Maius

Cancre, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

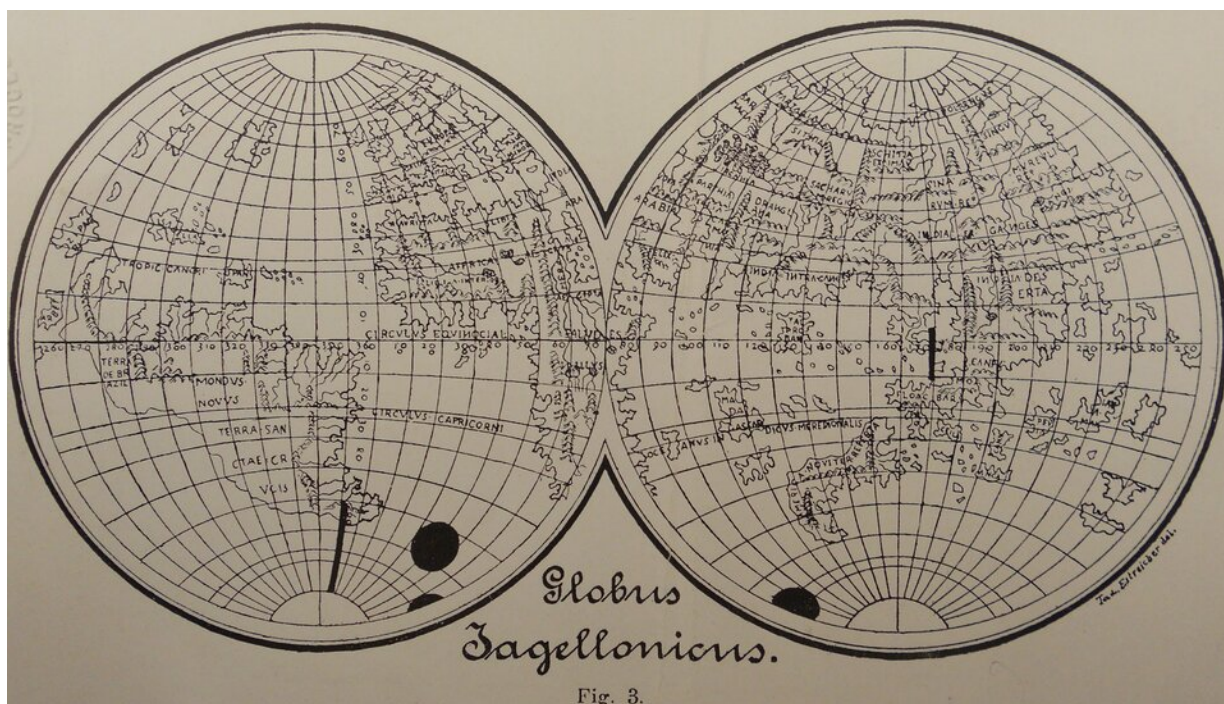
Mikołaj Kopernik uczył się w Akademii Krakowskiej, ponieważ...

- jedynie w Krakowie mogli kształcić się duchowni.
- był to jedyny uniwersytet w Polsce.
- w Akademii Krakowskiej uczono w języku polskim, a Kopernik nie znał innych języków.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie do dzisiaj znajdują się przyrządy astronomiczne z czasów studiów Kopernika. Jednym z nich jest Globus Jagielloński.

Kattigara, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 3

Globus Jagielloński, przechowywany w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, to jeden z najstarszych globusów na świecie, pochodzi z początku XVI w. Pierwsze globusy powstawały dopiero pod koniec XV w., ponieważ...

- wcześniej uważano, że ziemia jest płaska.
- rzemieślnicy nie potrafili wcześniej wykonać metalowej kuli.
- wcześniej nie interesowano się geografią.
- wówczas upowszechnił się pogląd, że ziemia jest kulą.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kopernik w Polsce

Mikołaj Kopernik mieszkał w kilku miastach polskich, młodość spędził w Toruniu, później studiował w Krakowie. Większość dorosłego życia spędził jednak na Warmii (dzisiejsze województwo warmińsko-mazurskie), gdzie sprawował różne funkcje kościelne. Mieszkał między innymi w Lidzbarku Warmińskim, Olsztynie i Fromborku. Pod koniec życia był nawet jednym z kandydatów do objęcia funkcji biskupa warmińskiego.

Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie

Halibutt, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Toruń

W Toruniu osiedlili się rodzice Mikołaja Kopernika. Tu przyszły astronom przyszedł na świat i tu znajduje się jego rodzinny dom. W Toruniu spędził Kopernik swoje dzieciństwo i zaczynał naukę szkolną.

Polecenie 2

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Dom Kopernika w Toruniu

Stephen McCluskey, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Ćwiczenie 4

Dom Mikołaja Kopernika wybudowany jest w powszechnym dla średniowiecza stylu gotyckim, ponieważ...

jest zdobiony wieloma rzeźbami stojącymi przed wejściem.

ma płaski dach.

ma strzelisty, wysoki dach.

ma wąskie i wysokie okna.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kraków

W Krakowie Mikołaj Kopernik mieszkał w czasie studiów. W mieście nie zapomniano o pobycie sławnego astronoma i jednego z najznakomitszych absolwentów Uniwersytetu. W XIX wieku dla upamiętnienia uczonego został wzniesiony pomnik, który początkowo stał

na dziedzińcu Collegium Maius. Obecnie pomnik stoi na plantach (terenach zielonych wokół starego miasta) przed jednym z budynków Uniwersytetu.

Polecenie 3

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie

Pomnika Kopernika w Krakowie

Lestat, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Ćwiczenie 5

Mikołaj Kopernik na pomniku przedstawiony jest w stroju żaka (czyli dawnego studenta). Który element pomnika świadczy, że Kopernik interesował się astronomią?

- Strój studenta.
- Wzrok skierowany ku niebu.
- Przyrząd astronomiczny w ręku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Gdy Kopernik zaczynał studia w Krakowie (1491), Krzysztof Kolumb przygotowywał się do pierwszej wyprawy, która zakończyła się odkryciem Ameryki.

Lidzbark Warmiński

W Lidzbarku Warmińskim Kopernik mieszkał w miejscowym zamku. Pracował w nim jako lekarz. Zatrudnił go sam biskup warmiński Łukasz Watzenrode (czytaj: Wacenrode), który prywatnie był wujem Mikołaja (bratem jego matki). W Lidzbarku Kopernik przebywał trzy lata. Mimo licznych obowiązków nie zaprzestał interesować się astronomią i właśnie tu sporządził rękopis pierwszego swojego dzieła dotyczącego ruchu planet.

W tym zamku mieszkał Mikołaj Kopernik. Była to siedziba biskupa warmińskiego i jeden z wielu zamków, jakie istniały w Polsce w tamtych czasach.

Polecenie 4

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Zamek w Lidzbarku Warmińskim

Semu, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 6

Jakie zachowane do dziś cechy zamku wskazują, że była to budowla obronna?

pozostałości po fosie

most zwodzony

wąskie okna

wysokie wieże

grube mury

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Olsztyn

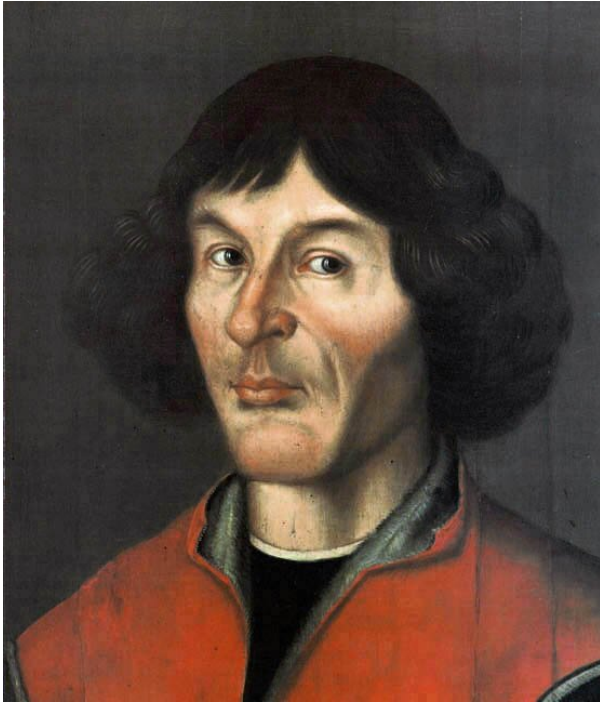
Zamek w Olsztynie

Jerzy Strzelecki, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0

W Olsztynie Kopernik mieszkał przez sześć lat. Podczas pobytu uczonego w Olsztynie, w latach 1519-1521, doszło do ostatniej wojny polsko-krzyżackiej. Kopernik brał w niej czynny udział, ponieważ przygotowywał miejscowy zamek do obrony przed spodziewanym atakiem krzyżackim. Kopernik wywiązał się dobrze z powierzonego mu zadania. Dzięki intensywnym pracom przy umacnianiu murów olsztyńska warownia została odpowiednio przygotowana do obrony. Ostatecznie wojskom krzyżackim nie udało się zdobyć tej ważnej twierdzy. W Olsztynie Kopernik napisał między innymi pracę z dziedziny ekonomii na temat monety. Jednak mimo wielu obowiązków, nie zrezygnował ze swego ulubionego zajęcia, czyli obserwacji astronomicznych. W zamku olsztyńskim zachowała się wykonana przez

niego tablica astronomiczna służąca do obliczeń ruchu gwiazd.

Frombork

Mikołaj Kopernik
1580, domena publiczna

Frombork to miasto warmińskie, gdzie Kopernik spędził najwięcej czasu. To tutaj powstało jego główne dzieło naukowe, tutaj też wielki astronom zmarł i został pochowany. Kopernik zakupił we Fromborku jedną z baszt miejskich i urządził w niej swoją pracownię. Na zewnątrz dobudował do baszty drewniany podest (czyli duży, płaski taras), który miał służyć do obserwacji astronomicznych. Przybywał do Fromborka tak często, jak tylko pozwalały mu na to inne obowiązki, by zajmować się obserwacją gwiazd w swojej pracowni.

Wieża Kopernika we Fromborku
Hans Weingartz , Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.0

Ćwiczenie 7

Frombork leży nad samym morzem (właściwie nad Zalewem Wiślanym) na wysokiej skarpie. Sprzyjało to z pewnością obserwacjom gwiazd, ponieważ...

nad morzem widać horyzont ziemi co sprzyja obserwacjom planet i gwiazd.

nad morzem jest doskonała widoczność, bo nic ich nie przesłania.

nad morzem jest zawsze ładna pogoda i widać cały czas niebo.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dzisiaj we Fromborku działa Muzeum Mikołaja Kopernika, które jest największą atrakcją miasta. Sale wystawiennicze mieszczą się w odbudowanym pałacu biskupim, ponieważ wieża Kopernika byłaby za mała, aby pokazać wszystkie zebrane pamiątki i eksponaty. Fotografie przedstawiają dwie sale muzealne, w których znajdują się drewniane przyrządy astronomiczne używane w czasach działalności Kopernika.

Pałac biskupi we Fromborku

Tomek Zakrzewski, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Podsumowanie

Ćwiczenie 8

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami

to jeden z najwybitniejszych światowych uczonych przełomu XV i XVI wieku. Jego twórczość naukowa była wszechstronna, jednak największe zasługi położył w dziedzinie

. Rewolucyjna była jego teoria, że to kręci się wokół .

Słońca

Mikołaj Kopernik

astronomii

Ziemia

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wytłumacz, dlaczego o Mikołaju Koperniku można powiedzieć, że był człowiekiem renesansu.
2. O Koperniku mówi się, że „wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię”. Wytłumacz, co to znaczy.

Następcy Władysława Jagiełły

Jak pamiętacie z poprzednich lekcji, od 1386 roku rządził w Polsce Władysław Jagiełło. Był on pierwszym przedstawicielem dynastii **Jagiellonów** na polskim tronie. Po śmierci Jagiełły królem Polski został jego syn **Władysław**.

Syn Władysława Jagiełły, również o imieniu Władysław, został wybrany też na króla Węgier. Kiedy na Europę najechali Turcy, król Władysław wyruszył na wojnę przeciw nim. Podczas tej wojny zginął w bitwie pod Warną w 1444 roku. Miał wtedy zaledwie 20 lat. Od nazwy miejsca śmierci, to jest miasta Warną (leży nad Morzem Czarnym w dzisiejszej Bułgarii), Władysław jest nazywany Warneńczykiem.

Władysław Warneńczyk

Jan Matejko, Władysław Warneńczyk, domena publiczna

Po śmierci Władysława Warneńczyka królem Polski został drugi syn Władysława Jagiełły, **Kazimierz** zwany **Jagiellończykiem**. Rządził on przez 45 lat. Miał trzynastoro dzieci. Aż czterech z jego synów zostało królami. Najstarszy **Władysław Jagiellończyk** został królem Czech i Węgier, trzej dalsi – **Jan Olbracht**, **Aleksander** i **Zygmunt Stary** zasiadali kolejno na polskim tronie.

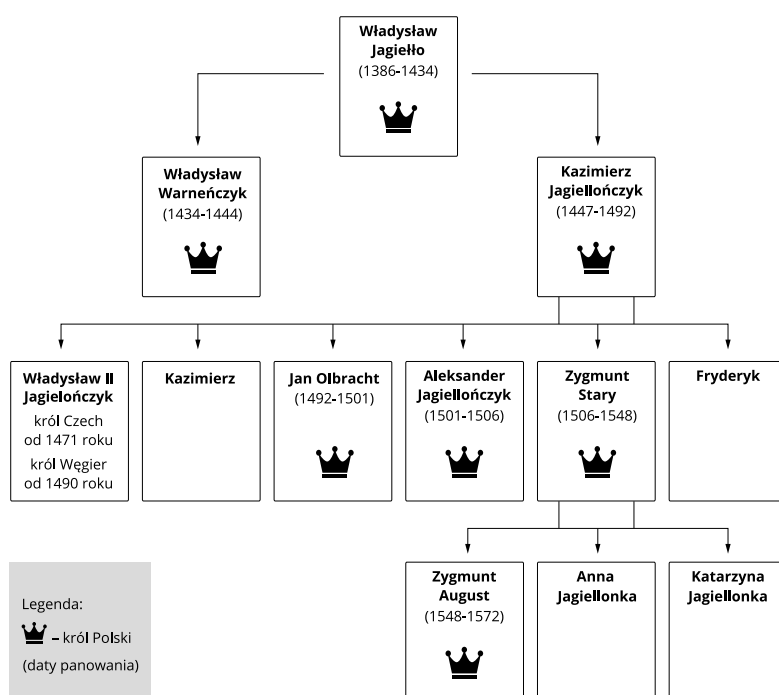
Kazimierz Jagiellończyk

Jan Matejko, Kazimierz Jagiellończyk, domena publiczna

Dynastia Jagiellonów

Polecenie 1

Przyjrzyj się uproszczonemu drzewu genealogicznemu dynastii Jagiellonów, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Drzewo genealogiczne dynastii Jagiellonów

Contentplus.pl sp. z o.o., Drzewo genealogiczne dynastii Jagiellonów, licencja: CC BY 3.0

Ćwiczenie 1

Uzupełnij poniższy tekst.

Mikołaj Kopernik żył w latach 1473-1543. W momencie jego przyjścia na świat królem Polski był . Gdy Kopernik umierał, w Polsce królował jego , . Zygmunt II August był Zygmunta Starego, a Kazimierza Jagiellończyka. był Kazimierza Jagiellończyka. Na polskim tronie nie zasiadli Kazimierz i , synowie .

Zygmunt Stary

Fryderyk

Kazimierza Jagiellończyka

syn

Kazimierz Jagiellończyk

bratem

wnukiem

Władysław Warneńczyk

synem

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Państwa europejskie pod rządami Jagiellonów

Krystian Chariza i zespół, Państwa europejskie pod rządami Jagiellonów,

Ćwiczenie 2

Pod rządami dynastii Jagiellonów znalazły się...

- Królestwo Węgierskie, Królestwo Czeskie, Wielkie Księstwo Litewskie, Królestwo Polskie.
- Wielkie Księstwo Litewskie, Królestwo Polskie, Królestwo Węgierskie, Wielkie Księstwo Moskiewskie.
- Królestwo Szwecji, Wielkie Księstwo Litewskie, Królestwo Polskie, Królestwo Węgierskie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Królewski Zamek na Wawelu

Polecenie 3

Przeczytaj uważnie tekst, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Wzdłuż leniwie płynących wód największej polskiej rzeki, Wisły, po piaszczystej drodze powoli poruszały się załadowane ciężkie wozy, ciągnięte przez zmęczone konie. Wędrowcy przystanęli na chwilę nad brzegiem, aby dać wytchnienie strudzonym zwierzętom i napić je w przepływającej obok niespiesznie rzece. Nieopodal, na trawiastym wzgórzu, odpoczywało już dwóch młodych wędrowców. Ubrani byli w stroje żaków i podróżowali pieszo, co wskazywało, że byli ubogimi studentami zdążającymi do Krakowa na naukę. Młodzieńcy z zaciekawieniem przyglądali się obładowanym wozom. Stroje przejeżdżających podróżnych wskazywały, że byli cudzoziemcami. Jeden z żaków podszedł nieśmiało bliżej i zagadnął podróżnych w języku łacińskim:

- Witajcie nieznajomi! Widzę, że przybywacie z daleka. Jesteście kupcami?
- Witaj – odparł z wozu jeden z podróżnych. – Przybywamy z dalekiej Italii, ale nie przywozimy drogocennych tkanin ani zamorskich przypraw. Nie jesteśmy kupcami. Ale widzę, że mam do czynienia z ludźmi wykształconymi. Znakomicie mówisz bowiem po łacinie! – dodał z podziwem.
- Ja i mój brat udajemy się do Krakowa, gdzie studiujemy medycynę w tamtejszej Akademii. A jaki jest cel waszej podróży, jeśli to nie tajemnica? – dopytywał się zaciekawiony młodzieniec.
- Zmierzamy w tym samym kierunku – odpowiedział Włoch. – Jedziemy również do

Krakowa. Polski król chce rozpocząć przebudowę swojego zamku, a my mamy mu w tym pomóc.

– A więc jesteście architektami! – krzyknął z podziwem żak. – Słyszałem wiele o włoskim stylu budowania, ale nie widziałem nigdy takiej budowli. U nas, w Polsce, i wsie, i miasta buduje się z drewna, którego jest pod dostatkiem. Jedyne zamki i największe kościoły stawiane są z cegły i kamienia, ale króluje u nas styl niemiecki z wysokimi wieżami. Styl włoski jest chyba zupełnie inny?

– O tak. My w Italii wzorujemy się na budowłach starożytnych. Mają one płaskie dachy, duże okna. W modzie są też pałacowe dziedzińce otoczone krużgankami. Ale aby to wszystko umieć zaprojektować i wybudować, trzeba wiele lat nauki rysunku, rzeźby i matematyki. Trzeba też wiele lat czytać i studiować starożytne traktaty o budownictwie. No i mieć odpowiednie narzędzia do obróbki kamienia.

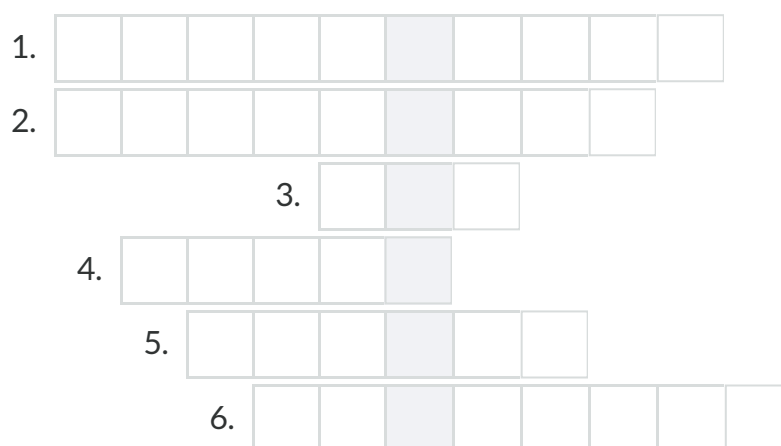
– Mistrzu Franciszku! Konie już napojone i odpoczęły nieco. Możemy ruszać dalej! – zawołał jeden z woźniców w kierunku rozmawiającego z młodym studentem architekta.

– Wobec tego ruszamy. Do Krakowa już niedaleko – zdecydował Franciszek. Jeśli macie ochotę, możecie przyłączyć się do nas – dodał do młodzieńca. Podróż w towarzystwie jest bezpieczniejsza, a i weselsza. – Dziękujemy za zaproszenie. Będziemy zaszczytzeni, jeśli pozwolicie sobie towarzyszyć. Ruszaj się, Mikołaju! – krzyknął gromkim głosem do brata wylegującego się na trawie. – Ci szlachetni panowie pozwolili się nam przyłączyć!

Obaj młodzieńcy pospiesznie spakowali tobołki i ruszyli z wozami. Był rok 1500. Mistrz Franciszek z Florencji zmierzał do Krakowa, aby na prośbę polskiego króla rozpocząć przebudowę zamku na Wawelu.

Ćwiczenie 3

Rozwiąż krzyżówkę.

1. Imię włoskiego mistrza jadącego do polskiego króla.
2. Osoba zajmująca się projektowaniem budynków.
3. Dawna nazwa studenta.
4. Wzgórze, na którym zbudowano zamek królewski w Krakowie.
5. Język, w którym rozmawiali podróżni.
6. Nazwa krakowskiej wyższej szkoły.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Siedzibą królów Polski był Kraków. Rezydencja monarchów mieściła się na wzgórzu wawelskim. Od początku XVI wieku ostatni królowie z dynastii Jagiellonów: **Zygmunt Stary** i jego syn **Zygmunt August**, prowadzili przebudowę zamku w modnym wówczas w Europie stylu renesansowym. Pracami kierowali sprowadzani z zagranicy znakomici architekci, przede wszystkim Włosi.

Zygmunt Stary

Lucas Cranach Młodszy, Miniatura Zygmunta I Starego., ok. 1553, olej na płycie cyny, domena publiczna

Taki dziedziniec wewnątrz budynku był charakterystyczny dla pałaców renesansowych. Dziedziniec był otoczony krużgankami, czyli rodzajem otwartych długich balkonów.

Polecenie 4

Wskaż na zdjęciu renesansowe krużganki.

Renesansowy dziedziniec zamku na Wawelu
Lestat, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Komnaty wawelskie

Przebudowa zamku na Wawelu wiązała się z gruntownym remontem wszystkich komnat. Doświetlono je **dużymi prostokątnymi oknami**. Pokoje służyły jako pomieszczenia mieszkalne rodzinie królewskiej, zapraszanim gościom i licznej służbie. Część komnat pełniła funkcje reprezentacyjne. Jedną z najpiękniejszych komnat wawelskich jest tak zwana **Sala Poselska**. Jej sklepienie ozdobione jest rzeźbami przedstawiającymi głowy mieszczan krakowskich z XVI wieku. Każda głowa jest inna. Ściany ozdobione są pięknymi, ozdobnymi tkaninami – **arrasami** produkowanymi w Niderlandach.

Głowy wawelskie. Pierwotnie było ich 194, do dziś przetrwało jedynie 30.

Polecenie 5

Opisz przedstawione głowy.

Głowy w sali poselskiej

Głowy w sali poselskiej , domena publiczna

Ciekawostka

Arrasy, czyli tkaniny wykonane z wełny, jedwabiu oraz złotych i srebrnych nici, powstały na zamówienie Zygmunta Augusta. Robili je tkacze z Niderlandów (terenów dzisiejszej Belgii). Każdy arras, których było prawdopodobnie ponad 300, przedstawiał inną scenę. Bardzo wiele z nich związanych było z tematyką biblijną.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Szczęśliwość Rajska

Szczęśliwość Rajska, ok. 1550, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Jakiego rodzaju wątek ukazano na arrasie?

mitologiczny.

wojenny.

biblijny.

z życia codziennego.

Kaplica Zygmuntowska

W czasie przebudowy zamku przy katedrze na Wawelu wzniesiono renesansową **kaplicę**, nazywaną **Zygmuntowską**. Zaprojektowana została przez włoskich architektów na polecenie Zygmunta Starego. Jest to jeden z najpiękniejszych zabytków renesansu w Polsce. Wewnątrz znajdują się wspaniałe nagrobki dwóch ostatnich Jagiellonów, a kaplica ozdobiona jest rzeźbami świętych i postaci biblijnych. Całość nawiązuje do architektury starożytnego Rzymu.

Polecenie 7

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Kaplica Zygmuntowska

Cancre, Kaplica Zygmuntowska, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst.

Cechą charakterystyczną kaplicy Zyguntowskiej jest dach w kształcie . Było to rozwiązanie powszechnie stosowane w sztuce . Rzeźbiarze przedstawiali osoby zmarłe w pozycji . Wyglądały one, jak gdyby . Postacie można rozpoznać po trzymanym w ręku jabłku i .

kopuły

renesansowej

berle

złoty

królów

półleżącej

odpoczywały

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

W katedrze na Wawelu znajduje się najśłynniejszy dzwon w Polsce nazywany dzwonem Zygmunta. Wykonano go w 1520 roku, a według legendy został odlany z dział zdobytych przez Polaków podczas wojen. Dzwon waży 12 600 kg. Używany jest jedynie podczas najważniejszych świąt.

Obraz Jana Matejki przedstawia scenę zawieszenia dzwonu. Na ilustracji ukazana jest rodzina królewska. Król trzyma rękę na głowie małego syna.

Polecenie 8

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Zawieszenie dzwonu Zygmunta

Jan Matejko, Zawieszenie dzwonu Zygmunta, 1874, olej na płótnie, domena publiczna

Ćwiczenie 6

Opisz rodzinę królewską przedstawioną na obrazie Matejki.

król

Zygmunt Stary

królowa

Bona Sforza

królewicz

Zygmunt August

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sukiennice na rynku w Krakowie. Wzniesione za czasów Kazimierza Wielkiego w XVI wieku zostały przebudowane w stylu renesansowym. Do dzisiaj są jednym z najwspanialszych zabytków renesansu w Polsce.

Polecenie 9

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Na fotografii widać dwa budynki stojące na środku krakowskiego rynku – Sukiennice i wystającą zza nich wieżę ratusza

Maatex, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 7.1

Krużganki w Sukiennicach wskazują, że jest to budowla...

gotycka.

renesansowa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7.2

Strzelista i wysoka wieża ratusza z malutkimi oknami wskazuje, że jest to budowla...

renesansowa.

gotycka.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Życie dworskie

Na Wawelu mieszkał król z rodziną i całym dworem. Poza oficjalnymi spotkaniami, przyjmowaniem zagranicznych posłów na zamku toczyło się życie towarzyskie. Odbywały się uczyty, turnieje rycerskie, a w wolnym czasie polowania w lasach w pobliżu Krakowa. Na dworze królewskim przebywało wielu włoskich architektów, rzeźbiarzy i muzyków. Szczególną opieką otaczała ich królowa Bona **Sforza** (czytaj: Sforca), żona Zygmunta Starego. Pochodziła ona z Włoch, gdzie otrzymała staranne wykształcenie. Wraz z nią na wawelski zamek przybyli też włoscy dworzanie, ubrani zgodnie z najnowszą modą. Na wzór ich strojów mieszkańcy wawelskiego dworu szyli swoje szaty. Na stołach pojawiły się nieznane dotąd w Polsce warzywa: pomidory, kalafior, marchewka, szpinak, fasolka szparagowa, zwane **włoszczyzną** (od Włoch, nazwy kraju, z którego pochodziła królowa).

Polscy humaniści

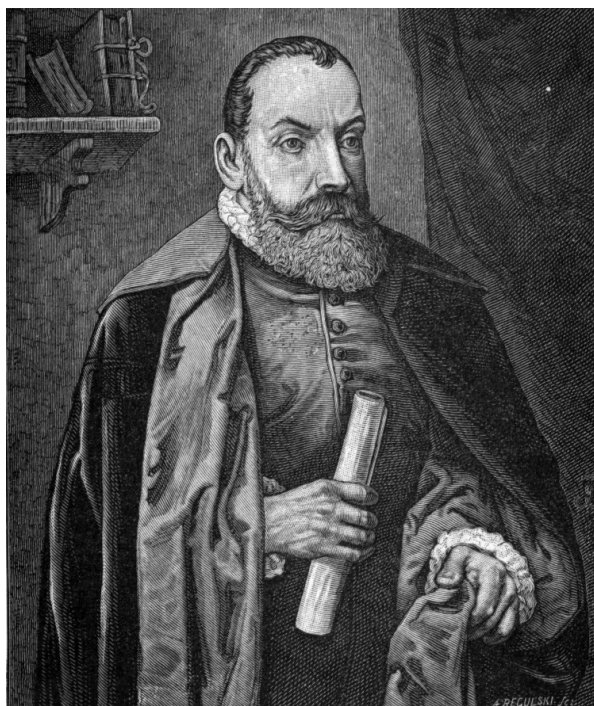

domena publiczna

Mikołaj Rej

1505–1569

W czasach panowania ostatnich Jagiellonów jako jeden z pierwszych zaczął tworzyć literaturę w języku polskim. Jest uważany za ojca polskiego języka literackiego.

domena publiczna

Jan Kochanowski

1530–1584

Rodzina królewska otaczała się ludźmi wykształconymi. Jednym z królewskich dworzan był Jan Kochanowski, polski poeta renesansowy. Swoje utwory pisał w języku polskim i po łacinie. Tłumaczył też z łaciny na język polski poezję starożytnych pisarzy.

Dwór królewski wzorem dla innych

Zamość
domena publiczna

Przebudowa zamku na Wawelu i sprowadzanie włoskich artystów do Krakowa przyczyniło się do rozpowszechniania kultury renesansu w Polsce. Króla naśladowali najzamożniejsi. Jan Zamoyski, miłośnik sztuki renesansu, postanowił wybudować całkiem nowe miasto, które zaprojektowali włoscy architekci. W ten sposób powstał Zamość, wspaniały przykład renesansowego budownictwa. Miasto było też potężną twierdzą. Czasy panowania Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta nazywane są „złotym wiekiem”.

Ćwiczenie 8

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 9

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W XVI wieku dotarła do Polski kultura []. Wielkie zasługi w jej rozpowszechnianiu mieli ostatni dwaj Jagiellonowie – [] i Zygmunt August, a także pochodząca z Włoch królowa []. Centrum kultury renesansu był dwór królewski na []. Przebudowany przez włoskich architektów zamek na Wawelu jest do dziś wspaniałym przykładem [] polskiego renesansu.

Bona

renesansu

architektury

Zygmunt Stary

Wawelu

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wyjaśnij, dlaczego centrum polskiego renesansu stał się dwór na Wawelu.
2. Wymień charakterystyczne cechy zabytków renesansowych.
3. Powiedz, jak nazywano czasy panowania Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Wyjaśnij, dlaczego.

Demokracja szlachecka

Szlachta polska
domena publiczna

Kogo nazywano szlachtą?

W czasach średniowiecza armie krajów europejskich składały się przede wszystkim z rycerzy. Otrzymywali oni od króla ziemię, a w zamian byli zobowiązani do służby wojskowej. Przynależność do stanu rycerskiego była dziedziczna, należały więc do niego tylko dzieci z rodzin rycerskich. W XVI wieku, po wynalezieniu broni palnej, w krajach europejskich zaczęto tworzyć coraz więcej wojska zawodowego, a królowie coraz rzadziej korzystali z usług rycerzy, którzy mogli więcej czasu poświęcać na gospodarowanie w swoich majątkach. Wkrótce stały się one ich głównym źródłem utrzymania. Potomkowie dawnego rycerstwa zaczęli być nazywani **szlachtą**.

Polecenie 1

Szlachta polska wyróżniała się wyglądem. Wskaż na ilustracji charakterystyczne elementy ubioru i wyglądu:

- kontusz (długa szata z rozciętymi rękawami),
- szabla,
- wąsy,
- szeroki pas,
- buty z kolorowej skóry.

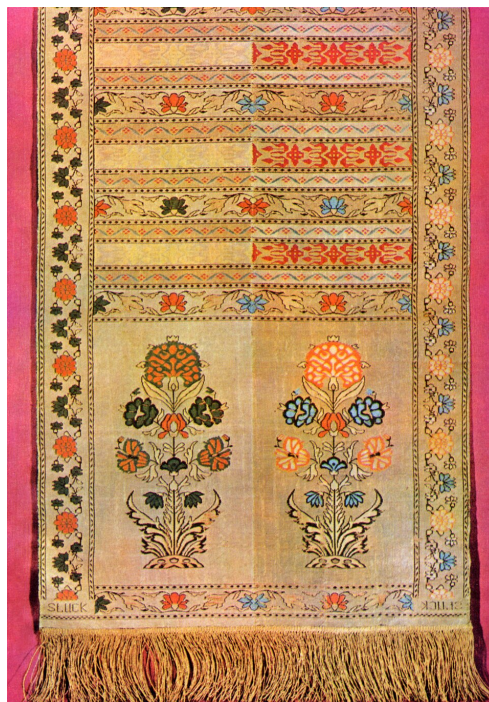

Szlachcic polski

Portret Stanisława Antoniego Szczęki, ok. 1735-1740, domena publiczna

Ciekawostka

Pas noszony przez szlachtę do kontusza miał czasem nawet cztery metry długości. Szlachcic owijał się nim kilka razy, a jego końce zawijał tak, aby się nie pogniotły.

Pas kontuszowy (pas słucki)
domena publiczna

Przywileje i obowiązki szlachty

Szlachta tworzyła jeden stan i miała te same prawa. W ciągu XIV–XVI wieku uzyskała od polskich królów kolejne **przywileje**, czyli uprawnienia i korzyści. Tylko ona mogła posiadać ziemię na własność i zajmować urzędy państwowe. Bez zgody szlachty król nie mógł wprowadzać nowych praw, nakładać podatków ani wypowiedać wojny. Nie mógł aresztować szlachcica bez wyroku sądowego ani pozbawić go majątku. W razie zagrożenia ze strony wroga obrona granic Rzeczypospolitej była **obowiązkiem** każdego szlachcica, który musiał się stawić w pełnym uzbrojeniu. Zwołane w ten sposób wojsko szlacheckie nazywano pospolitym ruszeniem. Jednak na zwołanie **pospolitego ruszenia** król musiał wcześniej uzyskać zgodę szlachty.

Szlachta stanowiła 10 procent wszystkich mieszkańców Rzeczypospolitej. Była zróżnicowana pod względem majątkowym. Najbiedniejsi mieli niewielkie gospodarstwa. Inni byli właścicielami nawet kilkudziesięciu wsi. Najbogatsi, piastujący

najwyższe urzędy w państwie, otrzymywali od króla nadania, które pozwalały im zgromadzić duży majątek.

Polecenie 2

Przeanalizuj tabelę, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Struktura społeczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów			
Warstwa społeczna	Szlachta	Mieszczanie	Chłopi
Zajęcie	posiadacze ziemscy	handel i rzemiosło	uprawa ziemi
Obrona kraju	tak	nie	nie
Prawa polityczne	tak	nie	nie

Ćwiczenie 1.1

Prawa polityczne w Polsce...

- mieli chłopi.
- miała szlachta.
- mieli mieszczenie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.2

Handlem i rzemiosłem...

- zajmowali się chłopi.
- zajmowała się szlachta.
- zajmowali się mieszczenie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.3

Ziemię mogli posiadać tylko...

chłopci.

szlachcice.

mieszczenie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.4

Obrona kraju i wyprawy wojenne należały do obowiązków...

chłopów.

szlachty.

mieszczan.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Sejmiki ziemskie

W XV wieku królowie polscy często zwoływali zjazdy szlachty poszczególnych ziem, zwane **sejmikami**. W ten sposób wszyscy szlachcice mogli mieć udział w podejmowaniu decyzji, nawet najmniej zamożni, którzy nie byliby w stanie pokryć kosztów dalekiej podróży. Miejscem obrad były najczęściej kościoły. Każdy szlachcic danej ziemi miał prawo wziąć udział w obradach i zabrać na nich głos. Na sejmikach omawiano podatki potrzebne do utrzymania wojska, a także obradowano nad innymi sprawami, przede wszystkim związanymi z samorządem. Szlachta zajmowała się na

przykład budową, remontami mostów i przepraw przez rzeki, utrzymaniem porządku w miastach, bezpieczeństwem kupców i podróżnych. Pomagała też poszkodowanym w pożarach i nieurodzajach, często wypłacając im zapomogi.

Polecenie 3

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Sejmik w kościele

domena publiczna

Ćwiczenie 2

Wskaż zdania prawdziwe.

Dla szlachty sejmik był również okazją do zabawy i spotkań towarzyskich.

Na sejmiku panowała cisza i porządek.

Na sejmiku pojawiała się bardzo mało szlachty.

Sejmik obradował w kościele.

Szlachta przybywała na sejmik z bronią.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dla zainteresowanych

Kościół sejmikowy

Sejmiki obradowały najczęściej w kościołach, ponieważ nie miały swoich budynków. Na sejmiku zjawiało się nawet kilkaset osób. Do dziś zachowało się niewiele oryginalnych kościołów sejmikowych. Jeden z nich znajduje się w Opatowie. Obradowała w nim szlachta województwa sandomierskiego.

Polecenie 4

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Kościół w Opatowie, w którym odbywał się sejmik województwa sandomierskiego
Lopcio, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 3

Sejmiki odbywały się najczęściej w kościołach, ponieważ...

- w sejmikach uczestniczyli też chłopci, którzy byli bardzo religijni.
- był to największy budynek w mieście i mógł pomieścić wielu ludzi.
- obrady w kościele były spokojniejsze – miejsce święte hamowało emocje szlachty.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 5

Przeczytaj uważnie tekst, a następnie wykonaj ćwiczenie.

W sennym, niewielkim miasteczku, Środzie Wielkopolskiej, panowało od świtu wielkie ożywienie. Po ulicach kręciło się mnóstwo ludzi, po wąskich uliczkach przejeżdżały karety, wozy i grupy jeźdźców. Miejscowe gospody, zazwyczaj pustawe, tym razem

tętniły życiem. Z kominów unosił się dym, w kuchniach przygotowywano ogromne ilości jadła. Przed jedną z gospód z ciężkiego wozu kilku młodych pachołków delikatnie zdejmowało drewniane beczki wypełnione miodem, winem i piwem. Ich pracę nadzorował starszy człowiek, pokrzykując na sługi, żeby ostrożnie obchodzili się z beczkami. Był to zaufany ważnego urzędnika - wojewody poznańskiego Krzysztofa Opalińskiego, który wkrótce miał się pojawić w mieście osobiście, aby uczestniczyć w tutejszym sejmiku. Do miasta zjechało już liczne grono szlachty wielkopolskiej. Właśnie w małej Środzie odbywał się bowiem sejmik dwóch województw - poznańskiego i kaliskiego. Do pachołków, którzy trudzili się przy rozładowywaniu wozów, podszedł postawny szlachcic, ubrany w zielony kontusz, wysoką czapkę i jaskrawożółte wysokie buty. Kciuk lewej ręki wsunął za szeroki pas, przy którym wisiała zakrzywiona szabla z wysadzaną drogimi kamieniami rękojeścią, prawą dłonią zaś podkręcał sobie długie wąsy. - Widzę, że wozy pana wojewody już przybyły? - zagadnął pilnującego pachołków sługę. - A kiedyż można się spodziewać samego jego mości? - zapytał. - Jaśnie wielmożny pan wojewoda ma przybyć dziś wieczorem. Chce zdążyć na początek sejmiku. - Zatrzyma się jak zwykle w klasztorze? - Tak, wasza miłość. Tę gospodę wynajął dla swoich ludzi. Ma tu urządzić ucztę dla sejmikujących. Od wczoraj zwozimy jadło i napitki. - Widzę, że wojewoda nie skąpi grosza, aby pozyskać sobie zwolenników na sejmiku. Będzie kogo ugościć. Chodzą słuchy, że zjawi się wielu obywateli. Wszyscy są bardzo ciekawi sejmiku, chcą usłyszeć, jakie propozycje przedstawi król jegomość i czy znów będzie chciał uchwalenia podatków. Trzeba się będzie dobrze naradzić, a to wymaga czasu. Ostatni sejmik trwał dziesięć dni, ten pewnie będzie jeszcze dłuższy. Proszę, dajcie mi znać, gdy wojewoda już przyjedzie. Mam z nim do omówienia wiele spraw. Musimy zastanowić się, kto powinien zostać wybrany na posła na sejm do Warszawy. - Oczywiście, wielmożny panie starosto. Gdy tylko mój pan przybędzie, poślę po was pachołka - odparł zaufany wojewody. Gdy starosta odchodził powolnym krokiem, przez miasteczko przejeżdżała właśnie kolejna grupa jeźdźców. Czterdziestu identycznie ubranych jeźdźców na wspaniałych koniach poprzedzało karetę wiozącą kolejnego szlachcica. W miasteczku robiło się coraz bardziej gwarno i ciasno. Nazajutrz miał się zacząć sejmik.

Ćwiczenie 4

Wskaż zdania prawdziwe.

- Sejmik trwał najwyżej jeden dzień.
- W miasteczku miał się odbyć sejmik, czyli zjazd szlachty.
- Sejmik wybierał posłów na sejm.
- Szlachta spodziewała się, że omawiane będą podatki.
- Do miasteczka przybyło wielu ludzi.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Podczas obrad sejmikowych dochodziło czasem do kłótni, a nawet awantur. Dlatego w XVII wieku zabroniono szlachcie przybywania na obrady z bronią palną. Każdy szlachcic mógł natomiast mieć ze sobą szablę.

Sejm walny

Coraz większe znaczenie szlachty w życiu kraju sprawiło, że królowie zaczęli zapraszać jej przedstawicieli na wspólne obrady zwane **sejmem walnym**. **Posłów** szlacheckich, przybywających na sejm z każdego województwa, wybierały sejmiki. Posłowie otrzymywali instrukcje, czyli zalecenia, jak mają głosować.

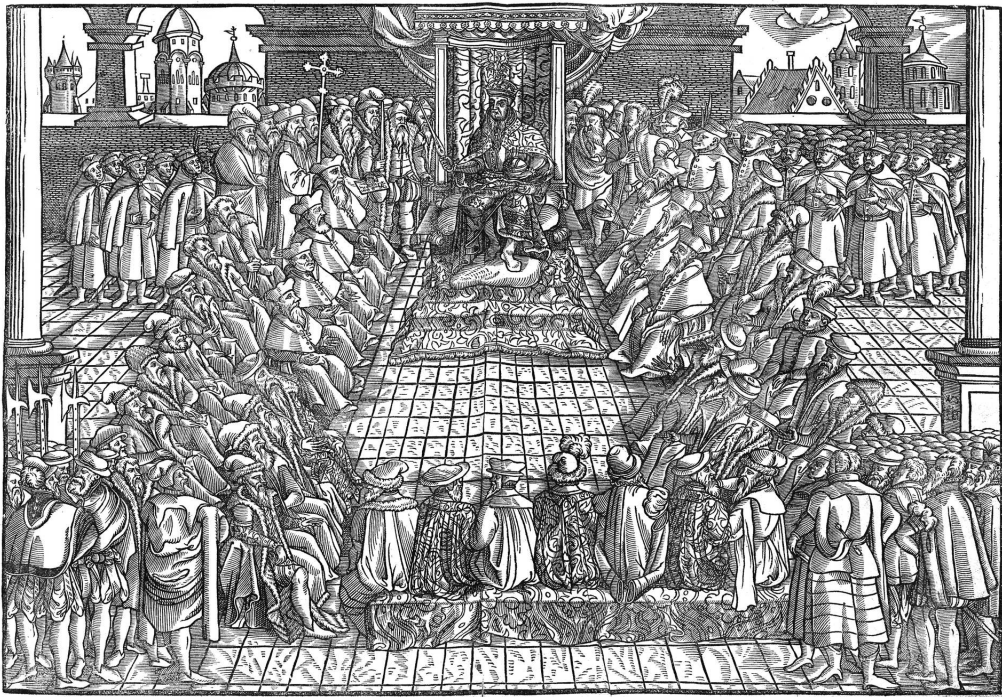
Sejm składał się z dwóch izb. Król obradował wspólnie z najwyższymi urzędnikami, czyli **senatorami**. Posłowie zasiadali w osobnej izbie, a ich pracą kierował wybierany **marszałek poselski**. Zaczynał obrady sejmu, uderzając laską marszałkowską o podłogę. Udzielał głosu posłom, dbał o porządek i spisywał zgłoszone propozycje nowych

uchwał. Dopiero pod koniec obrad trzy stany sejmujące: **posłowie**, **senatorowie** i **król** schodzili się do wspólnej izby, aby razem uchwalić spisane wcześniej przez posłów prawa. W sejmie obowiązywała **zasada jednomyślności**. Sejm obradował nawet sześć tygodni. Po jego zakończeniu posłowie wracali do domu i zdawali sprawozdanie szlachcie swojej ziemi z tego, co działo się na sejmie walnym.

Sposób rządzenia państwem, który wykształcił się w XV-XVI wieku jest nazywany **demokracją szlachecką**. Szlachta poprzez sejmiki i sejmy wpływała na najważniejsze decyzje w sprawach państwa. Król bez zgody stanu szlacheckiego nie podejmował żadnych ważnych decyzji.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

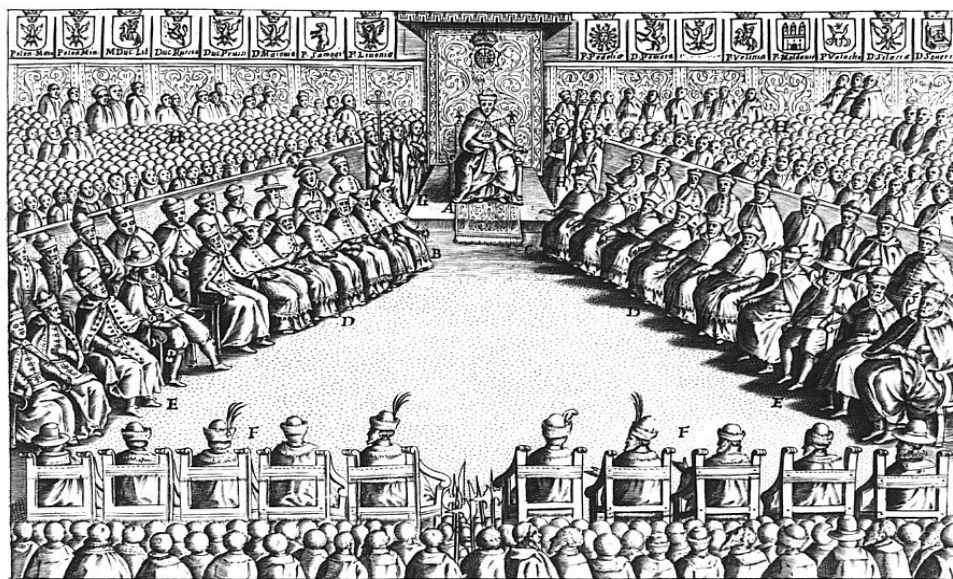
Sejm koronny za panowania Zygmunta II Augusta

Jan Herbut, domena publiczna

Sejm za panowania Henryka Walezego

domena publiczna

A. Sacra Regia Maiestas. B. Archiepis. Gnemen Primas Regni. C. Archiepis. Leopoliensis. D. Episcopi Senatores. E. Palatini, Castellani, Senatores. F. Magistratus et Officiales Regni et Magni Ducatus Lithuaniae. Senatores. G. Officiales Curiae Aulicae, et Secretarij R. S. M. H. Nobiles Regni et Mag. Duc. Lith.
 Jacobo Laurer. 1622. Roma. in Privilegio Summi Pontificis.

Sejm za panowania Zygmunta III Wazy

domena publiczna

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst.

Na podwyższeniu pod baldachimem w centralnej części izby zasiadał [] na [], co świadczyło o jego wyjątkowym znaczeniu. [] siedzieli w pierwszych rzędach na []. Najbliżej króla zajmowali miejsce senatorowie duchowni, czyli []. Za senatorami w kolejnych rzędach stali [].

tronie

krzesłach

król

postowie

Senatorowie

biskupi

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Senat

W senacie zasiadali najpotężniejsi i najbogatsi przedstawiciele stanu szlacheckiego, którzy sprawowali urzędy biskupów, wojewodów i kasztelanów. Urzędy te nadawał król, ale nie mógł ich odbierać, senatorowie piastowali je dożywotnio. Senatorowie doradzali królowi w najważniejszych sprawach państwa. Wspólnie przyjmowali również poselstwa z zagranicy.

Polecenie 7

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Posiedzenie senatu za panowania Aleksandra Jagiellończyka

Jan Haller, domena publiczna

Nad każdym z obecnych na radzie senatorów widnieje jego herb, czyli znak jego rodu. Ponieważ król Polski był jednocześnie władcą Litwy, nad tronem widnieją dwa herby: Polski i Litwy.

Ćwiczenie 6

Uzupełnij tekst, a następnie przeczytaj go na głos.

Biały to herb Królestwa . , przedstawiająca na koniu, to herb Księstwa .

Polskiego

jeźdźca

Wielkiego

Pogoń

Litewskiego

Orzeł

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Miasta sejmowe

Początkowo sejmy odbywały się w różnych miastach: Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Lublinie i Krakowie. W drugiej połowie XVI wieku, po podpisaniu unii polsko-litewskiej, zdecydowano, że sejmy powinny być zwoływane w Warszawie, do której łatwiej było dojechać posłom z Litwy. Sejmy organizowano na Zamku Królewskim w Warszawie. W drugiej połowie XVII wieku Litwini wywalczyli sobie prawo, aby co trzeci sejm odbywał się na terenie Księstwa Litewskiego, w Grodnie.

Polecenie 8

Wskaż na mapie Piotrków Trybunalski, Radom, Lublin, Kraków, Warszawę i Grodno.

Miejsca obrad sejmów, siedziby trybunałów koronnych i litewskich

Krystian Chariza i zespół, Miejsca obrad sejmów, siedziby trybunałów koronnych i litewskich,

Zasada jednomyślności – *liberum veto*

W polskim sejmie obowiązywała **zasada jednomyślności**. Aby jakieś nowe prawo mogło zostać przyjęte, wszyscy musieli się na nie zgodzić. Oznaczało to jednocześnie,

że jeden poseł mógł sprzeciwić się ustaleniu każdego prawa. Zasadę tę nazywano „liberum veto”, czyli zasadą wolnego głosu.

Polecenie 9

Wyobraź sobie, że twoja klasa chce iść do kina. W jaki sposób podjąć decyzję, na jaki film warto się wybrać? Możliwe są trzy rozwiązania: decyzja nauczyciela, głosowanie większością lub zgoda wszystkich. Który sposób podejmowania decyzji jest najlepszy? Uzasadnij, dlaczego tak uważasz.

Zamek Królewski w Warszawie

W Warszawie obrady sejmowe prowadzono na Zamku Królewskim, który przebudowano pod koniec XVI wieku.

Zamek Królewski w Warszawie

Alina Zienowicz, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Izba poselska w Zamku Królewskim w Warszawie
Maciej Szczepańczyk, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Izba poselska we współczesnym sejmie
Mateusz Kudła, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Podsumowanie

Ćwiczenie 7

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Potomków średniowiecznych rycerzy, którzy stali się właścicielami ziemskimi, nazywamy

. Od XV wieku szlachta w Polsce była stanem i posiadała wiele

politycznych. szlachty była obrona granic Rzeczypospolitej. Na sejmikach i

szlachta decydowała o najważniejszych sprawach w państwie. Taką formę rządów nazywamy .

sejmach

demokracją szlachecką

uprzywilejowanym

praw

Obowiązkiem

szlachcią

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Wymień najważniejsze prawa i obowiązki szlachcica.
2. Powiedz, jaką rolę odgrywały sejmik ziemskie.
3. Opisz, jak wyglądały obrady sejmu walnego. Kto je zwoływał i kto w nich uczestniczył?
4. Wyjaśnij, czym charakteryzował się ustrój nazwany demokracją szlachecką.

Polska spichlerzem Europy

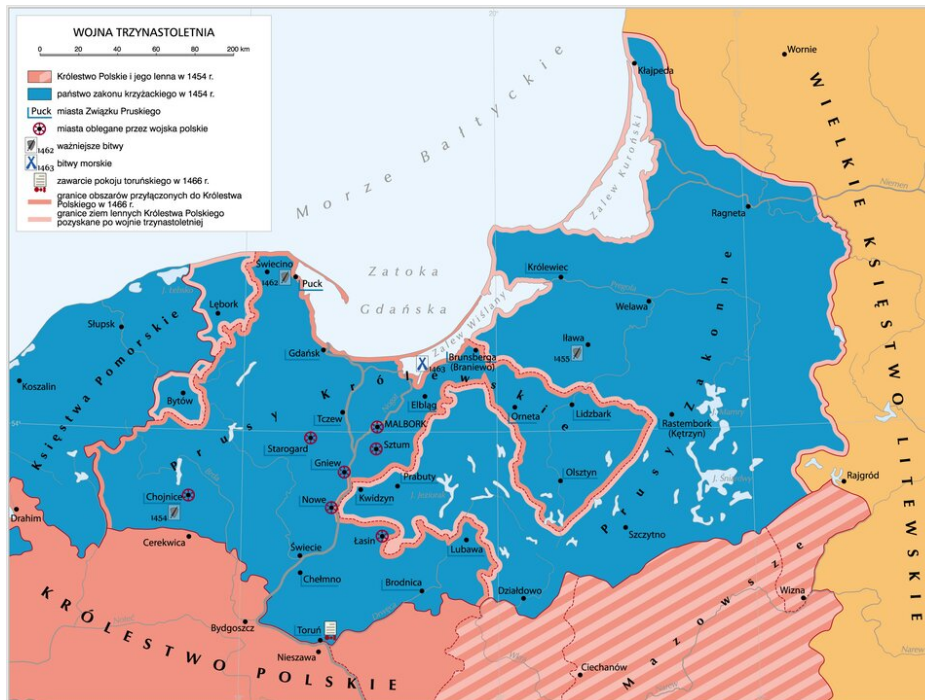
Widok Gdańska ok. 1570 roku
domena publiczna

Pomorze Gdańskie znów w Polsce

Jak pamiętacie, Polska przez wiele lat zabiegała o zwrot Pomorza Gdańskiego, które Krzyżacy zagarnęli na początku XIV wieku. Kolejne starania i wojny nie przyniosły rezultatu. Dopiero królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi udało się po długiej wojnie zawrzeć pokój z Krzyżakami. Został on podpisany w **1466** roku w **Toruniu**. Na jego mocy Polska odzyskała Pomorze Gdańskie, ziemię chełmińską i Warmię. Ziemie te odtąd nazywano **Prusami Królewskimi**. Reszta terenów, które pozostały w rękach krzyżackich nazwana została **Prusami Zakonnymi**. Polska miała nad nimi zwierzchnictwo.

Polecenie 1

- Wskaż na mapie obszar Prus Królewskich i Prus Zakonnych.
- Odczytaj nazwę morza, nad którym położony jest port w Gdańsku.
- Powiedz, w jakim państwie leżą dziś ziemie określane jako Prusy Królewskie.

Wojna trzynastoletnia

Krystian Chariza i zespół, Wojna trzynastoletnia,

Rolnictwo podstawą bogactwa Polski

W Europie Zachodniej w XV i XVI wieku szybko rozwijały się duże miasta. Ich mieszkańcy potrzebowali coraz więcej żywności, której ceny w XVI wieku poszły w górę. Korzystali z tego właściciele ziemscy w Polsce. Podstawą polskiej gospodarki było bowiem rolnictwo i produkcja **zboża**. Poza tym odzyskanie Pomorza Gdańskiego dawało możliwość swobodnego handlu za pośrednictwem portu w Gdańsku.

Folwarki

Szlachta chciała uprawiać jak najwięcej zboża, które z wielkim zyskiem sprzedawała za granicę. W tym celu zakładała **folwarki**, duże majątki ziemskie.

Polecenie 2

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Chłopi przy pracy
domena publiczna

Ćwiczenie 1

W XVI wieku w Polsce...

- hodowano owce.
- hodowano kozy.
- wykorzystywano maszyny rolnicze.
- do prac w polu używano koni.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Obowiązki chłopów

W średniowiecznej Polsce prawo do posiadania ziemi mieli: król, szlachta i Kościół. Chłopi otrzymywali od właściciela wsi ziemię do uprawy, którą mogli dziedziczyć. Nie była ona jednak ich własnością. W związku z tym na chłopach ciążyły różne obowiązki związane z zapłatą za użytkowanie ziemi. Jednym ze sposobów płacenia za ziemię było odrabianie tak zwanej **pańszczyzny**, czyli obowiązkowej pracy w folwarku. W XVI wieku obowiązkowa

pańszczyzna chłopska w folwarkach wynosiła 2–3 dni w tygodniu. Chłopi w folwarku pod nadzorem szlachcica uprawiali pola, siali i zbierali zboże, które potem młócili, kosili trawę, pracowali w lesie przy wyrębie drzew, wypasali bydło, opiekowali się stawami rybnymi.

Chłopi pracowali w polu pod okiem nadzorcy
domena publiczna

Dla zainteresowanych

W dawnych wiekach ubiór w dużym stopniu odzwierciedlał zamożność i pozycję społeczną człowieka. Inaczej ubierała się zamożna szlachta, a inaczej ludność uboga. Chłopi nosili skromne ubranie: koszulę, szerokie spodnie, czasem również narzucaną na wierzch sukmanę. Najczęściej było ono samodzielnie wykonane z lnu lub wełny. Kobiety nosiły proste spódnice sięgające za kolana i lniane koszule. Latem w dni powszednie chodzono najczęściej w łapciach, innego rodzaju obuwie było drogie.

Polecenie 3

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Szlachcic polski
domena publiczna

Chłop polski
domena publiczna

Ćwiczenie 2

Wskaż części strojów szlacheckiego i chłopskiego.

Strój szlachecki

Strój chłopski

szabla

buty z cholewami

kosa

spodnie

kontusz

czapka

żupan

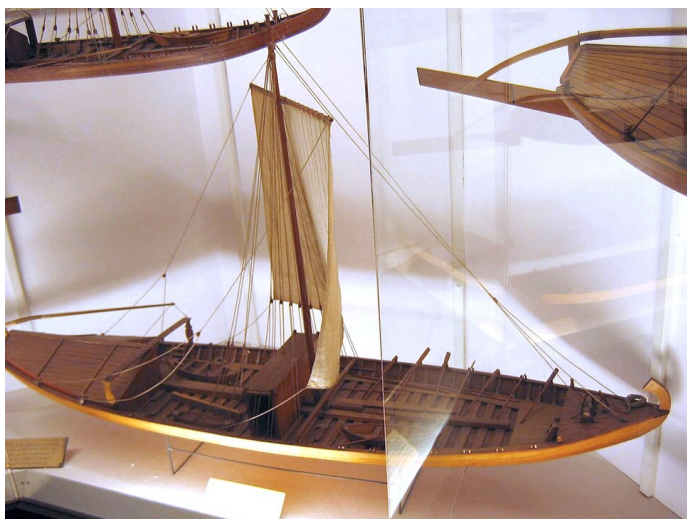
koszula

pas kontuszowy

łapcie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Szkutą do Gdańska

Model szkuty

Maciej Szczepańczyk, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Zboże na sprzedaż za granicę musiało być przewiezione do portu nad Bałtykiem. Transport lądowy zboża (na wozach ciągniętych przez konie) był bardzo drogi i nieopłacalny. Znacznie tańsze było spławianie zboża rzekami. W tym celu budowano specjalne statki z płaskim dnem, które mogły pływać po płytkich rzekach, zwane **szkutami**. Używano też tratw zбитych z drewnianych bali. Transportem towarów zajmowali się **flisacy**.

Polecenie 4

- Odczytaj nazwy rzek, którymi spławiano zboże.
- Wymień porty morskie, z których wypływały statki ze zbożem.

Gospodarka Rzeczypospolitej w XVI w.

Krystian Chariza i zespół, Gospodarka Rzeczypospolitej w XVI w.,

W miastach, które leżały wzdłuż Wisły, budowano ogromne budynki, służące do przechowywania zboża. Nazywano je **spichlerzami**.

Spichrze w Grudziądzu

Włodzimierz Wysocki, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

W Gdańsku

Zboże mniejszymi rzekami spławiano w kierunku Wisły, a następnie **Wisłą do Gdańska**, gdzie sprzedawano je miejscowym kupcom. Do Gdańska przyływały holenderskie statki, które przewoziły polskie zboże do Holandii, Francji, Anglii. Handel zbożem przynosił wielkie zyski zarówno szlachcie, jak i gdańskim kupcom. Dzięki handlowi Gdańsk stał się największym i najzamożniejszym miastem całej Rzeczypospolitej.

Port w Gdańsku był jednym z największych na Bałtyku. Sprawne działanie zapewniały mu urządzenia służące do załadunku i rozładunku statków. Jednym z nich był specjalny dźwig, tak zwany **żuraw gdański**. Do dziś jest on jednym z najbardziej charakterystycznych zabytków Gdańska.

Żuraw gdański

Rafal Konkolewski, Żuraw gdański, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.5

Handel wiślany w pierwszej połowie XVII wieku

Polecenie 5

Przeanalizuj tabelę przedstawiającą liczbę statków wysyłanych do Gdańska przez najbogatsze rodziny szlacheckie, a następnie wykonaj ćwiczenia.

Rodzina szlachecka	Liczba statków ze zbożem wysyłanych do Gdańska
Zamoyscy	271

Ossolińscy	167
Firlejowie	153
Tęczyńscy	150

Ćwiczenie 3.1

Najwięcej statków ze zbożem w pierwszej połowie XVII wieku wysłała do Gdańska rodzina...

Firlejów.

Ossolińskich.

Tęczyńskich.

Zamoyskich.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.2

Rodzina Firlejów wysłała do Gdańska...

150 statków.

153 statki.

271 statków.

167 statków.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.3

Więcej statków niż rodzina Ossolińskich wysłała rodzina...

Zamoyskich.

Tęczyńskich.

Firlejów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.4

Trzecie miejsce pod względem liczby wysłanych statków zajęli...

Tęczyńscy.

Firlejowie.

Ossolińscy.

Zamoyscy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracji przedstawiającej port w Gdańsku, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Port w Gdańsku

Wojciech Gerson, Gdańsk w XVII wieku, 1865, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Wskaż zdania prawdziwe.

- Trzech szlachciców kłóci się z kupcem.
- W porcie stoją dwa statki.
- Szlachcic rozmawia z kupcem.
- W tle widoczny jest zamek na wzgórzu.
- W tle jest widoczny żuraw-dźwig portowy.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polska spichlerzem Europy

Przeczytaj uważnie tekst, a następnie wykonaj ćwiczenia.

« Felwiusz Ruggieri

Opis Polski w roku 1565

Szlachta sprzedaje wyłącznie własne zboże, które jest największym bogactwem tego kraju. Spławione do Wisły rzekami do niej wpadającymi, idzie Wisłą do Gdańska, gdzie jest składowane w umyślnie na ten cel zbudowanych spichlerzach w osobnej części miasta, dokąd straż nikomu w nocy wejść nie pozwala. Zboże polskie karmi całe prawie Niderlandy, ale nawet okręty portugalskie i innych krajów przybywają po zboże polskie do Gdańska, gdzie ich czasem 400 i 500 nie bez zadziwienia zobaczysz. Litewskie zboże idzie rzeką Niemen do Morza Bałtyckiego. Prócz zboża Polska dostarcza innym krajom lnu, konopi, skór, miodu, wosku, smoły,[...], bursztynu, drzewa do budowy okrętów, wełny, bydła, koni, owiec i piwa. Z innych krajów sprowadza [...] sukna, płótno, kobierce. Ze Wschodu przywozi się tu drogie kamienie i klejnoty, z Moskwy futra, których nie ma w Polsce lub jest ich za mało, a mieszkańcy potrzebują ich do ochrony przed zimnem lub dla przepychu. Stamtąd pochodzą również ryby solone i suszone, srebro, złoto i mosiądz. Woły sprowadzane są z Mołdawii, wino z Węgier, Moraw, Austrii, trochę też z Włoch i Grecji. Wina francuskie i hiszpańskie przywożone są do Gdańska, gdzie kupuje je szlachta. W Gdańsku handluje się również korzeniami i przyprawami, których szlachta używa w kuchni wielkie ilości. Na wszystko to wydaje bardzo dużo pieniędzy, które ma ze sprzedaży zboża.

Felwiusz Ruggieri, Opis Polski w roku 1565, [w:] Jan Gintel, Cudzoziemcy o Polsce, t. 1, Kraków 1971.

Ćwiczenie 5.1

Wskaż towary, które wywożono z Polski i te, które do niej sprowadzano.

Towary wywożone

Towary sprowadzane

korzenne przyprawy

owce

klejnoty

len

suszone i solone ryby

wino

futra

bursztyn

złoto

drewno

zboże

miód

wełna

srebro

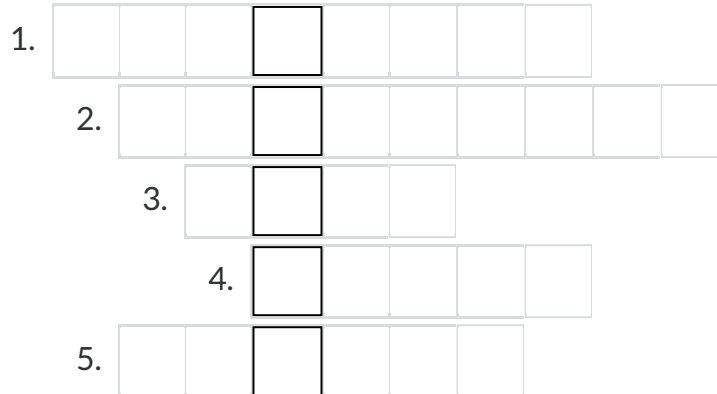
piwo

konie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 5.2

Rozwiąż krzyżówkę.

1. Używane w dużej ilości w staropolskiej kuchni.
2. Tkanina przypominająca dywan, służąca najczęściej do ozdabiania ścian.
3. Sprowadzano je do Polski z Mołdawii.
4. Oprócz Ormian, Niemców i Włochów zajmowali się w Polsce handlem.
5. Rzeka, którą szlachta litewska spławiała zboże na Bałtyk.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 6

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Na przełomie XV i XVI wieku wzrosło w Europie zapotrzebowanie na . W celu zwiększenia zysków z handlu produktami rolnymi szlachta zakładała . W tych dużych majątkach ziemskich pracowali chłopi, którzy byli zobowiązani do odrabiania na rzecz właściciela ziemi. Zboże sławiano , głównie Wisłą, do , gdzie za pośrednictwem kupców szlachta sprzedawała je za granicę. Za uzyskane pieniądze szlachta kupowała towary luksusowe- drogie stroje, azjatyckie przyprawy, wino. zbożem przyczynił się do rozkwitu Gdańska.

folwarki

Gdańska

Handel

pańszczyzny

rzekami

zboże

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Przypomnij, kto pracował w folwarku i jakie prace wykonywał.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób szlachta dostarczała zboże do Gdańska.
3. Powiedz, dlaczego Rzeczpospolitą nazywano *spichlerzem Europy*?

Rzeczpospolita Obojga Narodów

Sejm koronny za panowania Zygmunta II Augusta
Jan Herbut, domena publiczna

Wprowadzenie

Polecenie 1

Przeczytaj tekst, a następnie wykonaj ćwiczenie.

W lipcowe gorące popołudnie ulice Lublina zupełnie się wyludniły. Za to na zamku w największej sali panował ogromny tłok. Na honorowym miejscu, na tronie siedział Zygmunt August, władca dwóch krajów – Polski i Litwy. Na fotelach z wysokimi oparciami przed królem zasiadali możnowładcy z Polski i Litwy, a za nimi stali szlacheccy posłowie. Resztę sali wypełniała służba, wojsko i zwykli gapie, którzy przyszli popatrzeć na niecodzienne wydarzenie. Stojący na środku sali poseł głośno odczytywał z kartki tekst:

„Iż już Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna, ale jedna wspólna Rzeczpospolita, która się z dwóch państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła”.

– Co to znaczy? – spytał jeden z gapiów stojącego przed nim posła.

– Właśnie podpisano unię polsko-litewską – odpowiedział szeptem poseł. – Polska i Litwa połączyły się w jedno państwo, które odtąd będzie nosiło nazwę Rzeczpospolita Obojga Narodów.

Stojący na środku sali poseł długo odczytywał kolejne punkty unii.

„A te rzeczy tu postanowione ani przez króla, ani przez senatorów i posłów nie mogą być wzruszane i odmieniane, ale wiecznymi czasy zachowane być mają”.

Wszyscy zgromadzeni na zamku słuchali w największym skupieniu.

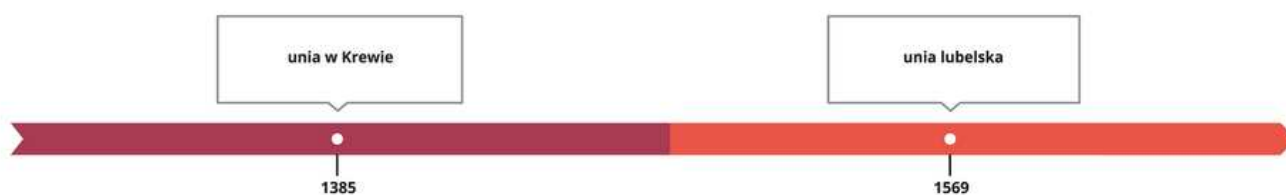
Ćwiczenie 1

Zaznacz zdania prawdziwe.

- Zygmunt August był władcą dwóch krajów – Polski i Litwy.
- Kraj złożony z Polski i Litwy miał nosić nazwę Rzeczpospolita Obojga Narodów.
- Wydarzenia dzieją się na zamku w Krakowie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kiedy to było?

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Polska i Litwa po unii w Krewie

W 1385 roku Polska i Litwa podpisały układ w Krewie. Od tego czasu oba kraje pozostawały w **unii personalnej** – czyli miały wspólnego władcę. Na tronie polskim i litewskim zasiadali władcy wywodzący się z dynastii Jagiellonów. Oba państwa zachowały odrębne urzędy

i instytucje państwowe. Szlachta litewska z zazdrością spoglądała na przywileje szlachty polskiej. Jednak najmożniejsi panowie litewscy niechętni byli ściślejszej unii, ponieważ obawiali się utraty pozycji na Litwie. Oni rządili księstwem, gdy król przebywał w Polsce.

Polecenie 2

W XV wieku oba kraje, Polska i Litwa, leżały między dwoma morzami. Podaj nazwy tych mórz.

Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły

Krystian Chariza i zespół, Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie w okresie panowania Władysława Jagiełły,

Unia lubelska

Król Zygmunt August obawiał się, że po jego bezpotomnej śmierci unia polsko-litewska przestanie istnieć. Dążył więc do zacieśnienia związku obu państw, by był on trwalszy. W tym celu w **1569** roku król zwołał do **Lublina** sejm walny. Przybyli na niego nie tylko polscy posłowie, zaproszono również przedstawicieli Litwy. Wszyscy razem mieli podjąć decyzję o podpisaniu unii ściślejszej łączącej Królestwo Polskie i Wielkie Księstwo Litewskie.

Po długich dyskusjach obie strony zgodziły się na podpisanie aktu **unii lubelskiej**. Z dwóch krajów, Polski i Litwy, utworzono jedno nowe państwo, które nazwano **Rzeczpospolitą Obojga Narodów**.

Polecenie 3

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Swoje wyobrażenie na temat podpisania unii lubelskiej uwiecznił na obrazie namalowanym w XIX wieku polski malarz historyczny Jan Matejko

Jan Matejko, Unia Lubelska, 1869, olej na płótnie, domena publiczna

Ćwiczenie 2

Jan Matejko namalował swój obraz w 1869 roku. Malarz nie wybrał tej daty przypadkowo. Była to bowiem...

- pięćsetna rocznica małżeństwa wielkiego księcia litewskiego Władysława Jagiełły z królową Polski Jadwigą.
- pięćsetna rocznica bitwy pod Grunwaldem, podczas której Polacy i Litwini walczyli razem przeciwko Krzyżakom.
- trzechsetna rocznica podpisania unii lubelskiej.
- dziewięćsetna rocznica chrztu Polski.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Postanowienia unii lubelskiej

Na czele Rzeczypospolitej Obojga Narodów miał stać jeden **wspólny władca**, powoływany przez Polaków i Litwinów. Król Polski był jednocześnie Wielkim Księciem Litewskim. Oba kraje miały mieć też wspólny **sejm**, czyli najwyższy organ władzy. Posłów na sejm wybierały sejmiki w Koronie i na Litwie. Wspólnie miała też być prowadzona **polityka zagraniczna**. Wprowadzono wspólną **monetę**.

Litwa i Polska zachowały wiele odrębności. Przede wszystkim posiadały **osobne armie**, utrzymywane przez osobne **skarby**. Do skarbu polskiego (zwanego koronnym) wpływały podatki zbierane w Polsce, do skarbu litewskiego – pieniądze z podatków litewskich. Pozostawiono również osobne **urzędy centralne**, czyli w skład senatu wchodziłi urzędnicy koronni i litewscy.

Akt unii lubelskiej podpisany i opieczetowany przez przedstawicieli Polski i Litwy
Archiwum Główne Akt Dawnych, domena publiczna

Polecenie 4

Oto fragment aktu unii lubelskiej. Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenia.

“ Volumina Legum

I już Korona i Wielkie Księstwo Litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, ale jedna wspólna Rzeczpospolita, która się z dwóch państw i narodów w jeden lud zniosła i społa. A temu obojemu

narodowi, żeby już wiecznymi czasy jedna głowa, jeden pan i jeden król wspólny rozkazywał, który wspólnymi głosami od Polaków i od Litwy ma być obrany, a miejsce jego obierania w Polsce. A po obraniu ma być koronowany w Krakowie. A obraniu króla brak którejkolwiek ze stron przeszkadzać nie będzie, ponieważ wszystkie stany Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego na obieranie króla wzywane być mają. Sejmy te oba narody mają zawsze mieć wspólne.

Volumina Legum.

Ćwiczenie 3.1

Wskaż zdania prawdziwe.

Króla mają wspólnie wybierać Polacy i Litwini.

Król ma być wybierany na Litwie.

Polska i Litwa mają mieć jednego wspólnego władcę.

Litwini mają mieć osobny sejm.

Litwa i Polska są jednym krajem o nazwie Rzeczpospolita Obojga Narodów.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.2

Uporządkuj postanowienia unii lubelskiej.

Wspólne

polityka zagraniczna

moneta

król

urzędy

skarb

sejm

wojsko

Odrębne

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3.3

Uzupełnij zdania na podstawie fragmentu unii lubelskiej.

Litwa i Polska miały osobne [] z osobnymi dowódcami hetmanem wielkim koronnym i hetmanem wielkim litewskim.

Oba kraje miały wspólną [].

[] Polski był jednocześnie władcą Litwy.

Na Litwie zachowane zostały osobne [].

Rzeczpospolita prowadziła wspólną [].

Na Litwie nie było osobnego [].

politykę zagraniczną

sejmu

monetę

Król

urzędy

armie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Sejm w Lublinie odbył się na zamku zbudowanym w XIV wieku, w czasach Kazimierza Wielkiego. Początkowo była to budowla obronna. W XVI wieku, na polecenie Zygmunta Starego, przebudowana została przez włoskich architektów na okazałą renesansową rezydencję królewską. Dzięki temu można było w jego murach organizować sejmy i zjazdy szlacheckie. Do dziś zamek stanowi wspaniały zabytek i zajmuje ważne miejsce w polskiej i litewskiej historii.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Zamek w Lublinie

Katarzyna Czerlunczakiewicz, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Jakie elementy zamku wskazują, że była to rezydencja, a nie budowla obronna?

- wysokie baszty obronne
- brak murów obronnych otaczających zamek
- fosa wypełniona wodą

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rzeczpospolita Obojga Narodów

Unia podpisana w Lublinie w 1569 roku doprowadziła do utworzenia Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W wyniku połączenia Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego powstał jeden z największych terytorialnie krajów w Europie. W państwie tym mieszkało wiele narodów (między innymi: Polacy, Litwini, Rusini, Kozacy, Żydzi) i wyznawano różne religie. Sprzyjało to rozwojowi kultury, ale rodziło też wiele problemów. Unia była niespotykanym wówczas przykładem, że dwa kraje mogą się porozumieć

i zjednoczyć w pokojowy sposób. Przetrwała ponad dwieście lat i na trwałe wpisała się do historii obu państw.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Olek Remesz, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 5

Uzupełnij tekst, przeciągając wyrazy w odpowiednie miejsca.

Herb Obojga powstał w wyniku połączenia herbu i herbu . Symbolem Polski jest w koronie. Symbolem Litwy jest , przedstawiająca z tarczą i na białym .

Narodów

koniu

Pogoń

Rzeczypospolitej

Litwy

jeźdźca

mieczem

Orzeł Biały

Polski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 6

Ułóż w kolejności chronologicznej wydarzenia związane z panowaniem dynastii Jagiellonów. Zacznij od najstarszego wydarzenia.

Unia w Krewie.

Odzyskanie Pomorza Gdańskiego.

Panowanie Zygmunta Starego.

Bitwa pod Grunwaldem.

Unia lubelska.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W roku podczas sejmku w Polacy i Litwini podpisali unię. Z dwóch odrębnych państw Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego powstało jedno państwo - . Państwo to było jednym z największych w Europie. Przetrwało ponad 200 lat.

Rzeczpospolita Obojga Narodów

1569

Lublinie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Oblicz, ile lat upłynęło od zawarcia unii w Krewie do podpisania unii w Lublinie.
2. Wyjaśnij, co zmieniło się w związku Polski z Litwą po podpisaniu unii lubelskiej.

Wprowadzenie

Francuz podróżujący po Polsce w XVI wieku tak pisał o stosunku Polaków do króla:

„ Jehan Choisyen

Elekcja Henryka Walezkiego

Podkreślić należy posłuszeństwo i wierność Polaków wobec prawnie obranych królów. Chociaż przysługuje im prawo wyboru króla, to zawsze dotychczas wybierali synów królów panujących. Nie wydaje mi się, żeby wśród innych narodów można było spotkać się z podobnym przykładem. Rząd państwa polskiego jest czymś w rodzaju republiki, w której królowie nie mogą obalić tego, co raz zgodnie przez sejm zostało uchwalone. Jednakże nawet jeżeli król polski źle rządzi, to w ciągu ostatnich pięciu wieków nie zaszedł

wypadek, jak to ma miejsce w innych krajach, buntu przeciwko królowi, poza jednym wyjątkiem. Co więcej, chociaż mieli sposobność zemsty na całym rodzie wypędzonego króla, to nie tylko tego nie zrobili, ale nawet wybrali brata tego, którego wypędzili. Gdy król Ludwik Węgierski, który pochodził z domu andegaweńskiego, zmarł bez męskiego potomka, Polacy po jego śmierci, chociaż mieli możliwość wyboru kogo innego, wzięli sobie za króla córkę wspomnianego Ludwika Jadwigę, która następnie poślubiła Jagiełłę, wielkiego księcia litewskiego. Uznawali więc prawo wielkości i autorytetu i nigdy go nie nadużyli. Przeciwnie, słuchali swych królów za życia, szanowali ich i czcili po śmierci. Nie ma chyba drugiego narodu na świecie, który by tak niezłomie i w ciągu tak długiego czasu trwał w miłości i przywiązaniu do dynastii tych, którzy sprawowali nad nim rządy.

Jehan Choisy, Elekcja Henryka Walezego, [w:] Jan Gintel, Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie, t. 1, Kraków 1971, s. 159–160.

Ćwiczenie 1.1

Ułóż w kolejności chronologicznej nazwy dynastii panujących w Polsce.

Piastowie

Jagiellonowie

Andegawenowie

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 1.2

Przyporządkuj królów do odpowiednich dynastii.

Andegawenowie

Jagiellonowie

Piastowie

Bolesław Chrobry

Zygmunt August

Ludwik Węgierski

Jadwiga

Kazimierz Wielki

Zygmunt Stary

Władysław Jagiełło

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kiedy to było?

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Szlachta wybiera króla

Zygmunt August

Jan Matejko, domena publiczna

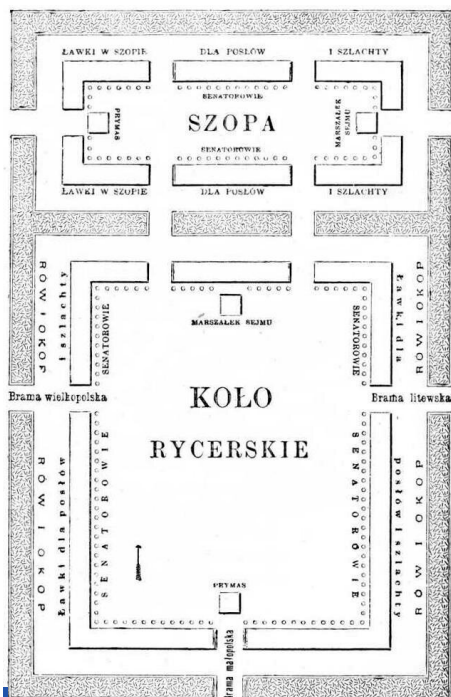
W **1572** roku umarł bezpotomnie król Zygmunt August. Był on ostatnim przedstawicielem dynastii Jagiellonów na polskim tronie. Król nie pozostawił dziedzica, ani nie wskazał następcy, dlatego szlachta musiała zdecydować, kto ma zostać nowym królem. Na zwołanym zaraz po śmierci króla sejmie szlachta z Polski i Litwy podjęła decyzję, że sama wybierze nowego monarchę. Postanowiono, że każdy szlachcic ma prawo oddać głos na swojego kandydata pod warunkiem, że osobiście przybędzie na elekcję, czyli wybory. Taki sposób wyboru króla nazwano **wolną elekcją**. Wszystkie elekcje przeprowadzano na polu elekcyjnym niedaleko Warszawy. Wolna elekcja była jednym z najważniejszych praw szlacheckich.

Ciekawostka

W Rzeczypospolitej mieszkało kilkaset tysięcy szlachty. Jednak na elekcję przyjeżdżało jej najczęściej od kilku do kilkunastu tysięcy. Dla wielu szlachciców kilkutygodniowy wyjazd był zbyt dużym wydatkiem, dlatego woleli zostać w domu. Przyjeżdżała szlachta bardzo bogata lub ta, która mieszkała niedaleko od Warszawy.

Pole elekcyjne

Króla szlachta wybierała na specjalnie wyznaczonym do tego polu niedaleko Warszawy. Pole to otoczone zostało wałem ziemnym, a wejścia na nie strzegły straże. Pilnowały one, aby nikt nie wchodził z bronią palną. Wewnątrz pola, wzdłuż wałów, szlachta ustawiała się w odpowiednim porządku – każde województwo miało swoje wyznaczone miejsce. W osobnej części pola budowano specjalne drewniane

Pole elekcyjne
1900, domena publiczna

pomieszczenie – szopę senatorską. Obradowali w niej senatorowie, którzy słuchali przemówień i propozycji posłów reprezentujących kandydatów do tronu Rzeczypospolitej (kandydaci nie przyjeżdżali osobiście). Po wysłuchaniu wszystkich posłów prymas, w asyście innych senatorów, obchodził całe pole. Pytał o zdanie szlachtę z poszczególnych województw i spisywał liczbę głosów oddanych na każdego kandydata. Na koniec prymas, jako najważniejszy senator, ogłaszał, który kandydat uzyskał najwięcej głosów i został wybrany na króla.

Polecenie 1

Przyjrzy się planowi pola elekcyjnego i obrazowi przedstawiającemu wybory króla. Wskaż na ilustracjach cechy charakterystyczne pola elekcyjnego:

- wał ziemny,
- szopę senatorską,
- miejsce dla posłów,
- wejścia na pole elekcyjne.

Elekcja 1764

Bernardo Bellotto, Elekcja 1764, domena publiczna

Pierwsza wolna elekcja

O tron Rzeczypospolitej ubiegało się wielu władców z innych krajów. Przysłali oni do Warszawy swoich przedstawicieli, którzy starali się zdobyć poparcie i głosy szlachty dla swoich kandydatów. Po wielu burzliwych dyskusjach w **1573** roku szlachta zebrana na polu elekcyjnym wybrała na króla kandydata z Francji (brata króla francuskiego Karola IX) księcia **Henryka Walezego**, po którego udało się do Paryża polskie poselstwo.

Henryk Walezy

Jan Matejko, domena publiczna

Polecenie 2

Przyjrzyj się scenie przybycia polskiego poselstwa do Henryka Walezego, namalowanej w XIX wieku.

Wskaż na obrazie nowo wybranego władcę i polskich szlachciców. Po czym można ich poznać? Co ich wyróżnia?

Polskie poselstwo u Henryka Walezego

Teodor Axentowicz, Polskie poselstwo u Henryka Walezego, ok. 1910, domena publiczna

Polecenie 3

Na obrazie możesz zobaczyć, jak elekcję Henryka wyobrażał sobie trzysta lat później malarz Jan Matejko. Opisz atmosferę panującą w czasie obrad.

Potęga Rzeczypospolitej u zenitu. Złota wolność. Elekcja R.P. 1573

Jan Matejko, Potęga Rzeczypospolitej u zenitu. Złota wolność. Elekcja R.P. 1573, 1889, Olej na płótnie, Zamek Królewski w Warszawie, domena publiczna

Artykuły henrykowskie

Król we Francji miał większą władzę niż król w Rzeczypospolitej, którego ograniczały przywileje szlacheckie. Dlatego część szlachty uważała, że należy zobowiązać nowo wybranego króla do przestrzegania polskiego prawa i przywilejów szlacheckich. W tym celu spisano specjalny dokument. Zawierał on najważniejsze prawa i przywileje obowiązujące w Rzeczypospolitej, których dotrzymania musiał zaprzysiąc przed koronacją każdy elekcyjny władca. Znalazł się tam również punkt, według którego szlachta mogła wypowiedzieć królowi posłuszeństwo, jeśli ten będzie łamał prawo. Zbiór ten nazwano **Artykułami henrykowskimi**, od imienia pierwszego władcy elekcyjnego.

Polecenie 4

Przeczytaj kilka postanowień Artykułów henrykowskich, do przestrzegania których zobowiązywał się przyszły król, a następnie wykonaj ćwiczenie.

” Artykuły henrykowskie

Nie mamy mianować ani obierać [wybierać] króla na państwo, sukcesora [następcy] naszego wsadzać. A to dlatego, aby [...] wolne wybieranie króla zostawało wszem Stanom Koronnym.

O wojnie albo ruszeniu pospolitym nic zaczynać nie mamy, bez pozwolenia sejmu wszech stanów.

Sejm walny koronny we dwie lecie [co dwa lata] najdalej ma być składan [zwoływany], a gdzieby to była pilna a gwałtowna potrzeba Rzeczypospolitej, wtedy [...] go składać [zwoływać] będziemy.

Podatków [...] postanawiać nie mamy, bez dozwolenia wszech stanów na sejmie walnym.

Artykuły henrykowskie, [w:] , Volumina legum II, Warszawa 1733, s. 897–901.

Ćwiczenie 2

Wskaż zdania prawdziwe.

- Tron polski był tronem dziedzicznym.
- Król zobowiązany był zwoływać sejm co dwa lata.
- Król nie mógł nakładać podatków bez zgody sejmu.
- Król nie mógł zaczynać wojny bez zgody sejmu.
- W pilnych i nagłych sprawach król nie mógł zwołać sejmu.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ciekawostka

Poselstwo polskie do Francji

Po wyborze Henryka do Francji udało się poselstwo złożone z przedstawicieli senatu Rzeczypospolitej. Senatorów przyjęto w Paryżu z wielkimi honorami. Polacy imponowali Francuzom znajomością języków i wykształceniem.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Przyjęcie poselstwa polskiego w Paryżu

Antoine Caron, Przyjęcie poselstwa polskiego w Paryżu, ok. 1580, domena publiczna

Ćwiczenie 3

We Francji rozrywkami dworskimi były:

zawody sportowe

słuchanie muzyki

walki gladiatorów

spacery po ogrodach pałacowych

taniec

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ucieczka Henryka Walezego

Na początku **1574** roku Henryk Walezey przybył do Krakowa, gdzie został koronowany. Jednak kilka miesięcy później dowiedział się o śmierci swojego brata, króla Francji Karola IX. Postanowił wówczas, w tajemnicy przed Polakami, opuścić Kraków i wrócić do Francji, gdzie odziedziczył tron po zmarłym bracie i został królem. O jego planach wiedziało tylko kilku zaufanych towarzyszy. Henryk wraz z nimi wymknął się w nocy z zamku na Wawelu i ruszył w kierunku granicy. W momencie, kiedy ją przekraczał, dogonił go pościg urządzony przez polskich senatorów. Prosili oni króla, aby nie wyjeżdżał z kraju i nie opuszczał swoich poddanych. Ten obiecał jedynie, że wróci, gdy tylko załatwi wszystkie sprawy we Francji. Jak się miało okazać, do Polski nie wrócił już nigdy.

Polecenie 6

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Ucieczka Henryka Walezego z Polski

Artur Grottger, Ucieczka Henryka Walezego z Polski, 1860, domena publiczna

Ćwiczenie 4

Zaznacz zdania, które odpowiadają przedstawionemu przez malarza nastrojowi.

- Król i jego towarzysze wyglądają tak, jakby mieli zamiar zejść za chwilę z koni i podziwiać przyrodę.
- Podróżni jadą spokojnie, nikt ich nie niepokoi.
- Król i jego towarzysze spieszą się.
- Jeźdźcy są zaniepokojeni.
- Uciekinierzy rozglądają się, czy ktoś ich nie ściga.

Stefan Batory – kolejny król elekcyjny

Stefan Batory

Jan Matejko, domena publiczna

Po ucieczce Henryka do Francji szlachta miała nadzieję, że powróci on do Rzeczypospolitej. Po ponad roku oczekiwania zdecydowano jednak przeprowadzić drugą elekcję. Szlachta okrzyknęła królem Polski **Annę Jagiellonkę**, siostrę króla Zygmunta Augusta. Jednocześnie wysłano poselstwo na Węgry do księcia Siedmiogrodu **Stefana Batorego**, ofiarowując mu koronę Rzeczypospolitej pod warunkiem poślubienia Anny Jagiellonki. Batory szybko zdecydował się na ślub, mimo że Anna miała już 53 lata i była od niego o dziesięć lat starsza. Na początku **1576** roku Batory przybył do Krakowa na koronację.

Ćwiczenie 5

Na ilustracji przedstawiono Stefana Batorego i jego żonę Annę Jagiellonkę. Nad postaciami widnieją trzy herby – przyporządkuj do nich podpisy.

herb Litwy – Pogoń

herb Siedmiogrodu – Trzy Zęby

herb Polski – Orzeł Biały

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Wolna elekcja groźna dla państwa?

Wprawdzie wolna elekcja miała dać szlachcie możliwość wyboru na króla najlepszego kandydata, okazało się jednak, że niosła z sobą wiele niebezpieczeństw. Okres bezkrólewia był groźny dla państwa, ponieważ brak władcy mogli wykorzystać sąsiedzi, rozpoczynając w tym czasie wojnę. Ale niebezpieczny mógł być również sam wybór nowego króla. Zdarzało się w późniejszych latach, że szlachta wybierała kilku kandydatów, co prowadziło do wojen domowych. Władzę zdobywał wówczas najsilniejszy z kandydatów.

Ćwiczenie 6

Wskaż dobre i złe strony wolnej elekcji oraz władzy dziedzicznej.

Wolna elekcja – złe strony

Groźba podwójnej elekcji i wybuchu wojny domowej.

Większy wpływ społeczeństwa na władzę.

Wolna elekcja – dobre strony

Brak wpływu obywateli na wybór władcy.

Jasne zasady dziedziczenia tronu.

Władza dziedziczna króla – złe strony

Królem może zostać osoba nieodpowiednia tylko dlatego, że jest najstarszym synem.

Wybór najlepszego kandydata.

Władza dziedziczna króla – dobre strony

Zagrożenie kraju w czasie bezkrólewia.

Brak okresu bezkrólewia.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 7

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Po śmierci Zygmunta Augusta szlachta postanowiła sama wybierać nowego króla podczas . Polegała ona na tym, że każdy miał prawo brać udział w wyborze nowego króla. Elekcje organizowano na polach pod . Nowo wybrany monarcha musiał złożyć przysięgę zachowania najważniejszych Rzeczypospolitej zapisanych w . Pierwsi królowie elekcyjni to i Stefan Batory.

praw

Artykułach henrykowskich

wolnej elekcji

Henryk Walezy

Warszawą

szlachcic

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Opowiedz, czym była wolna elekcja i jak przebiegała.
2. Przedstaw wady i zalety wolnej elekcji.
3. Obecnie w Polsce głową państwa jest prezydent. Czy dobrze byłoby, gdyby prezydentem zostawał zawsze najstarszy syn poprzedniego prezydenta? Uzasadnij swoją opinię na ten temat.

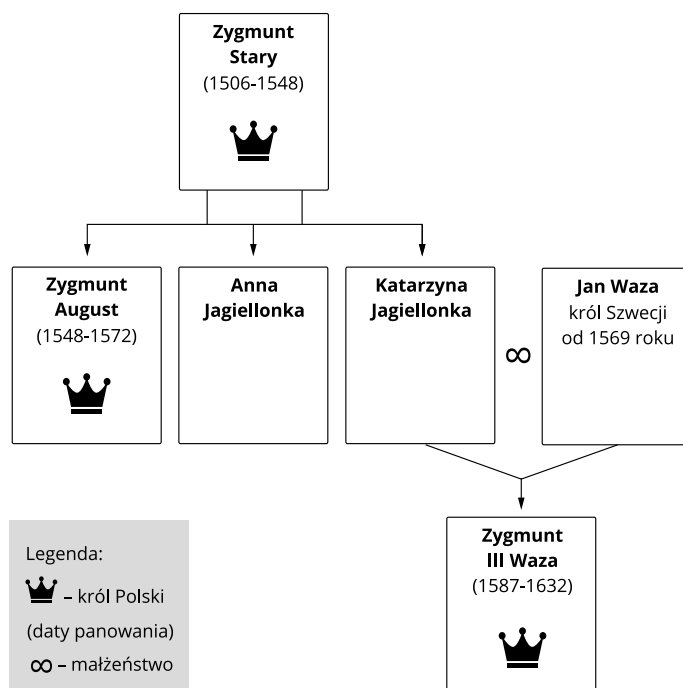

Rzeczpospolita i Szwecja w XVI wieku

Na początku XVI wieku Polska i Szwecja nie miały wspólnej granicy, dlatego ich kontakty nie były zbyt intensywne. Jednak gdy w drugiej połowie XVI wieku nad Bałtykiem wybuchła wojna o bogatą krainę zwaną **Inflantami** (dzisiejszą Łotwę i Estonię), Polska i Litwa zaczęły zwracać coraz większą uwagę na Szwecję. Ostatniego polskiego króla z dynastii Jagiellonów, Zygmunta Augusta, i króla szwedzkiego połączył wówczas wspólny cel. Oba obawiali się wzmocnienia Księstwa Moskiewskiego, które próbowało zdobyć dostęp do Morza Bałtyckiego i zająć Inflanty. Ostatecznie wojna o tę prowincję zakończyła się porażką cara moskiewskiego Iwana Groźnego. Północną część Inflant (Estonię) zajęli Szwedzi. Część południową przejęła Rzeczpospolita. Oba kraje uzyskały wówczas granicę lądową. Efektem współdziałania Szwecji i Rzeczypospolitej było zawarte wówczas małżeństwo królewicza szwedzkiego Jana Wazy z Katarzyną Jagiellonką, córką króla polskiego Zygmunta Starego.

Polecenie 1

Przyjrzyj się drzewu genealogicznemu Zygmunta III Wazy, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Drzewo genealogiczne Zygmunta III Wazy

Contentplus.pl sp. z o.o., Drzewo genealogiczne Zygmunta III Wazy, licencja: CC BY 3.0

Ćwiczenie 1

Wskaż zdania prawdziwe.

- Jan Waza, królewicz szwedzki, poślubił Katarzynę Jagiellonkę.
- Zygmunt III Waza, król polski i szwedzki, był synem Jana Wazy i Katarzyny Jagiellonki.
- Zygmunt August był bratem Katarzyny Jagiellonki.
- Anna Jagiellonka była siostrą Zygmunta III Wazy.
- Zygmunt Stary był dziadkiem Zygmunta III Wazy.
- Katarzyna Jagiellonka była córką Zygmunta Starego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 2

Przyjrzyj się mapom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Tereny Rzeczypospolitej zajęte przez Rosję w latach 1570-1577

Krystian Chariza i zespół, Tereny Rzeczypospolitej zajęte przez Rosję w latach 1570-1577,

Ziemie zajęte przez Rzeczpospolitą po wojnach o Inflanty

Krystian Chariza i zespół, Ziemie zajęte przez Rzeczpospolitą po wojnach o Inflanty,

Ćwiczenie 2

Wskaż zdania prawdziwe.

- Miasto Ryga leżało w granicach Rzeczypospolitej.
- Moskwa miała dostęp do Morza Bałtyckiego.
- Rzeczpospolita i Szwecja miały wspólną granicę lądową.
- Polska i Szwecja leżały nad Morzem Bałtyckim.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kiedy to było?

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Zygmunt III Waza królem Rzeczypospolitej

Kolumna Zygmunta

Alina Zienowicz, Kolumna Zygmunta, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

W **1587** roku, po śmierci Stefana Batorego, podczas trzeciej wolnej elekcji królem obrano królewicza szwedzkiego **Zygmunta III** z dynastii Wazów. Dla szlachty ważne było pokrewieństwo młodego króla z Jagiellonami. Matka Zygmunta III była siostrą Zygmunta Augusta. Wybór szwedzkiego królewicza miał na celu zacieśnienie związków między Polską, Litwą i Szwecją. Po śmierci ojca, przebywający na stałe w Krakowie, Zygmunt udał się na krótko do swojej ojczyzny i koronował na króla Szwecji. Jednak nie był on popularny wśród szwedzkich poddanych. Po powrocie Zygmunta do Polski w Szwecji

w jego imieniu rządził królewski stryj książę Karol. Wkrótce okazało się, że książę ma ochotę zdobyć tron dla siebie. W 1599 roku sejm szwedzki zdetronizował (pozbawił tronu) Zygmunta III, a nowym królem został Karol IX.

Ćwiczenie 3

Wskaż właściwe dokończenie zdania. Kolumna Zygmunta znajduje się...

na jednym z placów w Sztokholmie, stolicy Szwecji.

na Rynku we Wrocławiu.

na Placu Zamkowym w Warszawie.

na Wawelu w Krakowie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W Warszawie król zamieszkał w dawnej siedzibie książąt mazowieckich, którą na jego rozkaz przebudowano. Zamek Królewski był nie tylko siedzibą władców, ale odbywały się tu też obrady sejmów. Miasto rozrastało się i piękniało. Mieszkał tu król, odbywały się sejmy i wolne elekcje.

Warszawa, Zamek Królewski

Alina Zienowicz, Warszawa, Zamek Królewski, Fotografia, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Wazowie na polskim tronie

Zygmunt III nie pogodził się nigdy z utratą szwedzkiej korony. On, jak i jego dwaj synowie **Władysław IV** i **Jan Kazimierz**, rządili Rzeczpospolitą w latach 1587-1668. Przez cały czas swego panowania starali się odzyskać szwedzki tron. Uważali się za prawowitych królów Szwecji. Szwedzi jednak nie chcieli powrotu polskich Wazów, dlatego między Rzeczpospolitą a Szwecją wybuchały konflikty. Szczególnie ważny dla obu państw był spór o kontrolę nad portami bałtyckimi. Odbywający się w nich handel pozwalał na czerpanie ogromnych zysków. Zyski te mogło zagarnąć państwo, które miało przewagę na Morzu Bałtyckim.

Portret konny króla Zygmunta III Wazy

Peter Paul Rubens, Portret konny króla Zygmunta III Wazy, ok. 1624, Olej na płótnie, Nationalmuseum, domena publiczna

Zygmunt III Waza

1566–1632

Król szwedzki, polski, wielki książę litewski. Syn Jana Wazy i Katarzyny Jagiellonki. W Szwecji został zdetronizowany i pozbawiony władzy na rzecz swego stryja Karola IX. Zygmunt nigdy nie uznał tego aktu i do końca życia używał tytułu króla

szwedzkiego, który przejęli jego synowie. Był najdłużej panującym w Polsce władcą elekcyjnym (1587–1632).

Władysław IV Waza

Peter Paul Rubens, Władysław IV Waza, 1624, Olej na płótnie, Zamek na Wawelu, domena publiczna

Władysław IV Waza

1595–1648

Najstarszy syn Zygmunta III Wazy, wybrany na tron polski po śmierci swego ojca w 1632 roku. Na okres jego panowania przypadły (jeśli nie liczyć krótkiej wojny z Moskwą w latach 1632–1634) długie lata pokoju, dlatego jego rządy były wspominane później przez szlachtę jako bardzo szczęśliwe. Król dbał o rozwój kultury i sztuki. Był zakochany w muzyce, miał wspaniałą zespół operowy. Zmarł w 1648 roku. Jego jedyny syn zmarł jeszcze jako dziecko.

Jan Kazimierz Waza

Daniel Schultz, Jan Kazimierz Waza, ok. 1660, Olej na płótnie, domena publiczna

Jan Kazimierz Waza

1609–1672

Drugi z synów Zygmunta III. Został wybrany na króla przez szlachtę po śmierci starszego brata Władysława IV. Nie rządził jednak tak szczęśliwie, jak brat. Na okres jego panowania przypadło wielkie powstanie Kozaków na Ukrainie, wojny z Moskwą i ze Szwecją. Do tego doszły zamieszki wewnętrzne. Ciągłe wojny doprowadziły kraj do ogromnego zniszczenia. Nie może więc dziwić, że Jan Kazimierz nie był wśród szlachty popularnym królem. W 1668 roku abdykował (zrzekł się tronu) i wyjechał do Francji, gdzie zmarł w 1672 roku.

Ciekawostka

Na początku XVII wieku wojnę w Inflantach rozpoczęli Szwedzi. Karol IX próbował zdobyć największe miasto Inflant – Rygę. Został jednak pokonany przez wojska Rzeczypospolitej, dowodzone przez znakomitego litewskiego wodza **Jana Karola Chodkiewicza** w bitwie pod **Kircholmem** w **1605** roku. Było to jedno z najwspanialszych zwycięstw wojsk Rzeczypospolitej w dziejach. Hetman Chodkiewicz miał do dyspozycji zaledwie 3600 żołnierzy, gdy siły szwedzkie, dowodzone przez Karola IX, liczyły około 11 tysięcy ludzi. Straty szwedzkie były ogromne, dochodziły do 9 tysięcy zabitych. Sam król szwedzki miał i tak wiele

szczęścia, ponieważ uniknął niewoli. Na zwycięstwo złożyły się zdolności litewskiego dowódcy i znakomite wyszkolenie armii, jaką miała Rzeczpospolita.

Jan Karol Chodkiewicz
domena publiczna

Potop szwedzki

Do największej wojny doszło w latach **1655–1660**. Wówczas Szwedzi najechali –”zalali wojskami” – Rzeczpospolitą. Najazd ten znany jest w historii pod nazwą **potopu szwedzkiego**. Ówczesny władca Szwecji Karol X Gustaw chciał zmusić Jana Kazimierza do zrzeczenia się tytułu króla szwedzkiego.

Potężne armie szwedzkie w 1655 roku wkroczyły do osłabionej wieloletnimi wojnami (z Kozakami, Tatarami i Moskwą) Rzeczypospolitej. Szlachta, zniechęcona do Jana Kazimierza i jego rządów, początkowo masowo poddawała się Szwedom. W ten sposób Szwedzi zajęli prawie cały obszar Rzeczypospolitej. Osamotniony Jan Kazimierz musiał uciekać z kraju na Śląsk.

Polecenie 3

- Odczytaj nazwę morza, nad którym leżały Rzeczpospolita i Szwecja.
- Odczytaj nazwy trzech portów bałtyckich.
- Wskaż kierunki, z których Szwedzi zaatakowali Rzeczpospolitą.
- Odczytaj nazwy miast zdobytych przez Szwedów.
- Wskaż na mapie Śląsk i powiedz, czy znajdował się w granicach Rzeczypospolitej.

Rzeczpospolita w pierwszej połowie XVII wieku i potop szwedzki

Krystian Chariza i zespół,

Ćwiczenie 4

Przyjrzyj się mapie i zaznacz te ziemie, które zostały zajęte przez Szwedów w czasie potopu.

Śląsk

Mazowsze

Wielkopolska

Pomorze (Prusy Królewskie)

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Obrona klasztoru na Jasnej Górze

Przełomowy momentem okazała się próba zdobycia przez Szwedów klasztoru na **Jasnej Górze** koło Częstochowy (listopad-grudzień 1655 roku). Było to bardzo ważne miejsce dla Polaków i cel pielgrzymek do przechowywanego tam wizerunku Matki Boskiej. Odwagą wykazał się ojciec **Augustyn Kordecki**, który przez sześć tygodni kierował obroną klasztoru. Ostatecznie Szwedzi klasztoru nie zdobyli.

Polecenie 4

Opisz sytuację przedstawioną na obrazie.

Obrona Jasnej Góry 1655

January Suchodolski, Obrona Jasnej Góry 1655, domena publiczna

Ciekawostka

Jasna Góra była nie tylko klasztorem, ale i nowoczesną twierdzą, jedną z najważniejszych na granicy Polski i Śląska. Zbudowana była według najnowocześniejszych założeń obronnych. Posiadała na rogach cztery bastiony, na których umieszczono silną artylerię. Fortecy pilnowała silna załoga, wzmocniona okoliczną szlachtą i mieszczanami. Zdobycie takiej twierdzy było bardzo trudne i wymagało długiego oblężenia.

Obrona Rzeczypospolitej

Oblężenie Jasnej Góry nie miało znaczenia dla losów wojny, jednak wywołało oburzenie w społeczeństwie polskim. Dodatkowo rabunki wojsk szwedzkich sprawiły, że szlachta szybko zrozumiała swój błąd. Jan Kazimierz wrócił do kraju, a cała ludność Rzeczypospolitej – ze **Stefanem Czarnieckim** na czele – porwała się do walki z najeźdźcami. Walki trwały kilka lat, ale w końcu Szwedzi zostali zmuszeni do

opuszczenia ziem polskich i litewskich. W **1660** roku podpisano pokój w **Oliwie**. Inflanty przypadły Szwedom, a Jan Kazimierz zrzekł się pretensji do tronu szwedzkiego, ale mógł do końca życia tytułować się królem szwedzkim. Szwecja obiecała dotrzymać wolności handlu na Bałtyku. Pokój ten ostatecznie zakończył wojny między Rzeczpospolitą a Szwedami.

Polecenie 5

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia:

- Opisz zachowanie szwedzkich żołnierzy na zajętych terenach Rzeczypospolitej.
- Wymień przestępstwa popełnione przez Szwedów.

” Andrzej Kazimierz Cebrowski

Roczniki miasta Łowicza pisane w latach 1648-- -1659

Najpierw część żołnierzy szwedzkich, która została się do obrony zamku i miasta, gdy król [król szwedzki Karol X Gustaw] z wojskiem dalej po całym królestwie grasował, zajęła prawie wszystkie domy. Musieliśmy, choć niechętnie, żywić ich i konie. Broń wszystkim odebrali, niektórych wypędzili z domów, innym zabrali wszystkie sprzęty i co miesiąc brali z każdego domu podatki nie do zniesienia [...]. Nie szczydzili i świątyń, najpierw całkiem zburzyli klasztor bonifratrów [...], potem zrównali z ziemią kościół św. Jana Chrzciciela [...], zabrali szaty kościelne, kielichy, krzyże, świeczniki itp. [...] Z organów powyrywali piszczalki, ludzi przebywających w kościele pobili i ograbili, wreszcie pół miasta spalili.

Andrzej Kazimierz Cebrowski, Roczniki miasta Łowicza pisane w latach 1648–1659, [w:] Marek Ferenc, Epoka nowożytna. Teksty źródłowe. Tematy lekcji i zagadnienia do historii w szkole średniej, Kraków 2001, s. 129–130.

Portret Stefana Czarnieckiego z XVII wieku. Wojsko polskie było znacznie gorzej uzbrojone niż szwedzka armia, dlatego nie miało dużych szans w bezpośrednim

starciu. Czarniecki zdecydował się na tzw. wojnę szarpaną, czyli atakowanie małych oddziałów wroga z zaskoczenia.

Stefan Czarniecki

Maciej Szczepańczyk, Stefan Czarniecki, XVII w., Fotografia, Muzeum Lubelskie, domena publiczna

Skutki potopu

Skutki kilkuletniej wojny ze Szwecją były dla Rzeczypospolitej bardzo dotkliwe. Szwedzi rabowali wszystko, co tylko zdołali przetransportować do swojego kraju: meble, stroje, kosztowności, broń, obrazy. Rabowano i niszczone miasta, rezydencje magnackie, dwory, folwarki i wsie. Głód i choroby przyczyniły się do spadku liczby ludności. Rzeczpospolita długie lata podnosiła się ze zniszczeń.

Zamek w Ujeździe został zniszczony podczas potopu szwedzkiego

Agnieszka Kwiecień, Ujazd, zespół zamku Krzyżtopór, XVII w. Dziedziniec, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ciekawostka

Szwedzi zrabowane dobra transportowali rzekami. Część przewożonych skarbów wpadała do wody. Ostatnio w Warszawie, kiedy opadła woda w Wiśle, ukazały się rzeźby zrabowane przez Szwedów.

Podsumowanie

Ćwiczenie 5

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

W czasie trzeciej wolnej elekcji szlachta wybrała królem [] ze szwedzkiej dynastii []. W XVII wieku doszło do wielu konfliktów ze Szwecją z powodu dążenia przez polskich Wazów do odzyskania tronu w [] i rywalizacji o panowanie nad []. Największą wojną ze Szwecją był tzw. []. [] zajęli większość ziem Rzeczypospolitej. Ostatecznie pokój w [] w 1660 roku zakończył długotrwały konflikt.

Szwecji

Zygmunta III

Szwedzi

potop

Wazów

Oliwie

Bałtykiem

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Opowiedz o przyczynach wojen Rzeczypospolitej ze Szwecją w XVII wieku.
2. Wyjaśnij, co i dlaczego nazwano potopem szwedzkim.
3. Powiedz, jakie skutki dla Rzeczypospolitej miał konflikt w latach 1655-1660.

Turcy w Europie

Państwo osmańskie, nazywane powszechnie Turcją, powstało w XIV wieku na terenie leżącego nad Morzem Śródziemnym Półwyspu Anatolijskiego. Był to kraj rządzony przez **sułtanów**. Z czasem, dzięki podbojom państwo zaczęło się rozrastać. W 1453 roku Turcy położyli kres istnieniu Bizancjum, zdobywając Konstantynopol. Nazwę miasta zmienili na **Stambuł** i przenieśli tam swoją stolicę. W XVI wieku Turcy pod wodzą swego wybitnego władcy, sułtana Sulejmana Wspaniałego, podbili cały Półwysep Bałkański i znaczną część Węgier. Na Europę padł strach, gdy w 1529 roku wojska tureckie dotarły aż pod mury Wiednia.

Polecenie 1

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Wzrost terytorialny Imperium Osmańskiego w XV i XVI w.

Krystian Chariza i zespół, Wzrost terytorialny Imperium Osmańskiego w XV i XVI w.,

Ćwiczenie 1

Wskaż kontynenty, na których rozciągało się Imperium Osmańskie.

Azja i Afryka

Azja, Afryka i Europa

Azja i Europa

Afryka i Europa

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dla zainteresowanych

Janczarzy byli zawodową piechotą turecką. Byli znakomicie wyszkoleni i uzbrojeni w nowoczesną broń palną. Na polu bitwy wspomagała ich artyleria należąca w XVI wieku do najlepszych w Europie.

Polecenie 2

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Janczar przed oficerem

Sebastian Vrancx, Uploadalt, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 2

Zaznacz, które elementy charakterystyczne stroju i uzbrojenia janczarów są obecne na obrazie.

tarcza

broń palna

szabla

wysokie nakrycie głowy

włócznia

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Kiedy to było?

Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0

Polska i Turcja w XVI i na początku XVII wieku

Przez cały XVI wiek między Polską a Imperium Osmańskim panował pokój. Poprawne stosunki na krótko popszyły się dopiero na początku XVII wieku. Przyczyną były coraz częstsze interwencje wojska polskiego w Mołdawii, kraju leżącym między Polską i Turcją. Turcy oburzeni byli również napadami na ich ziemie Kozaków – ludności zamieszkującej podległe Polsce ziemie Ukrainy. Z kolei Polacy skarżyli się na napaści Tatarów – ludu zamieszkującego Krym i wybrzeża Morza Czarnego, a więc ziemie podporządkowane sułtanowi. Doprowadziło to w 1620 roku do wybuchu pierwszej wojny polsko-tureckiej, zakończonej podpisaniem pokoju w 1621 roku.

Polecenie 3

Przyjrzyj się mapie, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Pogranicze polsko-tureckie w II połowie XVII w.

Ćwiczenie 3

Wskaż zdania prawdziwe.

Mołdawia graniczyła z Polską i Turcją.

Polska nie graniczyła z Chanatem Krymskim.

Chanat Krymski leżał nad Morzem Czarnym.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Dla zainteresowanych

Mołdawia to kraj nad Dniestrem, obecnie część Rumunii. Turcy uważali, że Mołdawia podlega sułtanowi. Do przejęcia zwierzchności nad Mołdawią dążyła również Rzeczpospolita, której wojska niejednokrotnie wkraczały na teren Mołdawii. Interwencje te wywoływały niezadowolenie sułtana i jego urzędników i były przyczyną pogarszania się stosunków polsko-tureckich.

Dla zainteresowanych

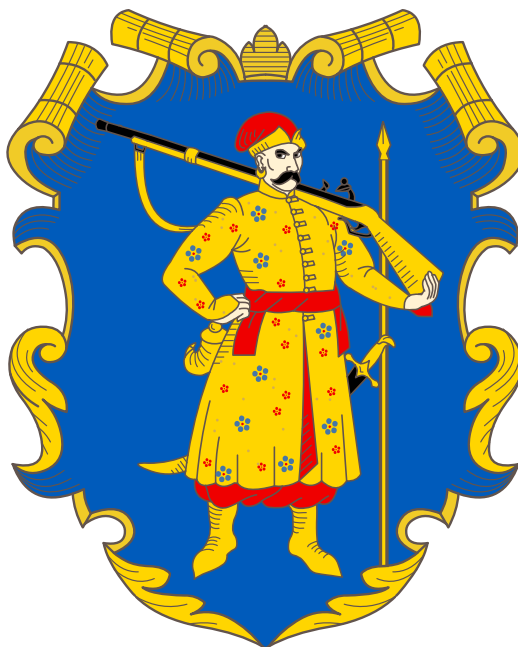
Tatarzy byli ludnością zamieszkującą Półwysep Krymski i północno-wschodnie wybrzeża Morza Czarnego. Na czele państwa tatarskiego stał chan (stąd nazwa państwa: Chanat Krymski), który uznawał zwierzchność sułtana tureckiego. Dzięki temu Tatarzy w razie zagrożenia mogli liczyć na pomoc wojsk sułtana, sami zaś wysyłali do Turcji swoje oddziały, gdy ta potrzebowała pomocy w czasie wojen. Tatarzy byli znakomitymi jeźdźcami, a uzbrojeni w szable i łuki byli bardzo groźni. W czasie pokoju mieszkańcy Chanatu Krymskiego zajmowali się głównie hodowlą zwierząt i uprawą ziemi. Wielu z nich było ludźmi ubogimi, dlatego chętnie brali udział w wyprawach zbrojnych na ziemie polskie. Rabowali wówczas bydło i porywali ludzi w niewolę, czyli jasyr. Część porwanych wypuszczali po zapłaceniu okupu, część trafiała na targ niewolników do Stambułu. Oczywiście napady tatarskie wywoływały oburzenie w Rzeczypospolitej. Nie mniejsze jednak emocje budziła u władz osmańskich działalność zamieszkujących ziemie polskie **Kozaków**, urządzających rabunkowe wyprawy na tureckie miasta nad Morzem Czarnym. Napaści te budziły ogromne niezadowolenie w Turcji, która groziła Polsce wojną.

Polecenie 4

Przyjrzyj się ilustracjom, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Potyczka z Tatarami
domena publiczna

Herb kozacki
Alex Tora, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ćwiczenie 4

Na podstawie ilustracji odpowiedz, jakiej broni używali Kozacy, a jakiej Tatarzy.

	Broń Kozaków	Broń Tatarów
szabla	☐	☐
pika	☐	☐
łuk i strzały	☐	☐
tarcza	☐	☐
broń palna	☐	☐

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Hetman wielki litewski Jan Karol Chodkiewicz zamknął się z 45 tysiącami żołnierzy w obozie pod twierdzą Chocim. Mimo kilku tygodni szturmów armii tureckiej nie udało się zdobyć Chocimia.

Polecenie 5

Przyjrzyj się ilustracji, a następnie wykonaj ćwiczenie.

Obrona polskiego sztandaru pod Chocimiem

Juliusz Kossak, Obrona polskiego sztandaru pod Chocimiem, domena publiczna

Ćwiczenie 5

Wskaż, co chciał wyeksponować malarz.

ucieczkę Turków z pola walki

ogromną przewagę liczebną Turków

bohaterstwo Polaków

rozpaczliwą obronę polskiego sztandaru

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Druga wojna z Turkami i elekcja Jana III Sobieskiego

W drugiej połowie XVII wieku wybuchła kolejna wojna z Turcją. Ogromna armia sułtana wkroczyła w granice Rzeczypospolitej, która nie była przygotowana na atak. Po krótkim oblężeniu w 1672 roku wojska tureckie zdobyły najważniejszą twierdzę na południu kraju – **Kamieniec Podolski**. Rzeczpospolita utraciła Podole. Napór turecki zdołał powstrzymać **hetman Jan Sobieski**, pod wodzą którego armia Rzeczypospolitej odniosła wspaniałe zwycięstwo pod **Chocimiem** w 1673 roku. Sukces ten spowodował, że w **1674** roku pogromcę Turków szlachta wybrała na króla.

Jan III Sobieski król Polski i wielki książę litewski w latach 1674–1696. Jeden z najwybitniejszych polskich wodzów. Niemal przez całe swe panowanie prowadził wojny z Turcją. Odniósł przy tym wiele sukcesów, z których największy to bitwa pod Wiedniem. Był również znakomitym pisarzem. Zachowane są jego listy do ukochanej żony – królowej Marysieńki.

Jan III Sobieski

Daniel Schultz, Jan III Sobieski, po 1680, Olej na płótnie, Muzeum Narodowe w Warszawie, domena publiczna

Pałac w Wilanowie był rezydencją, w której mieszkał Jan III Sobieski wraz z rodziną. Na polecenie króla pałac i ogród zaprojektowali włoscy architekci. Władca zgromadził w nim obrazy, rzeźby liczne zdobycze wojenne: wschodnie stroje, meble, broń.

Pałac w Wilanowie

Marcin Białek, Pałac w Wilanowie, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Odsiecz Wiednia 1683 roku

Nowo wybrany król Rzeczypospolitej **Jan III Sobieski** powstrzymał napór turecki, ale sama Rzeczpospolita nie był w stanie prowadzić wojny z potężnym Imperium Osmańskim. Król szukał więc sprzymierzeńców.

W 1683 roku Turcy zaatakowali Austrię. Cesarz chciał pozyskać Rzeczpospolitą jako sojusznika. Wykorzystał to Sobieski, zawierając przymierze z Austrią. Gdy wojska tureckie rozpoczęły oblężenie Wiednia, król polski ze swoją armią pospieszył na ratunek. **12 września 1683** roku pod Wiedniem doszło do wielkiej bitwy między wojskami tureckimi a sprzymierzonymi wojskami austriacko-niemiecko-polskimi, dowodzonymi przez Jana III Sobieskiego. Do zwycięstwa przyczyniła się szarża polskiej husarii, która zmusiła Turków do ucieczki. Bitwa zakończyła się wielkim triumfem polskiego króla, który został bohaterem całej Europy. Wojna trwała jeszcze wiele lat, ale Polska wyszła z niej zwycięsko.

Polecenie 6

Pokaż na mapie trasę przemarszu armii Jana III Sobieskiego pod Wiedeń.

Rzeczpospolita w drugiej połowie XVII w.

Krystian Chariza i zespół,

Polecenie 7

Przyjrzyj się ilustracji i powiedz, jak był witany w Wiedniu polski król.

Wjazd Jana III Sobieskiego do Wiednia

Wjazd Jana III Sobieskiego do Wiednia, domena publiczna

Polecenie 8

Oto fragmenty listu, który tuż po zwycięstwie Jan III Sobieski napisał do swojej żony królowej Marysieńki. Zapoznaj się z tekstem, a następnie wykonaj ćwiczenie.

« Jan III Sobieski

List do królowej Marii Kazimiery

W namiotach wezyrskich, 13 września 1683. Jedyna duszy i serca pociecho, najśliczniejsza i najukochańsza Marysieńko! Bóg i Pan nasz na wieki błogosławiony dał zwycięstwo i sławę narodowi naszemu, o jakiej wieki przeszłe nigdy nie słyszały. Działa wszystkie, obóz wszystek, dostatki nieoszacowane dostały się w ręce nasze. Nieprzyjaciel ucieka w konfuzji [zawstydzony]. Wielbłądy, muły, bydło, owce dostały się w ręce nasze. Prochów samych amunicji nieprzyjaciel porzucił więcej niżeli za milion złotych. Wezyr tak szybko uciekał, że ledwie na jednym koniu i w jednej sukni. Ja zająłem wszystkie jego rzeczy, w tym namiot tak wielki, jak Warszawa albo Lwów. Mam wszystkie jego znaki, chorągiew, którą dał mu cesarz turecki i konia z drogim siodłem. Na polu leży złotych szabel pełno

i innych wojennych rynsztunków po wojsku, które uciekło. Liczę, że samych namiotów na polu Turcy zostawili sto tysięcy. A co za delicje miał wezyr przy swoim namiocie, opisać niepodobna. Miał łaźnię, miał ogródek i fontanny, króliki, koty, a nawet papugę i strusia. Wszystko to dostało się w nasze ręce.

Jan III Sobieski, List do królowej Marii Kazimiery, oprac. Leszek Kukulski, Warszawa 1962.

Ćwiczenie 6

Wskaż zdania prawdziwe.

- Turcy podczas ucieczki porzucili na polu bitwy wielką ilość broni.
- Jan III Sobieski uważał, że zwycięstwo pod Wiedniem było największym sukcesem w dziejach Polski.
- Wezyr turecki mieszkał bardzo skromnie.
- Namiot wezyra był niewielkich rozmiarów.
- Król pisał list w zdobytym namiocie wezyra.
- Turkom udało się wywieźć z obozu swoją artylerię.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Na ilustracji przedstawiono pomnik Jerzego Kulczyckiego znajdujący w Wiedniu. Był to żołnierz w służbie Jana Sobieskiego, który po zwycięstwie wiedeńskim osiedlił się w Wiedniu, gdzie założył pierwszą w tym mieście kawiarnię. Podobno był wynalazcą dosładzania kawy miodem i dolewania do niej mleka. Kawę podawał klientom w stroju tureckim, dodając do niej ciasteczka w kształcie półksiężyca – czyli tureckiego herbu.

Pomnik Jerzego Kulczyckiego

Buchhändler, Pomnik Jerzego Kulczyckiego, 2009, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0

Ciekawostka

Ostatnie 30 lat XVII wieku upłynęło Polakom na długoletniej wojnie z Turcją. W tym samym czasie można jednak wśród szlachty zaobserwować zdumiewające zjawisko – modę na tureckie rzeczy. Ubierano się wówczas w Polsce w stroje przypominające ubiory Turków. Tkaniny, z których je szyto, przywozili kupcy z Turcji. Sprowadzano również tureckie konie, siodła i uprzęż. W wojsku polskim zaczęto organizować piechotę ubraną i uzbrojoną jak tureccy janczarzy. Z Turcji przywożono też różne specjały, podawane na magnackich dworach – przede wszystkim słodycze oraz kawę.

Husaria

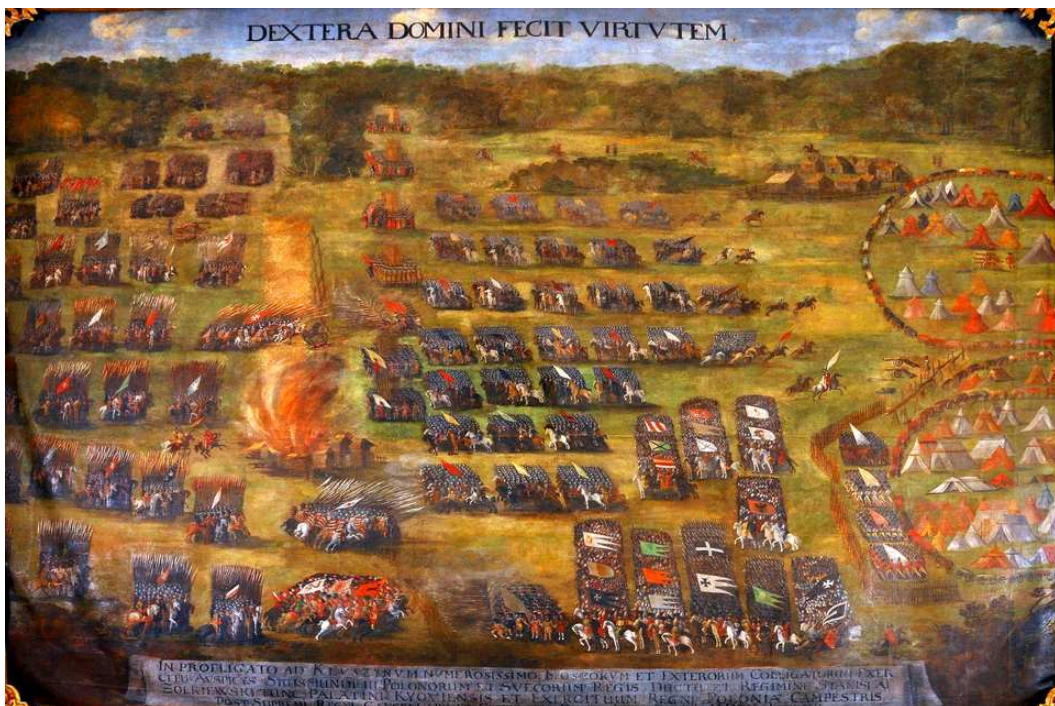
Husaria to rodzaj wojsk konnych. Husarze byli znakomicie wyszkoleni i uzbrojeni, między innymi w długie, mające około pięciu metrów kopie, ozdobione kolorowymi proporcami. Dodatkowo uzbrojeni byli w koncerz (rodzaj długiego i wąskiego miecza), szablę i pistolety. Głowę husarza osłaniał hełm, a pierś i ramiona – zbroja. Jako ozdobę nosili skóry

dzikich zwierząt: lampartów, tygrysów i wilków. Używali bardzo drogiej i znakomicie wyszkolonych koni. Husaria atakowała w pełnym pędzie, tworząc zwartą grupę i jednym uderzeniem przełamywała obronę nieprzyjaciela. W powszechnym mniemaniu husaria nosiła przymocowane do pleców skrzydła, które są jej symbolem. Czy używała ich jednak w trakcie walki, nie jest to takie oczywiste.

Husarz

Husarz, ok. 1620, Muzeum Narodowe w Poznaniu, domena publiczna

Atak husarii na obrazie Bitwa pod Kłuszynem

Szymon Boguszowicz, Bitwa pod Kłuszynem, Olej na płótnie, Narodowa Galeria Sztuki we Lwowie, domena publiczna

Ćwiczenie 7

Na podstawie obrazów z XVII wieku wskaż, po czym można rozpoznać husarię.

przypiętych skrzydłach

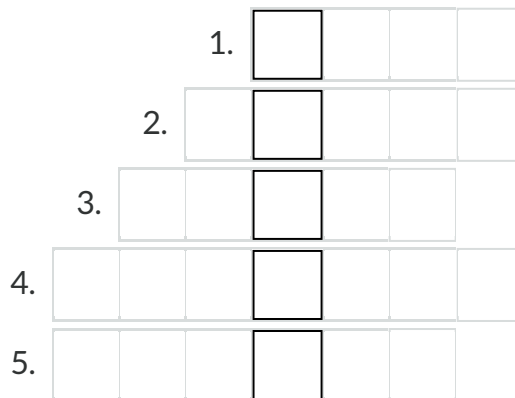
po długich kopiach z proporcami

skórach dzikich zwierząt

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 8

Rozwiąż krzyżówkę wpisując w odpowiednie miejsca nazwy sprowadzanych z Turcji artykułów spożywczych. Otrzymane hasło to tradycyjne danie tureckie, obecnie bardzo popularne w Polsce.

1. Czarny napój podawany czasem z mlekiem i cukrem.
2. Roślina, z której nasion wyrabia się chałwę i ciastka sezamki.
3. Przyprawa korzenna stosowana m.in. do napojów.
4. Przyprawa popularna w cukiernictwie, podawana często z jabłkami i ryżem.
5. Deser z zamrożonych owoców z wodą.

Źródło: [Contentplus.pl](https://www.contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Podsumowanie

Ćwiczenie 9

Uzupełnij zdania podanymi niżej wyrazami.

Przez XVI i większość XVII wieku między Polską i panował pokój. Do długotrwałej wojny doszło dopiero pod koniec wieku . Najazdy tureckie na Rzeczpospolitą zostały powstrzymane dzięki zwycięstwom , znakomitego dowódcy. W 1683 roku pokonał on turecką armię w bitwie pod .

Jana III Sobieskiego

Wiedniem

XVII

Turcją

Źródło: [Contentplus.pl](https://contentplus.pl) sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenia

1. Przypomnij, dlaczego szlachta wybrała na króla Jana Sobieskiego.
2. Opowiedz, jakie były przyczyny i okoliczności wyprawy wiedeńskiej Jana III Sobieskiego.